

1. OLAV VALEN-SENDSTAD: SKEPTISISTINEN FILOSOFI JA KLASSISEEN RAAMATULLIS-LUTERILAISEEN TEOLOGIAAN SITOUTUNUT JULISTAJA

1.1. Olav Valen-Sendstadin elämä, työ ja tuotanto: eksistentiaalisista kokemuksista rakentamiseen ja rajankäyntiin

1.1.1. Kaari kehdestä hautaan: seurakuntapappi Norjan kirkossa¹

1.1.1.1. Kotitausta: kaksi lahjakasta ja aktiivista sukua

Olav Valen-Sendstad syntyi 30.6.1904 Notoddenissa Norjassa Aksel Sendstadin ja hänen vaimonsa Magnhildin, o.s. Valen, esikoisena. Perhe muutti 1906 Kristianiaan/Osloon.

Isä Aksel Magnus Sendstad (1872-1921) kuului Hedmarkista kotoisin olevaan talonpoikaissukuun, jota on luonnehdittu "epätavallisen kyvykkääksi, maltilliseksi, työteliääksi ja sitkeästi omia teitään kulkemaan pyrkiväksi". Aksel Sendstad oli suorittanut tutkinnon veljensä Olav Sendstadin perustamassa ja johtamassa maatalousoppilaitoksessa (Vinterlandbruksskolen) Oslossa, toimi sitten Notoddenin opettajainkoulutuslaitoksen opettajana ja taloudenhoitajana, palasi Osloon 1906 maatalousoppilaitokseen yliopettajaksi ja johti ostamaansa turvetehdasta opettajantoimensa ohella kuolemaansa saakka. Hänellä oli myös monia yhteiskunnallisia ja kirkollisia luottamustehtäviä. Hänen naimaton veljensä Olav Sendstad (1859?-1928), joka asui Oslossa samassa talossa, oli alallaan urauurtava ja tuli tunnetuksi toiminnastaan maataloustuottajien ammattijärjestössä ja yhteiskunnallisista kannanotoistaan kotimaassa ja laajalla kirjallisella tuotannollaan ulkomaillakin.²

Olav Valen-Sendstadin äiti Magnhild Erica, o.s. Valen (18??-195?), kuului isänsä puolelta Hordalandista Lounais-Norjasta olevaan vanhaan sukuun ja oli lähetystyöntekijäpari Dorothea ja

¹ *Tämän luvun kehys ja suuri osa yksityiskohdista rakentuvat seuraavaan aineistoon: Gram & Steenstrup 1955, 660, 1959, 683; Bloch-Hoell 1964, 13-14; Nome 1975; Gudrun Valen-Sendstadin haastattelu 24.4.1977; Aksel Valen-Sendstadin haastattelu 13.4.1977 (pohjana Olav Valen -Sendstadin itsensä kirjoittama kuvaus elämänsä vaiheista); Tunglandin haastattelu 21.4.1977. Nämä esitykset eivät ole keskenään ristiriidassa. Erikseen niihin viitataan vain erityisyyistä. Muihin lähteisiin viitataan normaalisti.*

² Vinterlandbruksskolen 1936, 7, 45; Klokk 1958, 242-246, joka luonnehtii Olav Sendstadia mm. seuraavasti: "Han blev kalt kornsakens apostel. - - Det falt i S.s lodd å stå i forreste rekke blandt de kjempende, uredde, utholdende inntil stahet, sikker på at tilslutt vilde hans sak seire. Men egentlig var han ingen kampens mann. Han var idealist. Der var noget uselvisk i - - hans klippefaste tro på at det gode og rettvise tilslutt vilde få overtaket. - - Han var dypt religiøs, et varmt förende menneske, en god borger." Olav Valen-Sendstad kertoo sedästään, tämän elämäntyöstä ja kristillisyydestä hyvin myönteisesti SA 61/12.3.1938: "Det tilhører min ungdomstids beste minner å erindre den kristelige ånd hvori min farbror, skolebestyrer Olav Sendstad, i over en menneskealder drev sin private landbruksskole, Vinterlandbruksskolen i Oslo (hvor forøvrig og min far medvirket gjennom nesten 20 år, og hvor jeg selv en kortere tid var lærer i de ved en fagskole knapt tilmålte almenfag). Og på grunnlag av det jeg så ved denne landbruksskole er det min overbevisning at - -. Den kristelige påvirkning kan løses alene derved at det ved enkelte lærere optas et personlig arbeid i de allerede bestående skoler og institutter."

Arne Valenin tytär. Lähetyspastori Arne Valenia (1844-1906) on luonnehdittu poikkeuksellisen monipuoliseksi lahjakkuudeksi ja vaikuttavaksi persoonallisuudeksi, ja hän suoritti erittäin merkittävän elämäntyön Norjan Lähetysseuran (Norsk Misjonssekskap) palveluksessa Madagaskarilla urauurtavasti ja kotimaassa. Pyydettiinpä häntä kahdesti jopa professoriksi amerikkalaiseen collegeen ja Lontoon maantieteellisen tutkimusseuran löytö- ja tutkimusretkien johtajaksi.³ Magnhild Valen-Sendstad, joka oli koulutukseltaan opettaja, oli hyvin aktiivinen kristillisessä järjestötoiminnassa Oslossa, varsinkin Norjan Lähetysseuran yhteyksissä.⁴ Valenien poikaa Farteinia (1887-1952) - Olav Valen-Sendstadin enoa, jolle tämä omisti yhden teoksensa - pidetään yleisesti Norjan merkittävimpänä säveltäjänä 1900-luvun alkupuoliskolla. Hän käytti ja kehitti kaksitoistasäveljärjestelmää. Hänet tiedettiin julkisesti tunnustavaksi kristityksi, ja hän piti merkittävimpinä kristillisinä opettajinaan Roseniusta ja Kierkegaardia. Perheetön Fartein Valen asui lankonsa Aksel Sendstadin kuoleman jälkeen vuodesta 1923 alkaen toistakymmentä vuotta Oslossa sisarensa Magnhildin ja siten myös Olav Valen-Sendstadin kodissa.⁵ Olav Valen-Sendstad kertoo "lähes päivittäin keskustelleensa taiteesta, musiikista, kirjallisuudesta, filosofiasta ja kristinuskosta" enonsa kanssa opiskeluaikanaan.⁶ Kotia on luonnehdittu "erittäin kultivoituneeksi", ja vanhemmilla oli yhteyksiä oppilaitosten, lähetystyön, maataloushallinnon ja musiikin maailmaan.⁷ Valenien perheetön tytär Sigrid (1883-19??), jolle Olav Valen-Sendstad myös omisti yhden teoksen⁸, toimi ansiokkaasti ja alallaan urauurtavasti Norjan Lähetysseuran

³ Nome 1943, 44, 65, 68, 97, 131, 134, 203; Emil Birkeli 1947, 293-294; Emil Birkeli 1949, 362, 367-379; Fridtjov Birkeli 1949, 91, 94, 97, 102, 126-147; Gurvin 1962, 11-21; Kortsen 1965, 2-13; Norsk Misjonsleksikon III 1967, 1039. Nimi Valen juontunee muinaisnorjan sanasta, joka tarkoittaa matalikkoa ja kahluupaikkaa. Gurvin 1962, 12; Kortsen 1965, 14.

⁴ Valen-Sendstad viittaa äitiinsä selostaessaan myönteistä kantaansa naispappeuteen: "- - den dypeste grunn til dette [= at jeg emosjonalt i alle år har vært sympatisk innstillet til 'kvinnelige prester'] ligger i at jeg gjennom ca. 40 år har vært vitne til min avdøde mors lysende, begavede og åndsfylte innsats som leder, forkynner, sjelesørger og administrator i kvinnelig misjonsarbeide i hjemlands-menigheten." KOK 1960, 454-455.

⁵ Olav Valen-Sendstadin lämpimästä ja arvostavasta suhteesta enoonsa Fartein Valeniin kertovat teoksen FTS 1950 tälle suunnatut omistuskirjoitukset (s.7, 9) ja hänen tästä pitämänsä muistopuheet, FG 1953, 26-31. Tämä puolestaan omisti joitakin sävellyksiään Olav Valen-Sendstadille. Valenista ks. Gurvin 1962, erityisesti s. 77-94 (oleskelu Oslossa Magnhild-sisaren luona), 148-149 (hautaus), 204 (sisarenpojalle omistetut sävellykset) et passim; Kortsen 1965, 53, 98-99 et passim, joka kaikessa olennaisessa näyttää seuraavan Gurvinia. Fartein Valen oli tutustunut perusteellisesti Roseniukseen, jolta hän omaksui vanhurskauttamisen uskosta, ja Kierkegaardiin, jolta hän omaksui "jännitteisen kristillisen eksistentiaalismin". Magne Valen-Sendstad 1962, 114. Myös Gurvin 1962, 154-155, kertoo Valenin suhteesta Kierkegaardiin, samoin Johann Arndtin ja John Bunyanin merkityksestä hänelle, mutta ei mainitse Roseniuksesta. Ks. myös Kortsen 1965, 106.

⁶ FTS 1950, 9.

⁷ Nome 1975, 489.

⁸ TIK 1951, 9, 11.

kotimaantyössä.⁹ Vanhempien nimistä yhdistetty sukunimi Olav Valen-Sendstadilla oli v:sta 1916 alkaen.

Olav Valen-Sendstadin nuoremasta veljestä Magnesta (1913-198?) tuli pappi, lähetystyöntekijä, kirkkoherra ja Norjan Lähetysseuran pääsihteeri ja toisesta veljestä Farteinista (1918-84) filosofian tohtori, Norjan maataloushistorian arvostettu erikoistuntija ja merkittävä museomies.¹⁰

⁹ Emil Birkeli 1947, 296.

¹⁰ Grieg 1975.

1.1.1.2. Oman elämän kulku

Olav Valen-Sendstad kastettiin kristilliseen uskoon ja kirkkoon pian syntymänsä jälkeen Notoddenissa.¹ Hän sai kodissaan kristillisen kasvatuksen ja tunnustautui lukioaikanaan kristityksi, mutta koki viimeisenä kouluvuotenaan ajautuneensa pois uskostaan.² Hän alkoi kuitenkin 1923 opiskella teologiaa Oslon yliopistossa ja joutui opiskeluaikansa alkupuolella voimakkaaseen hengelliseen kriisiin, joka päättyi hänen kokemuksensa mukaan myönteisesti ja vapauttavasti ja antoi ratkaisevasti suunnan hänen koko myöhemmälle elämälleen ja ajattelulleen.³

Pian murroskokemuksensa jälkeen Valen-Sendstad siirtyi 1926 opiskelemaan Seurakuntatiedekuntaan, joka hänen mielestään nyt sopi hänelle paremmin.⁴ Kun hänen setänsä Olav Sendstad kuoli hänen opintojensa loppuvaiheessa, hän harkitsi setänsä omistaman opetustilan hoitoonsa ottamista, mutta luopui suunnitelmastaan ja suoritti opintonsa loppuun. Hänen valmistuttuaan teologian kandidaatiksi hänet vihittiin papiksi Oslossa 18.1.1929, ja hän aloitti työnsä ensimmäisessä paikassaan Oslon Sinisessä Ristissä (Oslo Blaa Kors), joka toimi alkoholistien hyväksi diakonisesti ja evankelioivasti ja teki ennaltaehkäisevää kristillistä raittiustyötä.

Valen-Sendstad muutti 1.5.1931 kirkkoherraksi Lounais-Norjaan Stavangerin hiippakuntaan Ryfylken rovastikuntaan pieneen Jelsan maalaisseurakuntaan, johon anneksipastoraattina kuului myös Erfjord. Hän haki 1930-luvulla useitakin seurakuntavirkoja tulematta kuitenkaan valituksi. Stavangerin Pyhän Johanneksen seurakunnan seurakuntaneuvoston puheenjohtaja pyysi kuitenkin Valen-Sendstadia hakemaan avoimeksi tullutta seurakunnan kappalaisen virkaa, johon hänet - sodan kestäessä - 1.8.1941 alkaen nimitettiin. Seurakunnan jäsenistö koostui lähinnä työväestöstä ja niukasti koulutetuista ihmisistä.

Norjan saksalaismiehityksen aikana (1940-45) Valen-Sendstad osallistui aktiivisesti kirkon vastarintaliikkeeseen (kirkefronten)⁵ ja merkittävästi ns. Kirkon perusta (Kirkens Grunn) -julistuksen laatimiseen, jonka Kristillinen yhteisneuvosto (Kristent Samråd) suoritti Oslon piispan Eivind Berggravin johdolla⁶ ja jonka perusteella useimmat papit luopuivat virastaan

¹ Tästä mainitsee DBD 1944, 24.

² Ks. Dfd 1951, 24, jäljempänä s. ___ n. ___.

³ Tästä kerrotaan luvussa 1.1.2.

⁴ J 1949, 27.

⁵ Syksyllä 1941 Valen-Sendstad piti Stavangerissa kirkossaan raamattutunteja, jotka kannanotoissaan olivat niin rohkeita, että ihmeteltiin, kuinka kauan hän sai olla vapaana. Kirkko täyttyi kuulijoista ääriään myöten jo paljon ennen tilaisuuden alkua, ja kuulijakunnassa oli aina myös natsiviranomaisia. Borgenvik haastattelussa 13.4.1977; Svanholm 1964, 164. Osa raamattutuntien sisällöstä julkaistiin sodan jälkeen kirjana GAO 1946, joka oli ladottu jo sodan aikana.

⁶ Kirkens Grunn -julistuksen tekstin sisältävät mm. DFL 1957, 561-565, ja Austad 1974, 27-32. Se on julkaistu suomeksi: Kirkon perusta, P 1978, 1-6.

valtion virkamiehenä pääsiäisenä 1942.⁷ Tämän jälkeen Valen-Sendstad toimi Norjan Lähetysseuran matkasaarnaajana. Hän joutui kymmenien muiden pappien kanssa Lillehammeriin 1944-1945 eräänlaiselle "keskitysleirille", jolla näillä oli päivittäin ilmoittautumisvelvollisuus.⁸

Sodan alkupuolella, 1942, Valen-Sendstad jätti 1936 alulle panemansa filosofisen väitöskirjansa Oslon yliopistoon ennakkotarkastukseen. Yliopisto kuitenkin suljettiin viranomaisten määräyksestä. Vasta 1946 Valen-Sendstad sai tiedon väitöskirjan hyväksymisestä esitettäväksi. Väitös tapahtui keväällä 1948. Seuraavan lukuvuoden 1948-1949 hän hoiti toisen vastaväittäjänsä Arne Næssin sijaisena filosofian professorin virkaa Oslon yliopistossa. Hän haki Bergenin yliopiston filosofian professuuria⁹ ja Oslon yliopiston systemaattisen teologian professuuria, mutta häntä ei katsottu päteväksi kumpaankaan. Jonkin aikaa hän toimi Seurakuntatiedekunnan tutkintosensorina.

Kappalaisenvirastaan Valen-Sendstad jäi sairaalaläkkeelle 1955 oltuaan välittömästi sitä ennen jo vuoden sairaalalla ja muutti lapsuudenkotiinsa Osloon. Eläkkeellä ollessaan hän antoi opetusta Norsk Luthersk Misjonssambandin oppilaitoksissa Fjellhaugissa Oslossa. Hän kuoli Oslossa 5.5.1963.

Valen-Sendstad avioitui 18.12.1928 Stavangerissa Gudrun Lunden (s. 1897) kanssa. Rouva Valen-Sendstad johti miehensä seurakunnan joitakin toimintapiirejä. Heillä on kaksi tytärtä ja poika Aksel, josta tuli ensin upseeri. Hän väitteli sittemmin teologian tohtoriksi Oslon yliopistossa ja on toiminut lehtorina Notoddenin opettajainkoulutuslaitoksessa ja systemaattisen teologian professorina Stavangerin lähetysharjoituskoulussa ja Seurakuntatiedekunnassa Århusissa Tanskassa. Hän on tietoisesti rakentanut paljossa isänsä filosofisten ja teologisten katsomusten varaan.¹⁰

⁷ Asiaa selvittää Austad 1974, joka tulee kuitenkin osittain eri tulokseen Valen-Sendstadin osuudesta julistuksen laatimiseen kuin tämä itse esitti sodan jälkeen julkaisemissaan lehtikirjoituksissa D 16-18/20.-22.1.1948, VL /20.-22.1.1948, St /20.-22.1.1948. Wislöff 1975 toteaa, että Austad tekee oikeutta Valen-Sendstadille, jonka nimi sodan jälkeen ilmestyneissä ensimmäisissä kirkkوتاistelukirjoissa oli jätetty tästä yhteydestä kokonaan pois.

⁸ Lillehammerista ks. Wislöff 1971, 469.

⁹ Virantäyttöprosessista kokonaisuudessaan ja asiantuntijalausunnoista ks. Universitetet i Bergen 1950, 75-112; 1954, 106-113. Virkaan nimitettiin 1954 Harald Ofstad, jota Arne Næss oli pitänyt pätevimpänä.

¹⁰ Mäkelä 1982; Aadnanes 1988, 160-161. Arvioinnista ks. myös Teinonen 1985.

1.1.1.3. Julistaja ja kannanottaja

Olav Valen-Sendstad teki siis tavanomaista seurakuntapapin työtä, jonka hän suoritti hyvin voittaen seurakuntalaistensa ja työtovereidensa luottamuksen, arvostuksen ja rakkauden.¹ Jelsassa hänen kirkkoherrakautensa alkupuolella kerrotaan olleen hengellinen herätys.² Seurakuntatyönsä ohella Valen-Sendstad esiintyi saarnaajana ja luennoitsijana myös seurakuntansa ulkopuolella eri yhteyksissä eri puolilla maata ja ennen kaikkea suoritti filosofista tutkimustyötä, kirjoitti kirjoja ja lehtiartikkeleita sekä otti kantaa moniin ja moninaisiin asioihin ja tapahtumiin kirkossa, teologian piirissä ja yhteiskunnassa.

Ennen sotaa Valen-Sendstadin kirjallinen tuotanto keskittyi hengellisiin, teologisiin ja kirkollisiin kysymyksiin. Sodan jälkeen hänen toimintakenttensä määrätietoisesti laajeni yhteiskuntaan, ja hän käsitteli monissa perusteellisissa sanomalehtikirjoituksissaan myös yhteiskunnallisia kysymyksiä periaatteelliselta kannalta.

Valen-Sendstadin kannanotoille oli luonteenomaista kärkevyys, radikaalisuus ja rajuus. Hän sai niistä erittäin paljon arvostelua osakseen. Usein häntä syytettiin kohteiden epätarkasta, virheellisestä, yksipuolisesta ja suorastaan vääristelevästä lainaamisesta ja ymmärtämättömästä tulkitsemisestä sekä riitelemisen halusta. Tidsskrift for Teologi og Kirke luonnehti häntä muistokirjoituksessaan näinkin: "Hänen teologinen tuotantonsa on luonteeltaan yleisesti ottaen julistusta, jossa ei aina ollut tilaa periaatteelle 'audiatur et altera pars'."³ Hänen kannanottamiseksi soveltuneen sama kritiikki, jonka hänen filosofisen väitöksensä opponentti Arne Næss esitti väitöskirjasta: "Valen-Sendstad lausuu mielipiteensä niin paljosta, että on väistämätöntä, ettei hän saa tilaa perusteluille vaan joutuu olennaisesti pitäytymään

¹ Kymmenvuotiskausi Jelsassa oli ulkoisesti varsin menestyksellinen. Valen-Sendstadin hakiessa virkaa 1930 seurakuntaa luonnehdittiin viran aukipanon yhteydessä: "De kirkelige forhold er ikke så lette å bedømme. Kirkesökningen er liten, men jevn, likesan nadversökningen. Grunden er lang og ofte besværlig kirkevei. Der hersker en dyp og sterk kristelig intresse, men - - de kristne har ondt for at finde hverandre. Presten er dog velset overalt og har altid fuldt hus under sine møter og oppbyggeser rundt om. Men med naturforholdene i Jelsa vil kirken vanskelig kunne bli noget samlingspunkt uten ved en dyp og sterk kirkelig vekkelse. Presten maa kunne gaa sammen med det troende lægfolk og arbeide i forståelse med de mange kræfter, som arbeider for ydre og indre mission." LK 15.11.1930, 533-534.

Valen-Sendstadin jälkeen vastaava luonnehdinta oli seuraava: "Det er mykje og godt kristenliv i Jelsa og Erfjord. Det vert arbeid mykje for ytre og indre misjon. Kyrkesökningen er god, i Erfjord mykje god, og serleg er det godt framme til gudstenestene på skulehus og i bedehus. - - Nattverdsökningen er og mykje god." LK 17.5.1941, 235. Ilmeisesti myös Valen-Sendstad koki seurakuntansa myönteisesti ja työnsä mielekkääksi, koska hän omisti kaksi 1930-luvulla kirjoittamaansa teostakin seurakunnilleen, toisen "Jelsan ja Erfjordin seurakuntiin kuuluville Kristuksessa oleville ystävilleen", FMG 1936/72, 5, ja toisen "Jelsan ja Erfjordin seurakunnille, teille kaikille, kääntyneille ja kääntymättömille, evankeliumin ystäville ja sen vihollisille", RAT 1938/1968, 5.

² Straume 1957, 225.

³ Bloch-Hoell 1964, 13.

johtopäätöksiin, jotka useinkaan eivät perustu hänen käsittelemänsä aiheen erityistutkimukseen."⁴ Hän itse pyrki löytämään ilmiöiden ja virtausten takaa niitä hallitsevan avoimen tai peitetyn peruskatsomuksen. Jos se hänen mielestään oli ristiriidassa kristillisen uskon ja/tai etiikan kanssa, hän ei säästänyt sanoja. Näin hän sai paljon vastustajia, jopa vihollisia, mutta myös kannattajia. Itse hän kuitenkin sanoi tahtovansa vain asioiden riitelevän, ei henkilöiden, ja kunnioittavansa niitä henkilöitä, joita hän teologisesti mitä jyrkimmin vastusti pitäen heidän katsomuksiaan usein kokonaan kristinuskon ulkopuolelle kuuluvina.⁵ Kaikkien - nimenomaan lähimpänä olevien kohdalla - hän tuskin kuitenkaan pystyi tämän erotuksen mukaan toimimaan.

Erään kirkkoherranviran hakemisesta kerrotaan, ettei seurakuntaneuvosto tiennyt, kenet se halusi kirkkoherraksi, mutta se tiesi kyllä, ketä se ei halunnut: Valen-Sendstadia!

Valen-Sendstad joutui konfliktiin yhä uusien teologiien kanssa, sekä liberaalisten vastustajiensa että konservatiivien kanssa, jotka katsomuksiltaan olivat häntä suhteellisen tai hyvin lähellä. Väliä Ole Hallesbyn, Seurakuntatiedekunnan systemaattikon, suuren kansanjulistajan ja Sisälähetyksen puheenjohtajan, kanssa katkesivat jo 1930-luvun puolivälissä, ja 1949 Valen-Sendstad hyökkäsi kirjassaan rajusti Hallesbyn eräitä teologisia katsomuksia vastaan.⁶ Leiv Aalenille, josta tuli

⁴ Næss 1948, 20.

⁵ "Og det bekjenner jeg: at billedet av dette menneske [= Karl Barth] virker dypt sympatisk på mig. - - at jeg også betrakter ham som en betydelig teolog og en overmåte velutrustet tenker. Jeg uttrykker derfor min fulle respekt for denne mann. Mitt aggressive fiendskap mot hans teologi er saklig motivert, hans person respekterer jeg." KP 1934, 115. Epäilemättä Valen-Sendstadin ja joidenkuiden hänen antagonistiensa henkilökohtaisetkin suhteet olivat vaikeat, mutta hänestä ovat myös teologisesti toisin ajattelevat ja häntä kritikoineet lausuneet myönteisesti henkilönä, esim. Schübeler 1945, 371: "Jeg ser det iallfall som en vinning at teologiske motstandere møtes og blir kjent med hverandre. Ikke minst står dette for meg som et eksempel med en så særpreget personlighet som Valen-Sendstad. skarp og fellende i sin dom. Ikke minst i sine bøker som jo har vært litt skjemmet av enkelte 'uakademiske' uttrykk. Jes selv og flere med meg hadde på grunnlag av bøker og rykter dannet oss bildet av en steil mann. Kanskje også litt 'vanskelig'. Men det hører til mine beste Lillehammer-minner å få se denne mann på nært hold. Denne gode og positive venn. Så langt fra 'vanskelig' var han jo verdens kjekkeste kar, vittig og vennlig."

⁶ Tästä kertoo jopa Wislöff 1971, 389: "Forholdet mellom Hallesby og Valen-Sendstad ble etter hvert ganske spent. Hallesby og Indremisjonsselskapets ledere forøvrig syntes at den frittalende Jelsa-prest var besværlig. - - Spenningen mellom disse to var til sorg for dem som mente at Valen-Sendstad sto for de samme fundamentale trosverdier som Hallesby kjempet for." Aksel Valen-Sendstad haastattelussa 13.4.1977 on kertonut, ettei Hallesby koskaan vastannut Olav Valen-Sendstadin kirjeeseen, jolla tämä 1932 oli tiedustellut Seurakuntatiedekunnalta stipendiä suunnittelemaansa tutkimustyöhön. Olav Valen-Sendstadin tulkinnan mukaan Hallesby ei sietänyt sitä, että hän tunnusti, että liberaaliteologinen professori Lyder Brun oli ollut Jumalan väline hänen heräämisensä yhteydessä. (Ks. jäljempää s. ____.) Hallesby reagoi Valen-Sendstadin Barth-kirjaan (1935) julkisuudessa myönteisesti, mutta ei päästänyt tätä Seurakuntatiedekunnan katederiin. 1936 Hallesby vaati, että jo sovittu Valen-Sendstadin kokoussarja Oslo Studentlagissa peruutettiin. 1941 Valen-Sendstad tiedusteli Hallesbyltä, oliko hän yhä puhekiellossa Norges Student- og Gymnasiastlagissa, mutta ei taaskaan saanut vastausta. 1946 hän yritti jälleen yhteyttä Hallesbyhyn. Tämä vastasi, että hänen suhteensa Valen-Sendstadiin oli ollut asiallinen

Hallesbyn seuraaja professorina, vaikka hän edusti osittain hyvin toisenlaisia näkemyksiä, Valen-Sendstad oli arkkiantagonisti, jota Aalen ei väsynyt kritikoimasta elämänsä loppuun saakka.⁷ Norjan sisälähetysseuran (Det Norske Lutherske Indremisjonsselskapet) pääsihteeriin Johan M.

mutta Valen-Sendstadin suhde häneen oli ollut henkilökohtaista laatua. Sen jälkeen Valen-Sendstad päätti ottaa Hallesbyn teologian "asialliseen tarkasteluun". Valen-Sendstad itse sanoi kirkkohistoriallisesti arvostavansa Hallesbyn merkitystä taistelussa liberaalista - eli "ebionilaista" (ks. jäljempää s. _____) -teologiaa vastaan ja hänen toimintaansa herätysjulistajana koko Pohjolassa. "Hänen saarnatuolinsa juuressa ei ole voinut istua tuntien itsensä kylmäksi ja koskettamattomaksi." Sen sijaan oli kysyttävä, voitiinko uudessa tilanteessa yhä rakentaa hänen teologiansa varaan. "Han [= Hallesby] ble deres [= biskop Heuchs og professor Odlands] arvtager i førerskapet i kampen mot den 'ebjonittiske' (liberale) teologi. - - På dette punkt fortjener H. all mulig anerkjennelse både for sin holdning, innsats og kampmåde. - - at jeg med disse foredrag ikke i minste måte vil nedvurdere H's betydning som vekkende forkynner i Norden. Som sådan har han med rette en stor plass i manges hjerter. Det har ikke vært mulig å sitte under hans talerstol, og så kjenne seg kold eller uberørt. - - Vi står midt i et teologisk generasjonsskifte. - - i hvilken grad kan vi bygge videre på H's teologi, eller er vi mødt til å forlate den. - - Vi må videre frem. Der er nye fronter i Guds rike." OSA 1949, 103-105. Herättää huomiota, ettei tähän asti laajin vaikkakin aiheeltaan kapea systemaattinen tutkimus Hallesbystä, Moe 1988, varsinaisesti käsittele Valen-Sendstadin Hallesbyn teologiaan suuntaamaa kritiikkiä, vaikka Valen-Sendstad on esittänyt sitä myös ko. tutkimuksen alueelle kuuluvista Hallesbyn katsomuksista. Todettakoon myös, että Leiv Aalen, josta sittemmin tuli Hallesbyn oppituolin haltija, kritikoி tämän teologiaa julkisesti jo yli kymmenen vuotta aikaisemmin kuin Valen-Sendstad, Moe 1988, 569-571, ja puolitoista vuosikymmentä tämän kuoleman jälkeen lausui: "- - at jeg med denne kritikk ikke har ment å ta noe tilbake av det jeg for har sagt om Hallesbys enestående historiske innsats, for denne gjaldt ikke Conf. Augustana, men Apostolicum - -. Men når han så vendte seg mot den lutherske sakramentlære og mot slutten av sin tid ved MF endog søkte å gi hele fakultetet en avgjort pietistisk vending, gikk han ut over sitt mandat som teolog og prestelærer i en luthersk kirke." Aalen 1976, 243, n. 62. Koko esitys on itse asiassa jyrkkä kritiikki Hallesbyn teologiasta ja menettelyistä, varsinkin siitä, ettei tämä selkeämmin asettunut kastekysymyksessä Aalenin puolelle Valen-Sendstadia vastaan.

⁷ Valen-Sendstad toteaa Leiv Aalenista: "- - den mann jeg i årenes løp har vært hardest i konflikt med om dåpslæren, dosent Leiv Aalen - -." D .10.1954. Leiv Aalen puolestaan toteaa Valen-Sendstadista: " ". Leiv Aalen kirjoitti kriittisesti Valen-Sendstadista jo ensimmäisessä varsinaisessa kirjassaan Aalen 1938, s. 31, n.97, s. 47, n. 139, kun Valen-Sendstadin tuotanto oli vielä suppea. Aalen oli asettunut Valen-Sendstadia vastaan jo Barth-polemiikissa 1935. Rajuin kiista käytiin kasteesta 1946. Ks. tästä Vuopus 1977. Aalen jatkoi Valen-Sendstadin ja erityisesti hänen kastekäsityksensä arvostelua vielä myöhemminkin. Aalen 1966, 214-242. - Eksegeetti Sverre Aalenin kanssa Valen-Sendstad joutui ilmeisesti vähemmän tekemisiin, mutta viimeisen julkisen debattinsa - naispappeudesta - hän kävi tämän kanssa. KK 1960, 453-477; KK 1961, 227-238; A . /19.5.1961. Kummankin Aalenin asenne Valen-Sendstadiin oli yksinomaan torjuva vielä kauan tämän kuoleman jälkeen. Sverre Aalen haastattelussa .1977, Leiv Aalen haastattelussa .1977. Painetusta aineistosta ilmenee, että Aalenien suorittaessa teologian kandidaatin tutkinnon Seurakuntatiedekunnassa heidät arvioitiin lausekkeella praeceteris, ja tästä kirjoitettiin Dagen-lehdessä. Valen-Sendstad viittasi ilmeisesti tähän ironisesti eräässä kirjoituksessaan.

Wislöffiin kuten koko seuraan Valen-Sendstadilla oli erittäin jännitteinen suhde hänestä 1930-luvun jälkipuoliskolla sen piirissä liikkeelle pannun ilmeisen perättömän huhun tähden. Vielä vuosikymmenen alkupuoliskolla hän selvästi tunnustautui "sisälähetyksen ystäväksi" ("indremisjonsvenn")⁸, ja hänen kirkkoherrakautensa alkupuolella, 1933, hänen seurakuntaansa Jelsaan perustettiin paikallinen sisälähetyshdistys, joka seuraavana vuonna rakensi itselleen rukoushuoneen. Tästä kertoessaan 1936 hän täysin samastui seurakuntansa alueella toimivaan sisälähetykseen.⁹ Lopulta katkesi yhteys Carl Fr. Wislöffiinkin, kun tämä sanoutui julkisesti irti Valen-Sendstadin käsityksestä, että polttohautaus olisi synti.

Sodan loppupuolella ollut Lillehammerin "pappissiirtolan" vaihe näyttää ainakin joksikin aikaa ja osittain pysyvästikin luoneen uusia yhteyksiä ja tasoittaneen aikaisempia taisteluasetelmia, mistä kerrotaan jäljempänä. Konkreettisenä ilmentymänä tästä on pidettävä, että kustantamo Land og Kirke julkaisi Valen-Sendstadilta yhden kirjan (OOT 1946), vaikka sen teologinen yleislinja oli toisenlainen. Samoin Valen-Sendstad pidättyi julkisesti arvostelemasta niitä pappeja ja teologeja, joiden kanssa hän oli Lillehammerissa ystäväystynyt. Mihinkään merkittävään positiiviseen toimintaan sodan olosuhteissa ja kirkon kamppailussa koettu yhteys ei kuitenkaan myöhemmin johtanut elämän palattua normaaleihin uomiinsa.

Valen-Sendstad samastui ja sitoutui Norjan kirkkoon voimakkaasti myös sodan jälkeen, vaikka hän piti ihanteena kansankirkkoa eikä valtiokirkkoa.¹⁰ Vaikea uskonkonflikti syntyi kuitenkin syksyllä 1954, kun hän muuttuneen kastekäsityksensä seurauksena julkisti oman kastekaavansa, jota hän oli käyttänyt jo jonkin aikaa, aikoi edelleen käyttää ja suositti koko kirkon yhteiseksi kaavaksi. Muuttunut perusajatus oli, ettei kaste vaikuta uudestisyntymistä ilman uskoa, vaan se on Jumalan armon tarjous, vakuutus ja lupaus.¹¹ Valen-Sendstadin tässä asiassa kohtaama vastustus muutti hänen asennettaan kirkkoa kohtaan käytännössä kriittisemmäksi, eikä hän tämän kiistan keskeltä pitkälle sairaslomalle jäätyään enää palannutkaan papinvirkaan.

Valen-Sendstadin oma hengellinen viitekehys oli vahvasti Norjan järjestökristillisyydessä, erityisesti Norjan Lähetyseurassa. Oman papintyönsä hän aloitti järjestössä, Oslon Sinisessä Ristissä. Ryfylken Jelsassa ja Rogalandin Stavangerissa hän kohtasi voimakkaan maallikkoliikkeen.¹² Hän piti sen toimintaa "kirkon omana olemuksena", "kirkon elävän puolen

⁸ KP 1935, 102.

⁹ FJi 1936, 34. "Vi har fått se sjeler bli frelst og samlingen til mötene har vært jevnt meget god." Ks. myös Straume 1957, 225.

¹⁰ D 16., 17., 19., 22., 24., 25.10.1957.

¹¹ VIK 1953, 113; OOD 1954, 95-97; Da 15.10.1954.

¹² Norjan kirkossa maallikkoliike (lekmannsbevegelsen, lekmannsrörsla) on versonut alunperin Hans Nielsen Haugen (1771-1824) toiminnasta ja organisoitunut useihin kirkonsisäisiin järjestöihin. Sille ovat luonteenomaisia erityisesti seuraavat korostukset: A. sanomallisesti: (1) uskon omakohtaisuus, (2) sakramenttien vaatimaton asema, (3) Raamatun inspiratio, arvovalta ja armonvälinelunne, (4) luterilainen tunnustus; B. yhteisöllisesti: (5) uskovien konkreettinen keskinäinen yhteys (vennesamfunn), joka toteutuu valtiokirkon seurakunnasta riippumattoman oman rukoushuoneen (bedehus) puitteissa, (6) kirkon viran vaatimaton painoarvo, (7) määrätietoinen halu pysyä luterilaisessa kirkossa, (8) julkishallinnollisesta kirkosta

ilmentymänä" (kirkens eget væsen, et uttrykk for en levende side av kirken).¹³ Siihen hän koki kuuluvansa ja puolusti sitä teologisesti ja kirkollisesti halki elämänsä.¹⁴ Kirkon viran hän johti yleisestä pappeudesta.¹⁵ Siksi hän ei tunnustanut periaatteellista eroa piispan suorittaman kirkon virkaan vihkimisen ja järjestöissä tapahtuvan työntekijöiden työhön siunaamisen välillä eikä teologista estettä naisten vihkimiselle kirkon pappisvirkaan.¹⁶ Hän ei kuitenkaan samastunut mihinkään järjestöön erityisesti vaan Norjan kirkon seurakuntapappina toimi kaikkiin järjestöihin kuuluvien kanssa. 1930-luvulla hänen kustantajanaan oli Sisälähetysten omistama Lutherstiftelsen, 1940-luvun loppupuolelta lähtien lähinnä Norjan Luterilaisen Lähetysliiton (Norsk Luthersk Misjonssamband) kustantamo Lunde Forlag, joka julkaisi niin hänen erikoisen, laajan ja vaikeasti luettavan ja markkinoitavan filosofisen väitöskirjansa (VOV 1948) ja jo ennakkolta suurta kohua herättäviksi tiedetyt teologiset rajankäyntiteoksensa (OSA 1949, OOD 1954) kuin hänen luterilaisten tunnustuskirjojen omaperäisen laitoksensa (DFL 1957) ja hengelliset kirjansa. Muutenkin hän Oslossa eläkkeellä ollessaan oli tämän järjestön yhteyksissä ja mm. kävi säännöllisesti sen sunnuntaijumalanpalveluksissa. Naispappeuskeskustelun yhteydessä hän kuitenkin arvosteli sitä ankarasti stagnoituneesta teoreettisuudesta ja

hallinnollisesti, taloudellisesti ja toiminnallisesti riippumattomat kirkonsisäiset järjestöt; C. toiminnallisesti: (9) Jumalan sanan julistaminen, (10) yksittäisen kristityn henkilökohtainen todistaminen sekä toiminnallinen ja taloudellinen vastuu kristillisissä järjestöissä, (11) maallikkojen keskeinen asema toiminnassa ja päätöksenteossa, (12) sisä- ja ulkolähetys. Lavik 1946 tekee eron konservatiivisten ja radikaalien maallikkojärjestöjen välillä vedenjakajana periaatteellinen ja käytännöllinen asennoituminen kirkon virkaan. Det norske Misjonsselskap (perustettu 18__) ja Det norske lutherske Indremisjonselskap (perustettu 1868) edustavat konservatiivista suuntausta, joka on pyrkinyt läheiseen yhteistyöhön julkishallinnollisen kirkon kanssa, kun taas Norsk Luthersk Misjonssamband (perustettu 1891, v:een 1949 nimeltään Det norske lutherske Kinamisjonsforbund) ja Det Vestlandske Indremisjonsforbund (perustettu 1898) ovat tässä suhteessa radikaalisti riippumattomia. Maallikkoliikkeen muodostavat monet järjestöt ovat toimineet paljon erimuotoisessa yhteistyössä, mutta niiden välillä on myös ollut monenlaisia jännitteitä. Maallikkoliikkeestä ei ole olemassa kattavaa historiallista eikä systemaattista tutkimusta. Ks. kuitenkin Wisløff 1979, 23, 30-31, 34-37, 50-53, 132-138. Laajan dokumenttikokoelman maallikkoliikkeen periaatteista - tosin vain yhden järjestön osalta - sisältää Veien fram 1979.

¹³ KP 1935, 104.

¹⁴ KP 1935, 103; OSA 1949, 214-219.

¹⁵ KP 1934, 103.

¹⁶ "- - at en ordinasjon (innvielse) ved bönn og håndspåleggelse foretatt av biskoper - - ikke i noen henseende er kvalitativt forskjellig fra en ordinasjon som blir foretatt av uordinerte lekmenn eller prester overfor organisasjonenes arbeidere. - - Den som er innviet med bönn og håndspåleggelse er 'rett pastor'. For Gud og etter guddommelig rett er der ingen forskjell. - - Jeg - - finner dette motsetningsforhold mellom 'offisielle og uoffisielle prester fullkommen uverdige for en sann evangelisk kirke." OSA 1949, 216-217. "- - at NT overhodet ikke kjenner et til noe 'embete' uten på basis av eller i sammenheng med nådegaver. - - Ikke under noen omstendighet kan man 'kverke' en kvinne som har nådegave med noen lov i Bibelen eller kirke eller samfunn; hun er suverent fri til å tjene Gud med sin nådegave ifølge evangeliets 'jus divinum'." KK 1960, 470-471.

oikeaoppisuudesta.¹⁷ Uskollisimmat ja kiitollisimmat kuulijansa hän sai sen sekä Länsi-Norjan Sisälähetysliiton (Det Vestlandske Indremisjonsforbund) piiristä, ja siellä häntä yhä arvostaen muistetaan. Maallikoiden hän itse koki olevan takanaan silloinkin, kun välit pappeihin ja teologeihin katkesivat. Kastekiista 1954 vaikeutti kuitenkin myös suhteita maallikkojärjestöihin.

Joka tapauksessa ValenSendstad tunnettiin laajalti, ja häntä kuunneltiin. Kerrotaan, että kun hän saarnasi radiossa, monet papit tiesivät jo ennakolta varautua siihen, että heidän kirkkonsa olisi silloin lähes tyhjä!¹⁸

¹⁷ Tästä kerrotaan myöhemmin luvussa .

¹⁸ Andersen 1954; Andersen 1963, 150.

1.1.1.4. Aikalaisten arviointeja: vastakohtia ilmentävä persoonallisuus - ihastusta ja vihostusta

Tähän asti laajimman henkilö- ja elämäkertakuvauksen Valen-Sendstadista on esittänyt hänen lankonsa, Seurakuntatiedekunnan professori John Nome Norjan kansallisessa elämäkerrastossa *Norsk biografisk leksikon* 1975.¹

Öivind Andersen, joka oli Valen-Sendstadin ikätoveri, teologinen hengenheimolainen ja loppuun saakka myös ystävä, lausui 1974, että Valen-Sendstadin teoksella *Pistin lihassa* on ollut Norjassa suurempi sielunhoidollinen merkitys kuin millään muulla kirjalla.² Lausuma on tietysti subjektiivinen mutta tavallaan kuvaava.

1.1.2. Eksistentiaaliset peruskokemukset: uudestisyntyminen, epäily ja sota

Kaikelle Olav Valen-Sendstadin kirjoittamalle tekstille, jopa hänen filosofiselle väitöskirjalleen, ovat luonteenomaisia tietty eksistentiaalisuus ja ehdottomuus, persoonallisuus ja persoonallisuus³, kokemuksellisuus ja haastavuus. Monet hänen kirjoistaan, artikkeleistaan ja kirjoituksistaan ovat alun perin olleetkin kuulijoille kasvoista kasvoihin pidettyjä suullisia

¹ Nome 1975.

Svanholm 1964.

² Andersen haastattelussa

³ Suomen kielessä persoonallisuus on suhteellisen harvinainen sana, jota eivät (substantiivina) tunne esim. NSS ja Teinonen 1975, joka s. 204-205 esittelee kyllä adjektiivin personaali(nen) merkityksessä 'persoonallinen', mutta ei vastaavaa substantiivina. Persoonallisuus-sanaa eivät käytä myöskään Luojola 1954, joka viljelee ahkerasti adjektiivina personaalinen, eikä Tajakka 1990. Jos persoonallisuus tarkoittaa 'jonkun persoonan olemuspiirteiden kokonaisuutta' (Teinonen) eli substanssia ja on siis essentiaalinen sana, persoonallisuus tai personaliteetti eksistenttisenä sanana tarkoittaa 'persoonana olemista', sitä, että jokin/joku on persoona, eli subsistenssia. Tämä täsmäntävä distinktio olisi suomessakin hyödyllinen saksan Personalität- ja Persönlichkeit-sanojen tapaan. Tässä tutkimuksessa ko. substantiiveja ja adjektiiveja käytetään po. merkityksissä. Valen-Sendstadilla esiintyy sana personalitet merkityksessä 'persoonana oleminen' TK 1942, 2, ja VOV 1948, 254 (puuttuu teoksen hakemistosta).

esityksiä - luentoja, esitelmää, saarnoja. Kirjoitetun tekstin takaa kaikuu puheen rytmi. Hänen kirjoitustensa monisanaisuus, niissä esiintyvä ajatuksen toistaminen ja runsas tekstin tehostaminen (kursivoinein, lihavoinein jne.) ovat suulliselle esitykselle luonteenomaisia. Hänen sanansa tuntuvat tulevan läpi hänen oman persoonansa ja kokemuksensa, jotka jättävät niihin voimakkaasti jälkensä.

Valen-Sendstadia itseään luonnehtii osuvasti se, mitä hän kirjoitti Lutherista: "Jokaisen hänen kirjoittamansa rivin aivan kuin läpäisevät hänen omat uskonkokemuksensa (troeserfaringer): itsetiedostuksen kokemus omasta kelvottomuudesta, pahuudesta ja kadotuksenalaisuudesta (fortapthet) mutta sitten myös armoon uskomisen (nådetroen) kokemukset Jumalan armon lohdutuksesta, rauhasta, voimasta ja levosta, Kristuksen vanhurskaudesta ja Sanan valosta."⁴

Kirjoittajan persoona ja kokemukset vaikuttavat myös lukijaan pysähdyttävästi ja haastavasti silloinkin, kun niitä ei kohdisteta tähän suoranaisena yksilöllisenä puhutteluna, jota Valen-Sendstad teksteissään myös paljon viljelee. Persoona puhuu persoonalle.

Valen-Sendstad on kirjoituksissaan kertonut - useissa tapauksissa vastauksena pyyntöön - myös itsestään ja elämänsä voimakkaimmista kokemuksista. Merkittävimmät näistä lienevät hänen kääntymisensä, hänen kamppailunsa epäilyksen kanssa ja sodan alkaminen, joka välittömästi sai hänet hylkäämään siihen asti pasifistisen katsomuksensa. Koska näillä kokemuksilla on merkittävä suhde hänen elämäänsä ja ajatteluunsa, niiden selostaminen on paikallaan. Hänen kuvauksensa ovat tietenkin subjektiivisia, ja ne on julkistettu suhteellisen pitkän ajan kuluttua itse tapahtumista, joten kokijan tulkinta niistä voi olla myöhemmin toisenlainen kuin niiden tapahtumisen hetkellä. Ainakin ne vaikuttavat painetussa asussaan teologisesti sisällökkäiltä ja selkeästi jäsenyneiltä mutta eivät monesta kertomisesta kuluneilta. Ei ole mahdotonta, että kokemuksista olisi ollut jopa tuoreeltaan kirjoitettu päiväkirjanomainen kuvaus, jota olisi sitten myöhemmin voitu käyttää. Mitään tällaisia dokumentteja ei kuitenkaan ole ollut tiedossa eikä käytettävissä.

Valen-Sendstad käyttää itse sanaa peruskokemus (grunnopplevelse) sellaisesta tapahtumasta, joka vakuuttaa ihmisen Jumalan olemassaolosta ja Jumalan ja ihmisen välillä vallitsevasta yhteydestä.⁵ Sitä on perusteltua käyttää myös tietyistä hänen omista kokemuksistaan, varsinkin hänen kääntymisestään/uudestisyntymisestään.

⁴ Lsp 1937, 85.

⁵ "I alt dette mangfoldige og sammensatte erfaringsliv vet en kristen om et særskilt forhold til Gud - - en opplevelse ved hvilken han er aldeles viss i sin sjel på at Gud er til og lever med oss. Og just denne grunnopplevelse - -." FMG 1972(36), 13-14. Myöhemmin - mm. OOT 1946, 8-9 - Valen-Sendstad asennoituu sanaan opplevelse kriittisesti. Ks. jäljempää s.----- . Silti sanan adekvaatti suomentaminen kokemukseksi vastaa hänen ajatteluaan.

1.1.2.1. Udestisyntyminen: Jeesuksen eksistenttinen kohtaaminen minän ja sinän suhteessa

Valen-Sendstadin kääntymisestä on kolme hänen itsensä kirjoittamaa dokumenttia, varhaisin - v:lta 1939 - oma-aloitteisesti omassa kirjassa kerrottu ja myöhemmät - v:lta 1949 ja 1961 - pyynnöstä erillisenä kirjoituksena muiden vastaavanlaisten kuvausten joukossa julkaistuja.¹ Kuvaukset pitävät yhtä, vaikka ne laajuudeltaan ja osittain näkökulmaltaan ovat erilaisia.

Valen-Sendstadin opiskeluajan alkupuolen hengellisen kriisin (ks. edeltä s. _____) taustatekijänä oli kodin ja varhaisen murrosiän vaikutteiden ja kokemusten lisäksi ylioppilaskokelasaikana tapahtunut "moraalinen herääminen" (en moralsk vekkelse), joka teki kokijastaan "vannoutuneen idealistin" (svoren idealist) ja tietoisin "vanhanaikaisen kristillisyyden" (gammeldags kristendom) vastustajan.² Tähän "uskonnolliseen Jumalaluodon uskoon" (en "religiös" tro på Gud) sisältyi julkinen Jeesuksen sijaissovituksen ja jumaluuden kieltäminen ja Jeesuksen pitäminen vain ihmisen ihanteena. Siihen liittyi myös päätös papiksi ryhtymisestä, jonka vaikuttimena oli "ihmisten auttaminen tulemaan hyväksi".³

Kriisin kärjistymisellä ei ollut näkyvää ulkoista syytä, eikä se myöskään saanut radikaaleja ulkoisia muotoja. Sen mukanaan tuoma sisäinen muutos oli sitäkin suurempi. Valen-Sendstad käyttää siitä raamatullista nimitystä udestisyntyminen (gjenfödelse, regeneratio).⁴

Merkittävä koettava sysäys tuli yliopiston liberaalisen eksegeetin, professori Lyder Brunin aamuhartaudesta.⁵ Siitä Valen-Sendstad oivalsi kreikan metanoia -sanan tarkoittavan

¹ DOD 1939, 60-64; Mom 1949, 16, 27; Ods 1961, 178-164.

² Mom 1949, 16. Näihin aikoihin sisältyi myös isän kanssa käyty keskustelu, joka isän pian tämän jälkeen kuoltua jäi traumaattiseksi muistoksi. "Då eg var 17 år, gleid eg bort frå Gud, som eg hadde levd med frå eg var barn. Eg gekk på gymnaset då. Far og mor skjöna nok dette. Og ein dag spurde far meg beint ut: Vil du ikkje lenger vera ein kristen, Olav? Hardt og tvert svara eg: Nei - det vil eg ikkje. Tre månader etter døydde far, utan at eg hadde sagt eit einaste ord til han om dette. Fyrst fire år seinare fann Gud meg att. Men sidan har dette vore djupaste såret i sjela mi når eg tenkjer på far." Dfd 1951, 24.

³ "- - var jeg glidd helt bort fra Gud - til en 'religiös' tro om Gud, - en tro som var forenet med en offentlig fornektelse av Jesu stedfortredende gjerning på Golgata som 'noe der var uforenlig med det moderne menneskes måte å tenke på'. - - mitt 'motiv' til å bli prest (jeg husker nøyaktig at jeg formet det slik: 'å hjelpe mennesker til å bli gode') - -." Ods 1961, 179-180. "- - at Jesus ikke var noe annet for meg enn et mønster og ideal for et menneskelig liv. Jeg avviste bestemt enhver tale og tanke på Jesus som stedfortreder og Gud." DOD 1939, 61.

⁴ "Med min omvendelse - jeg er forresten mest glad i betegnelsen 'gjenfödelse', - åpnet det seg for meg en fullstendig ny verden i Kristus Jesus, og av den fulgte at jeg fikk et helt nytt 'kompass' for både livsorientering, livsvurdering og livstenkning." Ods 1961, 178.

⁵ Ods 1961, 180. Wisløff 1971, 158, luonnehtii Brunia: "I en mannsalder sto Lyder Brun i almenhetens bevissthet som de liberales fører. Det var han nok også, og teologisk og kirkelig sett spilte han en langt større rolle enn dogmatikeren [Johannes] Ording. - - I sin undervisning og vitenskapelige produksjon representerte Brun den liberale teologi i en moderat-kritisk utformning. - - Han får ikke plass for slike ledd i troen som Kristi preeksistens og jomfrufödelsen. Jesu legemlige oppstandelse og den tomme grav er - - intet trosspørsmål. - - Jesus er ikke Guds Sønn i 'metafysisk' mening. - - Han [= Brun] krevde plass i kirken både for de ytterliggående liberale og for de konservative, men måtte

varsinaisesti 'mielenmuutosta' (sinnsforandring), jonka hän koki itseltään puuttuvan mutta nyt pyrki saamaan itsessään aikaan tullakseen oikeaksi kristityksi: "Kahden vuoden ajan oman päätökseni ja Jumalan lain vakavuus hallitsi elämäni. Kuukaudesta toiseen oli mahdotonta torjua asiaa, vaikka olin usein tavattoman kyllästynyt itseeni voidessani vain todeta, että uuden mielen puuttuminen (mangel på det nye sinn) kävi yhä suuremmaksi. Toisinaan se ajoi minut epätoivoon mutta ei kyennyt koskaan lopullisesti nujertamaan rohkeamielisyyttäni: 'Kerran se kyllä onnistuu minultakin', lohduttautuin. Vielä vähemmän ymmärsin, että kun minun täytyi surren todeta - -, että kauniiden pyrkimysteni kävi entistä huonommin, Jumala olikin edeltävällä armollaan (Guds forangående nåde, gratia praeveniens) ottanut minut 'koulunsa' kovimpaan vaiheeseen, jota sanotaan lain aiheuttamaksi kuolettamiseksi (dödelsen ved loven, mortificatio legalis, lex mortificans)."⁶

Tällaisessa mielentilassa Valen-Sendstad luki kerran talvella 1926 Roomalaiskirjeen 7. lukua: "Jokainen Paavalin sana upposi sieluuni kuin lyijy veteen, kunnes pääsin jakeeseen 19: 'Sitä hyvää, mitä minä tahdon, minä en tee, vaan sitä pahaa, mitä en tahdo, minä teen.' En voinut lukea pitemmälle, vaan panin Raamatun avoimena vuoteeni vieressä olleelle tuolille, puhkesin itkemään, polvistuin vuoteeni viereen ja rukoilin: 'Herra Jumala, minusta ei ole mihinkään. En tee koskaan muuta kuin pahaa ja sitä mitä en tahdo. Mutta Jeesus, Jeesus, en voi päästää sinua!'"⁷

Jälkeenpäin Valen-Sendstad pohti, miksi hän rukoili apua juuri Jeesukselta, jota hän ei pitänyt Jumalana: "Vastoin kaikkea järkeä ja inhimillistä viisautta huusin avukseni persoonaa, jonka tunsin kyllä nimeltä, mutta jota en ollut koskaan nähnyt enkä kuullut ja josta en siis tiennyt, oliko hän kuollut vai elossa. Mikä sen sai aikaan? Minulle sanotaan, että koska olin saanut kristillisen kasvatuksen, oli luonnollista, että tunsin Jeesuksen nimen. Tiesin kyllä hänestä paljon, mutta olin kieltäjä. Miten kuitenkin saatoin huutaa häntä avuksi ja täydellisesti unohtaa aikaisemat ajatukseni ja teoriani? Saiko omantunnonhätäni minut hämmennyksiin heikkona hetkenäni? Ei suinkaan, vaan kaiken vaikutti Jeesuksen oma vetovoima. Hänen Henkensä vaikutukset hänen nimensä ei ollut enää pelkkä nimi ja symboli, ihanne ja malli, vaan hänen nimensä merkitsi minulle elävää persoonaa, joka kuuli minut, näki minut, ei ollut hylännyt minua eikä tuominnut minua, vaikka itse tunsin itseni hänen tuomitsemakseen."⁸ -

tåle kritikk fra begge kanter." Valen-Sendstad ei omaksunut Brunin teologisia katsomuksia vaan kulkeutui niistä "hyvin kauas" ja "lähes kuilun taakse", kuten hän sanoi ottaessaan myöhemmin kantaa erääseen Brunin lehtiartikkeliin, vaikka hän silloinkin ja loppuun saakka myönsi kiitollisuudenvelkansa Brunin välityksellä saamastaan herätyksestä: "- - at jeg ønsker ingenlunde å innlate mig i noen polemikk med Dem, herr professor. Selvom det idag ligger henimot en teologisk avgrunn mellom Deres og mitt syn, vil jeg alltid komme til å kjenne mig i varig takknemlighetsgjeld til dem, da jeg er mig klart bevisst at mitt møte som ung student med Deres sterke idealitet blev et middel i Guds hånd til å vekke mig, selvom utgangen på den vekkelsen, min omvendelse, kom til å føre mig langt bort fra Deres eksegetiske og systematiske teologi." D / .11.1939.

⁶ Ods 1961, 180-181.

⁷ Ods 1961, 181.

⁸ DOD 1939, 62. Joitakin vuosia myöhemmin Valen-Sendstad koki voimakkaasti Ps 139:n välityksellä itsensä Jumalan katseen läpikäymäksi. Aluksi kokemus oli tuskallinen mutta sai muutamien vuosien kuluttua rinnalleen toisen sisällön: "En gang - - i begynnelsen av min prestedid, leste jeg en dag Davids salme 139, hvor det bl. a. står: 'Herre, du ransaker meg og kjenner meg. - - ' Disse ord ble hin gang for meg slik at de rett og slett 'stakk' meg

Useita vuosia myöhemmin Valen-Sendstad joutui kohtaamaan voimakkaan intellektuaalisten epäilysten sarjan.

Avunpyynnön jälkeen "vähitellen itkuni tyyntyi, ja tunsin selittämättömän kehotuksen: 'Lue Raamattua vielä hiukan lisää!' Istuuduin jälleen vuoteen laidalle ja otin avoimeksi jääneen Raamatun. Luin yhä Roomalaiskirjeen 7. lukua ja saatoin vain sanoa itselleni: 'Kaikki tämä sopii juuri minuun.' Luin sitten 8. luvun 1. jakeen: 'Niin ei nyt siis ole mitään kadotustuomiota niille, jotka Kristuksessa Jeesuksessa ovat.' Näitä sanoja lukiessani oli aivan kuin suomukset olisivat pudonneet silmistäni, ja 'näin' jotain, mitä en ollut koskaan ennen nähnyt: 'näin' olevani ikään kuin Jeesuksen sisäpuolella (inni Jesus), hänen ympäröimänsä (omsluttet av Ham). Se oli minulle yhtä outoa kuin uutta: 'Ajatella! Onko se näin yksinkertaista?' sanoin itseseni. Kaikki uurastukseni ja ponnisteluni ja työntekemiseni uuden mielen saamiseksi ja hyväksi, puhtaaksi ja kiltiksi tulemiseksi ovat nyt päättyneet, ja olen saavuttanut sen, kun olen Jeesuksessa, häneen kätkeytyä (gjemt). - - Nousin seisomaan, ojensin käteni rukoillen kohti korkeutta ja rukoilin: 'Kiitos, kiitos, Jeesus!' Pian tämän jälkeen minussa muotoutuivat seuraavat sanat ikään kuin sanoiksi minulle itselleni: 'Nyt olen Jumalan lapsi! Nyt olen pelastunut (frelst)!'"⁹

Vapauttavaa ja myönteistä kokemusta tuli kuitenkin pian varjostamaan epäily: "Tässä hengellisessä ilossa ja varmuudessa sain elää seuraavat 14 päivää: kaikki oli saanut minulle uuden merkityksen (mening) ja uuden sisällön (innhold). Mutta kolmannella viikolla tuli epäily (tvil): onkohan minussa (med meg) tapahtunut mitään todellista muutosta (forandring)? Eiköhän kaikki ollut kaunista harhaluuloa (illusjon)? Etköhän ole taas sama vanha ihminen? Epäily ei kuitenkaan saanut yliotetta. - - Sille Herralle, jota en ennen ollut ymmärtänyt oikein, minun oli vietävä itseeni kohdistuva epäilykseni. Se Raamattu, joka ennen oli ollut minulle suljettu kirja, vaikka usein olin lukenut sitä, sai nyt avoimen merkityksensä minulle vastatessaan vaihtuviin kysymyksiini itsestäni. - - ymmärsin nyt - - että minun järkeni (intellekt) ja sydämeni uskon (hjertet) täytyi jäsentyä (innordnes) ja alistua (underordnes) kuuliaisuuteen Herraa Jeesusta ja Sanaa kohtaan."¹⁰

Valen-Sendstad kertoo edelleen, että hänen eksistenttistä kokemustaan seurasi ilmeisen pian myös pysyvä, laaja-alainen ja merkittävä noettinen muutos, jolla oli erityisesti kaksi polttopistettä. Ensinnäkin hänelle selvisi, että Jeesus on Jumala: "Olen kysellyt, mitä uskooni tiedostamattomasti sisältyi huutaessani Jeesusta avukseni, vaikken itse sitä sillä hetkellä tiennyt. Tästä uskoni tiedostamattomasta, implisiittisestä sisällöstä pääsin selvyteen jonkin aikaa kääntymiseni jälkeen. Sain nimittäin kuulla saarnaajaa, joka lausui seuraavat sanat: 'Jeesus on Jumala.' - - Se kuulosti kummalliselta korvissani. Sitä hätkähtäneenä pohtiessani oli kuitenkin kuin - - kukka olisi avautunut auringolle: sain ihmeellisen välähdyksen jostakin, minkä ennen olin vain aavistanut mutta nyt tiesin. - - Sinä, Jeesus, olet minun Herrani ja

i hjertet og ga meg en forferdelig bevissthet om å være gjennomskuet av den hellige majestet, så jeg hverken kunne unnfly for ham eller stå for ham: han visste alt om meg, og jeg kunne ikke lure ham. - - Men noen år senere kom jeg atter en gang til å lese Sal. 139 - og 'forstod' den nå plutselig på en radikalt annen måte: - - hvor jeg stod og gikk, hadde jeg et par kjærlige, nådige, omsorgsfulle öyer rettet på meg - - som visste ikke bare om min synd, men også om min tørst etter sannhet og rettfærdighet. - - Denne forståelse ble meg til usigelig glede og fred." DOD 1939, 107-108.

⁹ Ods 1961, 181-182.

¹⁰ Ods 1961, 182-183.

minun Jumalani. - - Siitä päivästä saakka olen tiennyt, että minun on pantava kaikki tämän yhden Jeesuksen varaan."¹¹

Toinen noettinen muutos liittyi lain ja evankeliumin ymmärtämiseen: "Tärkeimpään, mitä sain alkaa oppia (lære) jo kristillisyyteni alkuvaiheessa, kuului lain ja evankeliumin välinen perustava ero (forskjell, discrimen). Tällä kohdalla Jumalan Henki oli antanut minulle aivan 'koettavan (følbar) kompassin' siinä tavassa, jolla Herra antoi minun päästä elämään Jeesuksen yhteydessä Roomalaiskirjeen 7. ja 8. lukuun liittyen. - - [Tämän hengellisen] murroksen (gjennombrudd) sisältöä en ole voinut koskaan unohtaa, ja juuri se on juuttunut lujasti sydämeeni hengelliseksi 'kompassiksi'. - - Jos yleensä voidaan puhua uskonelämäni kasvusta - -, se liittyy mitä läheisimmin siihen, että olen kasvanut ja kypsynyt tekemään eron lain ja evankeliumin välillä."¹²

Valen-Sendstadin kokemukseen kuului evankeliumin välittämä valaistuminen (opplysning, illuminatio), joka tuntui jättäneen jälkensä persoonallisuuteen koko loppuelämän ajaksi. Valen-Sendstad koki uudestisyntymisensä Jumalan teoksi, ei ihmisen.¹³ Se perustuu Jumalan valintaan, ei ihmisen.¹⁴

Kokemuksen eettisistä ja toiminnallisista seurauksista puhuessaan kuvaukset ovat niukkoja. Varhaisin ja myöhäisin eivät kerro niistä juuri mitään, keskimäinen lähinnä kaksi asiaa: 1) evankeliumin valon saamisen myötä mielenmuutos tuli "aivan itsestään" (helt av seg selv), ja 2) Valen-Sendstad pian tämän tapahtuman jälkeen "ymmärsi sopivansa paremmin" Seurakuntatiedekuntaan kuin yliopistoon ja menetteli sitten uuden käsityksensä mukaisesti.¹⁵

Valen-Sendstadin perustavalle hengelliselle kokemukselle ovat hänen omien kuvaustensa mukaan luonteenomaisia ainakin seuraavat seikat:

- ehdoton eksistentiaalisuus
- pitkälinen taustaprosessi ja siinä erityisesti lain vaikutus (illuminatio legalis)
- välitön riippuvuus Raamatusta, jonka luotettavuus oli itsestään selvä
- voimakas ahdistus, joka on luonteeltaan synnintuntoa
- synnin tunnustaminen
- interpersonaalinen Jeesuksen kohtaaminen minän ja sinän suhteessa

¹¹ DOD 1939, 63

¹² Ods 1961, 182-183.

¹³ "Gud viste meg gjennom sitt ord - - hva det vil si å være rettferdig for Gud ved troen på Jesus. Det var evangeliets lys han lot rinne opp i mitt arme, sønderrevne sinn og min blødende samvittighet. Det var punktum for loven og alt eget strev. - - Og med det var jeg merket - - slik at det ved Guds nåde aldri mer kan utslettes av mitt hjerte. - - Derfor er - - vår omvendelse Guds - og ikke vår gjerning. - - Det lys Gud tente i meg ved sitt ord hin kveld har ved Guds nåde siden ikke veket fra mitt hjerte." Mom 1949, 27.

¹⁴ "Det liv jeg senere har levet - - har - - artet seg som en bekreftelse av sannheten i Jesu ord: 'I har ikke utvalgt meg, men jeg har utvalgt eder'." Ods 1961, 178.

¹⁵ Mom 1949, 27.

- evankeliumin välityksellä tapahtunut valaistuminen (illuminatio evangelica)
- Jeesuksen valitsemaksi tuleminen (gratuita electio divina)
- uuden elämän saaminen Jeesukselta ja varmuus siitä (certitudo)
- kokemuksen subjektiivinen luonnehtiminen Raamatun käsittein uudestisyntymiseksi (regeneratio)
- ratkaisun mukanaan tuoma subjektiivinen huojentuminen
- suhteellisen pian tapahtunut Jeesuksen jumaluuden noeittinen mieltäminen ja eksistenttisen kokemuksen noeittinen mieltäminen lain ja evankeliumin suhteesta käsin.¹⁶

Nämä elementit ovat sitten havaittavissa halki Valen-Sendstadin tuotannon keskeisinä koko hänen kristinuskonkäsitteilleen.

Sen sijaan Valen-Sendstadin kokemukseen ei kuvausten mukaan liittynyt älyllisiä ongelmia eikä periaatteellista epävarmuutta suhteessa Raamattuun, vaikka hän sai yliopistossa liberaaliteologista opetusta. Useita vuosia myöhemmin hän kohtasi voimakkaiden intellektuaalisten epäilysten sarjan. Uudestisyntymiskokemukseen ei liittynyt voluntaarisia tekijöitä, ei minkään valinnan suorittamista eikä voimakasta eettistä muutosta, joka on tosin edellytettävä tavallaan itsestään selväksi asiaksi. Merkittävää kuitenkin on, ettei sitä korosteta. Kokemukseen ei myöskään kuulunut mitään mystistä, kontemplatiivista, visionaarista, ekstaattista eikä hallusinatorista, ei näkyjä, ilmestyksiä eikä tajunnan menettämistä tai "laajenemista". Sen puitteina ei ollut luontoon syventyminen, meditaatio, sielunhoito eikä mikään muukaan sosiaalinen, ekklesiaalinen eikä sakramentaalinen tilanne. Valen-Sendstad ei kuvauksissaan myöskään mainitse mitään Saatanasta, joka esiintyy sitten keskeisesti toisessa, epäilykseen liittyvässä eksistentiaalisessa peruskokemuksessa. Hänen käsitykseensä kuuluu kyllä merkittävästi Jumalan ja Saatanan taistelu ihmisen sielusta.¹⁷ Tässä yhteydessä asia lienee ymmärrettävä niin, että ihmisellä on personaalinen suhde Jumalaan Jumalan ja Saatanan välisestä taistelusta huolimatta: ihminen ei ole vain heiteltävä objekti vaan aktiivinen osallistuja. Myös nämä seikat näkyvät Valen-Sendstadin kristinuskonkäsitteissä.

Valen-Sendstadin teksteistä ei ole havaittavissa, että hän asettaisi oman kääntymiskokemuksensa malliksi tai normiksi muille, vaikka hän haluaa esittää sen myös tietyllä tavalla objektivasti.¹⁸ Hän pitää hengellisten "elämysten orjuutta"

¹⁶ Öivind Andersen, joka oli Valen-Sendstadin ikätoveri ja ystävä loppuun saakka, on kertonut Ole Hallesbyn verranneen Valen-Sendstadin uudestisyntymiskokemusta Lutherin henkilökohtaiseen reformatoriseen murroskokemukseen. [Andersenin haastattelu elokuussa 1974](#). Ks. myös [Andersenin kirjoitusta Aftenpostenissa Valen-Sendstadin täyttäessä 50 vuotta, A 30.6.1954](#). Tiettyjä yhtäläisiä piirteitä voi nähdä Augustinuksen, Lutherin ja Valen-Sendstadin hengellisessä peruskokemuksessa. Kukin heistä luki Raamattua, vieläpä Roomalaiskirjettä, kun he kohtasivat siitä ulkopuoleltaan tulevan, jumalallisen kutsuvan puhuttelun.

¹⁷ Ks. tästä esim. [DOD 1939](#), 149-150.

¹⁸ "Med disse få ord har jeg i grunnen (korostukset: RM) fortalt både når jeg ble en gjenfødt kristen, hvilken grunnkarakter denne underfulle begivenhet i mitt liv hadde, på hvilken

(op[p]levelsestrelldom) torjuttavana.¹⁹ Edes opillista esitystään armonjärjestyksestä (frelsens orden, ordo salutis) hän ei halua asettaa mitenkään normatiiviseksi vaan pitää sitä ainoastaan tiettyjen kokemusten psykologisena kuvauksena.²⁰

måte og i hvilken grad det har 'holdt til i dag' - -. I grunnen behövde jeg ikke si noe mer (korostus:RM)." Ods 1961, 178-179.

¹⁹ "Mens de - - förste gang frigjordes ved Ordet om Jesus, så er de nu bare blitt optatt av oplevelses-måten og fölemåten, og gjør den til norm. Dermed drives disse arme sjeler inn i en - - oplevelsestrelldom. - - da menes det ikke at vi må fastholde bestemte opplevelser eller følelser som norm og målestokk for alt gudsliv." FÅV 1937, 27-28. Ks. myös OOT 1946, 8-10.

²⁰ "Det er her en hovedsak at det vi sier i det følgende om 'frelsens orden' er en beskrivelse av faktiske, åndelige erfaringer. Dermed menes tillike at det ikke er en oppstilling av normer og lover for erfaringer man bør eller skal gjennomleve, eller for opplevelser man ønsker, søker eller streber etter å gjøre. Var 'frelsens orden' slike psykologisake lover som mennesket skal oppfylle - -, da var 'frelsens orden' bare en ny kilde til endeløs lovtrelldom." NEJ 1958, 122.

1.1.2.2. Epäily: eksistenttis-noettisen ahdistuksen voittaminen Jeesuksen personaalisessa kohtaamisessa

Vaikka Valen-Sendstadin uudestisyntymiskokemus oli voimakas ja selkeä, se ei säästänyt häntä toistuvasta epäilyksestä (tvil). Jonkin aikaa filosofisen väitöksensä jälkeen 1948 antamassaan haastattelussa hän viittaa (ilmeisesti lähinnä älylliseen) epäilyyn, jota hän sanoo kohdistaneensa suurin piirtein jokaiseen kristillisen uskon kohtaan.¹

Epäily ei kuitenkaan ole Valen-Sendstadin mielestä vain älyllinen ilmiö, vaan se koskee eksistentiaalisesti ihmistä kokonaisuudessaan. Valen-Sendstad on kirjoittanut tästä jopa väitöskirjassaan (1948): "Epäily (skepsis) kiskoo irti kaiken, mikä näyttää juurtuneelta, ja jättää juuret tuuleen kuivumaan, niin että kaiken elämän täytyy kuihtua. Pelkästään kysymyksillä se kaivaa maan kaikkien perustusten alta. Se ei suo mitään kiinnekohtaa eikä lepopaikkaa."²

Tämä yleiseksi tarkoitettu kuvaus lienee myös palautettavissa Valen-Sendstadin väitöskirjatyönsä aikana kokemiin uskonnollisiin ja hengellisiin epäilyksiin, joista hän kertoo 1946 ilmestyneessä kirjassaan.³

"Olin 8-10 vuotta sitten askarrellut pitkän aikaa jatkuvasti filosofian parissa ja lukenut paljon epäuskoista - - kirjallisuutta. Arvelin uskoni olevan riittävän vahvaa koetuksen kestämiseen. - - Kaikki keskittyi kysymyksiin: Onko oikeastaan mitään olennaista eroa siinä, mitä Jumalasta sanoo kristinusko ja mitä muut korkeauskonnot sanovat? - - ajattelin, että minun oli totuuden nimessä luovuttava asiasta toisensa jälkeen, niin ettei [kristinuskosta] jäänyt todellakaan paljon jäljelle. - - Silloin Saatana löi viimeisen, ratkaisevan iskunsa. - - vasta kun taistelu oli käyty, ymmärsin todella, että siinä oli Saatana mukana. Hänen päähyökkäyksensä tuli tutussa epäilyksessä: Entäpä jos Jeesus ei ole koskaan elänytään? Entäpä jos Uusi testamentti varsinaisesti kertookin myytin, 'Kristus-myytin'? - - Taistelin monta päivää. Sitten hiljaisena yön hetkenä tapahtui jotakin. En ollut pystynyt nukkumaankaan kaikilta näiltä ajatuksiltani. Nyt tiedostin selvääkin selvemmin, että tässä oli suuri vaihtoehto. Toisaalla oli maailma täynnä pahuutta, epätotuutta, valhetta ja itsekkyyttä mutta totisen todellisena. Toisaalla oli Jeesus, 'ainoa, pyhin ja puhtahin', synnitön, muttei muka muuta kuin kuvittelua, myyttiä, myyttirunoilijoiden aivojen näkyjä tai pettäjä tai apostolisten pettäjien sepittämä. Silloin sanoin itselleni: Jos Jeesus on myytti, tahdon kuitenkin elää ja kuolla myytin varassa. Jos hän on pettäjä, annan mieluummin hänen pettää itseäni kuin maailman muiden pettäjien. Panen koko elämäni hänen varaansa, olenpa sitten suurin hullu tai kaikkein viisain. - - Minun oli mielessäni passitettava helvettiin joko Jeesus tai kaikki muu. Juuri tähän vaihtoehtoon Saatana

¹ "Det er - - knapt et ledd i den kristne tro som jeg ikke i tidens løp har hatt større og mindre vansker med." C 9/1948.

² "Det er en altfor snever forståelse av skepsisen bare å betrakte den som intellektuelt anliggende. - - Skepsis - - er en eksistential holdning hvori den hele personlighet partisiperer: den tærer like meget ved roten av intellekt som vilje, ved roten av Logos som Ethos; den engasjerer like meget de rent estetiske funksjoner overfor skjönt og heslig som affekter; den gjelder like meget åndelige som animalske behov. Den rykker opp alt som synes rotfestet, og legger røttene opp i tørr vind, så alt liv må visne. Den underminerer alle fundamentet bare med spørsmål. Den gir intet holdepunkt, intet hvilested, gjennomskuer troløsheten og skinnen og forfengeligheten ved alt hvorpå en selv eller andre ville bygge erkjennelse og visshet." VOV 1948, 293.

³ OOT 1946, 20-22.

pakottaa meidät - -. Valitsin Jeesuksen. - - Samalla hetkellä kun valinta oli tehty, kaikki epäily ja pimeys väistyivät sielustani. - - Koin hänen läheisyytensä, jonka olin ollut kieltämäisilläni, ja tunsin sielussani rauhan ja varmuuden toisin kuin koskaan ennen. Tämä oli liikaa Saatanalle."

Eksistentiaalisena kokemuksena epäily on Valen-Sendstadille ollut ilmeisen ahdistava. Sellainen voi johtaa epätoivoon (fortvilelse, joka on samaa juurta kuin tvil 'epäily').⁴ Hengelliset eli Jumalaan, Jeesukseen ja Raamattuun liittyvät epäilyksensä, joista hän käyttää sanaa tvil mutta ei sanaa skepsis, hän mieltää Saatanan aiheuttamiksi ja siten yksinomaan negatiivisiksi ja torjuttaviksi. Niiden voittaminen eli vaihtuminen uskoon on hänelle ratkaisevan merkityksellistä, ja teologian lähtökohtana onkin usko.

Epäilyksen voittamisen kokemus liittyy uudestisyntymisen kokemukseen ainakin seuraavissa asioissa:

- voimakas eksistentiaalisuus ja siihen liittyvä ahdistus
- ratkaisun personaalisuus ja minä-sinä-suhteisuus
- ratkaisun mukanaan tuoma subjektiivinen varmuus ja rauha.

Sen sijaan tälle kokemukselle ominaisia uusia piirteitä ovat mm.

- epävarmuus Raamatun historiallisesta luotettavuudesta ja ainutlaatuisuudesta
- ongelman tietoteoreettinen luonne, joka ei lähtökohdassaan välttämättä koske kokonaispersoonan suhdetta Jumalaan mutta tempaa sen sitten mukaan
- tietoisuus olemisesta Jumalan ja Saatanan välisessä taistelussa eli eräänlaisessa kolmioasetelmassa
- oman syyllisyyden ja pahuuden syrjässä oleminen
- Jeesuksen kokeminen voittajaksi (Christus Victor).

Filosofisessa mielessä Valen-Sendstad käyttää epäilyksestä lähinnä sanaa skepsis. Senkin kokeminen on ahdistavaa mutta ei yksinomaan kielteistä vaan suorastaan tarpeellista. Filosofiansa lähtökohtana Valen-Sendstadilla onkin juuri skepsis, ja se on sellaisena hänen mielestään ainoa oikea ja mahdollinen.⁵

⁴ "- - like så visst er de sataniske ånders kamp rettet på å få oss til å synke ned i tvilens, nei fortvilelsens evige natt, i den onde lysts helvedspøl og i angstens kvalte fortapthet." GAO 1946, 29.

⁵ "Vi bestrider at erkjennelsen kan ha noen visshet som hviler i erkjennelsens subjekt eller objekt i og for seg, og hevder at all visshet i erkjennelsen hviler i et 'jeg tror', og derfor sluttelig er trovisshet. - - Denne total-skeptiske grunnholdning kommer metodisk til uttrykk i vår bruk av spørsmålet." VOV 1948, 57.

Kun filosofinen skepsis on vaihtunut kristilliseen uskoon, se puolestaan pakottaa asennoitumaan epäillen eli skeptisesti mutta ei epätoivoisesti kaikkiin muihin ilmiöihin ja vastauksiin.⁶

Epäily suuntautuu siis ihmiseen, ei Jumalaan, ja varsinkin ihmisten yhteisiin yrityksiin eli politiikkaan, niin kuin Valen-Sendstad pari vuotta sodan päätyttyä sanoi artikkelissaan "poliittisesta skepsiksestä": "Olen skeptikko luita ja ytimiä myöten."⁷

⁶ "Dersom vi - - har et grundig kjennskap til menneskeslektens historie, så vil vi - - vite en hel del om mennesket selv. - - Og da blir vi skeptikere på alt som møter oss i vår egen tid også. En sunn skepsis er ingenlunde å forakte, og er et stort gode framfor den naive, hodekullse tilbedelse av egen fortreffelighet. - - Samme skepsis og tvil kommer vi til, om vi enn ikke har så mange historiske kunnskaper, men er kristne som lever med Gud i hans ord. Vi kommer til samme resultat som Salomo i 'Predikerens bok' - denne den sunne, kristelige skepsis' kjæreste og beste skrift i Bibelen." GAO 1946, 15, 17.

⁷ "Politisk skepsis er - - tvil på mennesket, - - på menneskets evne og duellighet, på menneskets oppriktighet og sanndruhet, på menneskets naturlige moralske habitus - -. For enhver tro og skepsis gis det sluttelig bare ett alternativ: enten tror vi på mennesket og tviler på Gud - eller så tror vi på Gud og tviler på mennesket. Hinsides dette alternativ ligger nihilismen, dvs. den tro at alt er ingenting, verdiløst og meningsløst." VL 224/30.9.1947. "Jeg er skeptiker til margen av min sjel." VL 228/4.10.1947.

1.1.2.3. Sota: pasifismin väistyminen regimenttiopin käytännöllisen toimivuuden tieltä

Valen-Sendstadin (myös aikajärjestyksessä) kolmas keskeinen eksistentiaalinen kokemus, josta hän on julkisesti kertonut, liittyy Norjan joutumiseen sotaan eli Saksan miehittämäksi 9.4.1940.¹ Hän oli monien muiden aikalaistensa tavoin aikaisemmin omaksunut aseistakieltäytyvän "humanistisen pasifismin".² Se osoittautui hänestä kuitenkin kestävämmäksi nyt, kun hänen oli valtion virkamiehenä odottamattomassa tilanteessa valittava, olisiko hän kuuliainen lailliselle esivallalleen osallistuen sen määräämään liikekannallepanoon vastoin pasifistisia ihanteitaan vai pidättäisikö hän pasifisminsa mukaisesti siitä ja rikkoisi virkavalansa ja tottelisi miehittäjää palvelevaa vallankaappajaa. "Tässä koetuksessa kuoli minussa ollut pasifisti ja aseistakieltäytyjä. Sen jälkeenkään hänessä ei ole ollut elämää."³

¹ Valen-Sendstad kertoi tästä kokemuksesta ensin lyhyesti vastatessaan kotikaupunkinsa sanomalehden kysymykseen, koskeeko vuorisaarna vain yksilön moraalia vai myös yhteisön moraalia. SA 14.11.1951. Perusteellisemmin hän kertoi siitä kirjasessa, jonka hän seuraavana vuonna julkaisi Norges Forsvarsforeningin pyynnöstä ja sen kustannuksella. KEK 1963, 4-7. Tilanteen taustana on, että Norjan liittyttyä 1949 pitkän poliittisen keskustelun jälkeen NATOon aseistakieltäytyminen alkoi maassa merkittävästi lisääntyä. Valen-Sendstadin kirjasta jaettiin kutsuntojen yhteydessä. Valen-Sendstad itse oli Norjan NATOon liittymistä vastaan (MOR 1952, 79-85). Seuraavalla selostuksella Valen-Sendstadin persoonallisesta kokemuksesta on pohjana KEK 1952.

² Ajan yleistä pasifistista ilmapiiriä kirkossa ja teologiassa kuvaa osaltaan osuvasti se rajua kritiikki, joka kohdistui Hallesbyn 1928 julkaisemaan etiikan yleisesitykseen, kun siinä esitettiin luterilaisen regimenttiopin perinteiseen järjestysten etiikkaan perustuva konservatiivinen kanta sotaa ja maanpuolustusta koskevissa kysymyksissä. Wislöff 1971, 374. Valen-Sendstad kertoo - KEK 1963, 4 - yllyttäneensä 1930-luvulla rippikoululaisiaan asennoitumaan samalla tavoin pasifistisesti kuin hän itse. Kirjallista dokumenttia hänen pasifistisesta kannastaan noilta ajoilta ei ole.

³ "Det var 9de april 1940 - -. Jeg var sogneprest - - i nærheten av Stavanger, og var bygdens eneste embetsmann. Tidlig om morgenen ringte stedets telefonsentral: 'Tyskerne har besatt Stavanger, og holder på med landgang overalt i Norge. Det er utsendt alminnelig mobiliseringsordre.' Norge i krig! - - enten vi ville det eller ei, enten vi var pasifister eller ei. - - Min første reaksjon besto i at jeg gikk inn på mitt kontor - og böyet mine kne for den Gud jeg visste var på tronen også nå. Jeg talte åpent til ham om min angst - - og erklærte meg villig til å gå den vei han måtte føre meg og mine, og befalte meg selv og mine i hans hånd for tid og evighet, for Jesu skyld. Da jeg reiste meg fra bønnes, var all angst som strøket av meg. - - Men det skulle ikke vare lenge før jeg - - sattes på den første alvorlige prøve. I denne prøve avgikk pasifisten og militærnekteren i meg ved døden. Og siden har det ikke vært liv i ham heller. - - Like etter denne - - bønnestund kom stedets lensmann til meg, til drøftelse av situasjonen: regjeringen Nygårdsvold hadde utstedt mobiliseringsordre, men gjennom radioen hadde Quisling meddelt at han hadde dannet regjering, og beordret innstilling av all mobilisering. Kongen og regjeringen, samt Stortinget, var dratt til Hamar, og hadde ikke tilbakekalt mobiliseringsordren. For både lensmannen og meg var saken klar: vi var bundet ved embets- og tjenesteed til å lyde vår kongelige regjering. Og ble derfor snart nok enige om å effektuere mobiliseringsordren. - - Som pasifist befant jeg meg i et usympatisk dilemma:

Valen-Sendstadin em. peruskokemusten tavoin tällekin kokemukselle ovat luonteenomaisia vahva eksistentiaalisuus, liittyminen Raamattuun ja ratkaisun personaalisuus. Uutta on kokemuksen kontekstin laajeneminen yksilöstä yhteisöön ja yhteiskunnallisten asioiden jäsenyminen yksilön personaaliseen Jumala-suhteeseen. Kokemuksesta voidaan koko kansaa koskevan hätätilan aiheuttaman henkilökohtaisen ahdingon lisäksi lukea myös tietty kansallistunne. Se ei kuitenkaan riitä selittämään eikä turhenna kokemuksen hengellistä ja teologista ulottuvuutta.

Sodan kohtaaminen eksistentiaalisena kokemuksena muutti Valen-Sendstadin teologista ajattelua hänen omien sanojensa mukaan siten, että hän mielsi eron esivaltaa koskevaa "sosiaalieettisen vanhurskauden lain" (den sosialmoraliske lov om rettfærdigheten) ja yksilöä koskevan "yksilöeettisen rakkauden lain" (den individualmoraliske lov om kjærligheten) "kahden eri tason" (to forskjellige plan) asioiksi, vaikka vanhurskaus ja rakkaus "kuuluvatkin tarkoin yhteen" (hörer nøye sammen) "hyvyyden" (godhet, det gode) muotojen ilmauksina.⁴ Tämä eksistenttis-noeettinen muutos liittyy olennaisesti lain ja evankeliumin suhteeseen, jonka yhtenä ulottuvuutena ja ilmentymänä on juuri regimenttioppi.⁵

Tässä kuvattu kokemus siis ensinnäkin antoi uutta ja nimenomaan yhteiskunnallista konkreettisuutta laille ja evankeliumille. Toiseksi tämän kokemuksen jälkeen aseista kieltäytyvä pasifismi oli Valen-Sendstadista mahdotonta teologisesti ja käytännössä. Kolmanneksi hänen käsityksensä konkreettisesta valtiosta muuttui perusteellisesti juuri regimenttiopin valossa: valtio ja kirkko ovat todella kaksi eri asiaa, eikä niitä saa sekoittaa toisiinsa. Sota oli osoittanut kouriintuntuvasti, että valtio voi olla myös määrätietoisesti Jumalaa vastaan.⁶ Neljänneksi hänen

Enten måtte jeg lyde og følge mitt folks lovlige øvrighet og delta i mobiliseringen - - og i såfall handle i åpen strid med mine pasifistiske idealer, og komme i hard konflikt med meg selv. Eller jeg måtte følge min pasifisme og avslå enhver medvirkning til mobilisering - og i såfall bryte min embetsed, sette meg opp mot kongen og lyde Quisling, og altså for pasifismens skyld bli en sviker. Dilemmaet - - voldte meg ingen tvil. - - Hvor i Bibelen kan man begrunne en pasifisme som må ende i forræderi hvis den overhodet skal gjennomføres med konsekvens- Ingensteds. - - Så ga jeg hele pasifismen på båten - for godt." KEK 1963, 5-7.

⁴ "Den dagen og de følgende uker påtvang meg ved realitetenes mektige tale en til bunnsgående revisjon av hele mitt syn. - - jeg måtte gi Guds ord rett i at samfunnsmoral og individualmoral tilhører hver sitt plan. - - Gud har i sitt Ord kalt meg til villighet til - - å gi - - mitt liv for forsvaret for og bekjennelsen til Gud og hans åpenbaring som det høyeste gode i mitt liv - -. Derfor vil Gud også at jeg skal være villig til å sette livet inn til forsvar for de andre goder Han har gitt meg." SA /14.11.1951. Ks. myös KEK 1963, 20.

⁵ "Den gamle 'to-regimentslære', som vi holdt fast på med teoretiserende hjerner, men igrunnen manglet avgjørende virkelighetsopplevelse til å gripe i dens Gudbegrunnede realitet, var med ett slag blitt levende aktuell - og fylt med innhold fra vår egen, nye virkelighetsopplevelse av staten, og av kirken." D 125/5.10.1945.

⁶ "Vi opplevet den verdsliggjorte stat - under krigen - som kvalifisert gudfiendtlig stat, og stod ansikt til ansikt med en sekularisering som var modnet til frafall og oppgrør mot Gud i sin ytterste konsekvens. - - Det er definitivt slutt med vår blåøyede optimisme hvor det gjelder staten som statsmakt. - - Stat og kirke er to 'regimenter', og ikke ett." D 125/5.10.1945.

käsityksensä valtion ja kirkon suhteista muuttui, niin että hän valtiokirkon sijaan olisi halunnut episkopaalisen kansankirkon, jollainen sodan aikana Kirkon perusta -julistuksen jälkeen oli ollutkin runsaat kolme vuotta toiminnassa.⁷ Viidenneksi hänen aktiivinen kannanottamisensa laajeni sodan jälkeen myös yhteiskunnallisiin asioihin toisin kuin 1930-luvulla, jolloin hänen aktiivisuutensa oli kohdistunut hengelliseen elämään, kirkkoon ja teologiaan. Sodan aikaisissa ja jälkeisissä teksteissä Valen-Sendstad sanoi, että sota oli Jumalan tuomio Norjan kansalle.⁸

Valen-Sendstadin eksistentiaalisilla kokemuksilla on tietty johdonmukainen ja etenevä sisäinen linjansa. Karkeasti yleistäen voisi sanoa, että hän etenee minän ja sinän suhteen kokemuksesta vakuuttumiseen Jeesuksen persoonasta sekä lain ja evankeliumin käsitteelliseen ja laaja-alaiseen selkiintymiseen. Hänen tuotantonsakin seuraa tietyllä tavalla tätä kaarta, niin että teologinen ja kirkollinen kritiikki koko ajan voimistuu, mikä tietenkin voi olla ja todennäköisesti onkin yhteydessä myös objektiivisiin tekijöihin eli ympäristön faktiseen muuttumiseen. Tämän tutkimuksen jäsenitys on sopusoinnussa tämän "persoonahistoriallisen" kokemuksellisen "linjan" kanssa.

Valen-Sendstadiin sopii hänen eksistentiaalisten kokemustensa ja ajattelunsa valossa tietyllä tavalla hyvin hänen filosofisen väitöksensä opponentin Arne Næssin (myöhempi) luonnehdinta Spinozasta: "Spinozan persoonallisuus paljastaa elämän ja opin välillä vallitsevan läheisen yhteyden, mitä olen joutunut kaipaamaan useimmista 'suurista' filosofeista, varsinkin omalta vuosisadaltamme."⁹

1.1.3. Tuotanto: rakentamista ja rajankäyntiä

Selostaessaan erään ruotsalaisen teologin mielestään hyvin positiivista teosta Valen-Sendstad luonnehtii sen sisältöä Nehemian kirjan kuvauksella Jerusalemin muurien rakentamisesta: rakentajien toisessa kädessä oli miekka puolustamista ja hyökkäämistä varten ja toisessa kädessä muurauslasta rakentamista varten.¹⁰ Tämä lienee ymmärrettävissä Valen-Sendstadin omankin

⁷ "Så fikk vi en interimstid inntil freden da vår kirke faktisk var en fri, episkopal folkekirke. - - Holder vi på å pendle inn på det gamle byråkratiske statskirketempos spor igjen? D 100/6.9.1945. "Vår gamle statskirkeordning - - innebar faktisk og praktisk at her var bare et 'regiment', staten. - - Stortinget i sin tid tvang igjennom loven om kvinnelige prester - tvert imot kirkens bestemte stilling i den sak. Dette en-regiments-forhold må det bli slutt på." D 125/5.10.1945. Kansankirkkoihanteesta Valen-Sendstad kirjoitti sitten usein sodan jälkeen ja vielä 1950-luvun jälkipuoliskollakin.

⁸ Esim. uudenvuodentutkistelu sanomalehdessä S 31.12.1941; GAO 1946, 69-78 et passim; OOT 1946, ____.

⁹ Næss 1973, 53. Vrt. myös Büchselin luonnehdintaa Hamannista edellä s. ____ : "elämän ja tuotannon irrottamaton yhteys".

¹⁰ "Men Lechard Johannesson fører ikke bare sverd i forsvar og angrep. Han har sverdet i den ene hånd - i den annen hånd har han murskjeen hvormed man bygger 'Jerusalems murer'. Og

toiminnan ihanteeksi.¹¹ Se voinee olla myös hänen tuotantonsa tarkastelemisen muodollinen näkökulma.

1.1.3.1. "Työtä toisella kädellä": Esikuvan ja sijaisen, lain ja evankeliumin julistaminen

Norjan kirkon historiassaan Carl Fr. Wisløff luonnehtii Valen-Sendstadin sanomaa ja tuotantoa: "Hän tuli varhain tunnetuksi etevänä julistajana, jolla oli epätavallisen syvälle käyvä raamatullinen sanoma. - - 1930-luvulla hänen työnsä tuloksena oli joukko omaperäisiä, syvältä kyntäviä hartauskirjoja (Sovinto Jumalan kanssa, 1936, Uskosta vanhurskas, 1938, Unelma vapaasta tahdosta, 1939). Kirjat osoittivat selkeää käsitystä evankeliumista ja persoonallista ja itsenäistä uskonkysymysten työstämistä. Hän tunnusti kuuluvansa yhteen vanhempien aikojen herätysaarnajien kanssa. Hänen julistustaan ohjasi voimakkaasti lain ja evankeliumin dialektiikka Lutherin ja Roseniuksen tapaan. Hän ei Hallesbyn tavoin voimakkaasti korosta uskoa valintana ja tahdon ratkaisuna vaan pikemminkin sydämen luottamuksena, jonka evankeliumin sana herättää siinä syntisessä, jonka itsevanhurskauden lain vasara on murskannut. Laki puhuttelee meitä, ikään kuin meillä olisi vapaa tahto - osoittaakseen meille, että syntimme ja oma tahtomme ovat meidät sitoneet. Evankeliumi puhuttelee meitä niinä avuttomina, sidottuina syntisinä, joita tosiasiallisesti olemme - vapauttaakseen Jeesuksen puoleen huokaavan ja häntä avuksi huutavan sielun. – Valen -Sendstad kulki omaa tietään. Erityisesti maallikkokansan (lekfolket) keskuudessa monet alkoivat kuunnella tätä Ryfylken vuonojen keskeltä kuuluvaa ääntä."¹² Öivind Andersen on sanonut¹³, että Valen-Sendstadin teoksella Pistin lihassa¹⁴ on ollut Norjassa suurempi sielunhoidollinen merkitys kuin millään muulla kirjalla. Subjektiivisuudestaan ja periaatteellisesta verifioimattomuudestaan huolimatta lausuma on merkittävä arviointi.

Valen-Sendstadin sanoman ja tuotannon ytimen näyttää muodostavan neljä peräkkäisinä vuosina 1936-1939 julkaistua kirjaa, jotka käsittelevät "tavallisen" ihmisen eli myös ei-teologin luettavalla tavalla sovitusta, vanhurskauttamista ja pyhitystä lain ja evankeliumin suhteen valossa.¹⁵ Niitä täydentävät kaksi vihkosta pelastusvarmuudesta ja heti sodan jälkeen julkaistu kirja uskon ja Sanan suhteesta.¹⁶ Toiseksi viimeisimmässä teoksessaan Valen-Sendstad esittää

'murskjeen' er hans positive bidrag til en riktig erkjennelse av den sanne kristentros kilder og fundamenter." VL /7.1.1950. Vrt. Neh 4:17-18, jossa puhutaan keihästä toisessa kädessä ja miekasta vyöllä ja toisella kädellä rakentamisesta mutta ei sananmukaisesti muurauslastasta.

¹¹ "Den som står på Sions murer både med murskje og med sverd, kjenner bare en lov: kjemp til du seirer - eller til du dör." D /15.3.1950.

¹² Wisløff 1971, 385, 392-393.

¹³ Andersen haastattelussa .8.1974.

¹⁴ TIK, 1. laitos 1937, uusi laitos 1951, sen 2. painos 1972.

¹⁵ FMG 1936 = FMG 1972, uusi laitos FMG 1959; TIK 1937, uusi laitos TIK 1951 = TIK 1972; RAT 1938 = RAT 1968; DOF 1939

¹⁶ NEJ 1936; FÅV 1937 (= FÅV 1971, 1972); näistä yhdessä laadittu uusi laitos NEJ 1958; OOT 1946 = OOT 1979.

lain ja evankeliumin erilaisina ja rinnakkain niin konkreettisesti, että suurimmassa osassa kirjaa vasemmalla sivulla puhutaan laista, oikealla evankeliumista toisiaan vastaavien tai osittain jopa samojen otsikoiden alapuolella.¹⁷ Tämä kirjojen kokonaisuus on samalla kuin kivijalka, jolle muu tuotanto tavallaan rakentuu. Se on perimmäinen peruste myös Valen-Sendstadin apologetisissa teoksissa ja kiistakirjoituksissa, positiivinen malli, johon hengellisiä, teologisia ja kirkollisia ja myöhemmin myös yhteiskunnallisia ilmiöitä verrataan.

Valen-Sendstad suoritti työnsä akateemisten piirien ulkopuolella ja tarkoitti muut kuin puhtaasti filosofiset teoksensa laajalle lukijakunnalle, "tavallisille" ihmisille ja kristityille. Myös hänen teologian ihanteensa oli epäakateeminen: teologian pitää olla kaikkien ymmärrettävissä.¹⁸

Dogmaattisesta kiinnostuksestaan, saamistaan lukuisista kehotuksista ja monista yrityksistään huolimatta Valen-Sendstad ei kirjoittanut omaa dogmatiikkaa. Sen sijaan hän heti sairaseläkkeelle jäätyään norjansi Sovinnonkirjan ja järjesti sen aineiston lokaalimetodin mukaisesti "maallikoiden dogmatikaksi" (dogmatikken for legmenn).¹⁹ Idea oli omaperäinen, vaikka on ilmeistä, että Valen-Sendstadin käännöksessä on kielellisesti paljon toivomisen varaa. Hän myös jätti laitoksen ulkopuolelle joitakin kohtia, joiden hän arveli kiinnostavan vain harvoja lukijoita.²⁰ Joka tapauksessa hänen tunnustuskirjojen laitoksensa oli niiden toinen norjannos - edellinen oli v:ltä 1866, toisena painoksena 1882, ja seuraavaa käännöstä saatiin odottaa v:een 1985 saakka. Valen-Sendstadin työ osoittaa merkittävää perehtyneisyyttä aineistoon ja varsinkin luterilaisen tunnustuksen suurta sisällöllistä ja muodollista arvostamista.

¹⁷ NEJ 1958, 50-174. Tätä menettelyä pitävät karikatyyrina ja äärimmäisyyteen menevänä Aalen 1965, 30; Wisløff haastattelussa 9.1977; Aksel Valen-Sendstad haastattelussa 13.4.1977. Samoin Olav Valen-Sendstad menetteli seuraavassa, viimeisessä kirjassaan FMG 1959, 42-56, 84-156, esittäessään aukeaman yläosassa Jeesuksen vanhatestamentillisen alkukuvan (forbilde) ja alaosassa sen uusitestamentillisen täyttymyksen (oppfyllelse).

¹⁸ "Teologi som ikke kan forstås av troende fiskere, bønder og arbeidere - men kun av professorer, dosenter og doktorer er slett teologi. Nyprotestantismens teologi-ideal er at teologi er noe gruelig fornemt som en må være gruelig lærd for å forstå. Reformasjonens teologi-ideal var at teologi er noe enhver kristen kan og skal forstå. - - Fornemhet i teologien er teologiens egen ulykke, og bringer den i ufortjent vanry hos de kristne som på Skriftens grunn forstår Guds nåde og frelsen i Kristus like så godt som den lærdeste professor." D/1.7.1946.

¹⁹ DFL 1957. "Jeg her nemlig i årenes løp fått en lang rekke anmodninger fra mange kanter - - om å skrive en 'popular dogmatikk' for legfolk. Forsøkvís var jeg igang med det arbeide siden slutten av 1930-årene, og i årenes løp så 5-6 utkast dagens lys - bare for hver gang å bli vraket av en skarp selvkritikk. - - slo en dag den ide' ned i mitt sinn: Hvorfor ikke lage en 'legmannsdogmatikk' av Konkordieboken? Hvem kunne skrive en bedre 'legmannsdogmatikk'?" DFL 1957, XLV-XLVI. Ks. jäljempää s. _____.

²⁰ Eri kirjojen esipuheet on osittain julkaistu kokonaan, osittain katkelmina, osittain vain lyhyesti selostaen. Vähästä katekismuksesta on jätetty kääntämättä joitakin kohtia ja Sovinnonkaavasta 8. artiklan laaja kristologinen liite. DFL 1957, XXXII-XXXIII.

Omaperäinen on myös Valen-Sendstadin filosofinen väitöskirja.²¹ Hän pitää niin sen kuin yleensä filosofian tehtävää lähinnä kriittisenä eikä positiivista sisältöä luovana. Sellaisena väitöskirja pyrkii kuitenkin olemaan filosofian muodollinen kokonaiskartoitus. Vastaavaan kristillisen dogman sisällölliseen esittämiseen Valen-Sendstad ei siis ryhtynyt.

Valen-Sendstad oli omana aikanaan tunnettu erityisesti kriittisistä kannanotoistaan ja mitä monitahoisimmista teologisista, kirkollisista ja yhteiskunnallisista rajankäynneistään. Ne ovat kuitenkin vain toinen puoli - ja nimenomaan ei ensimmäinen - hänen tuotannostaan ja yleensä toiminnastaan. Määrällisesti ainakin puolet hänen itsenäisistä teoksistaan ja lähes puolet aikakauskirja-artikkeleista mutta sanoma- ym. lehtikirjoituksista vain vähemmistö sekä ilmeisesti suulliset esitykset valtaosaltaan ovat ei-poleemista kristillistä julistusta ja opetusta. Juuri se - eikä ensisijaisesti rajankäynti - loi sekä historiallisesti että sisällöllisesti hänen laajan kuulijakuntansa, joka sitten kuunteli hänen linjanvetojaankin. Myös esim. Lutherin ja Spenerin tuotannosta suuri osa on ollut erilaisia tilannekohtaisia kiistakirjoituksia. Elämään jääneitä ja jälkimaailmaakin yhä kiinnostavia näyttävät kuitenkin olevan lähinnä "positiiviset" teokset, joiden sanoma on (myös) ajaton. Valen-Sendstadin kuoleman jälkeen on uusia painoksia otettu ja käännöksiä muille kielille tehty lähinnä hänen "rakentavista", julistavista, opettavista ja sielunhoidollisista kirjoistaan. Hänelle itselleenkin ne näyttävät olleen tärkeitä, koska hänen varhaistuotantonsa on pääasiallisesti niitä ja hän palasi niihin myöhemmin ja laati niistä uusia laitoksia käyttäen aikaisempia aihepiirejä ja otsikoita.

Mikäli Valen-Sendstadin tuotantoa halutaan jäsentää hänen edellä kuvattujen eksistentiaalisten peruskokemustensa valossa, hänen positiivinen sanomansa liittyy hänen uudestisyntymiskokemukseensa. Epäilyksen kokemiseen liittyvät tavallaan teologiset ja kirkolliset linjaukset, joissa on perimmältään kysymys Raamatusta. Herätteen yhteiskunnalliseen kannanottamiseen antoi sota.

²¹ VOV 1948; ks. jäljempää lukuja 1.2.2. ja 1.2.3.

1.1.3.2. "Keihäs toisessa kädessä": taistelu Raamatusta ja Jeesuksesta

Norjan teologista ja kirkollisista kysymyksenasettelua ja keskustelua tämän vuosisadan alussa hallitsi suoranaiseen taisteluun (kirkestriden) asti liberaalteologia. Taistelun yhtenä konkreettisen seurauksena oli Oslon Seurakuntatiedekunnan (Det teologiske menighetsfakultet) perustaminen 1908.¹ Tilanne ei kuitenkaan sillä rauhoittunut, vaan liberaalisen ja konservatiivisen teologian jännitys tuntui voimakkaana sekä varsinaisessa teologiassa että kirkollisessa elämässä aina 1920-luvulle saakka, jolloin alettiin suuntautua uudelleen.² Toisaalta liberaalisen teologian asema heikkeni, toisaalta Ole Hallesbyn johtama antiliberaalinen rintama hajosi. Uutta teologista kiinnostusta ja toivoa herättivät Karl Barth ja yleensä dialektinen teologia: "päästiin valitsemasta Hallesbyn ja liberaalisen teologian välillä".³

1930-luvun asetelma näyttää seuraavalta. Vanha liberaalteologia eli yhä jonkinlaisessa kristillisessä yleishumanismissa. Sen yhtenä vastapainona oli erimuotoinen kirkon korostus. Kiinnostusta herätti teologisesti konservatiivinen mutta taisteluasenteesta ja samoin pietistisistä liikkeistä irti sanoutuva, jossain määrin romanttisesti asennoituva korkeakirkollisuus. Sellaisena on pidettävä myös nuorten yliopistoteologien salaista Ordo Crucis -ryhmää, josta tuli useita yliopiston professoreita ja piispoja. Einar Mollandin ympärillä kasvoi "kirkollinen positivismi" ihanteenaan kansan laajasti tavoitettava avara valtiokirkko. Myös "epäkirkollinen" Oxfordin-ryhmäliike tuli Norjaan 1930-luvun puolivälissä ja veti puoleensa hyvin erilaisia pappeja, myös monia teologiaaltaan liberaalisia.⁴

Suurimman keskustelun synnytti barthilaisuus. Keskustelun kiihkeydestä ja puolustajien innokkuudesta huolimatta se ei kuitenkaan juurtunut norjalaiseen maaperään vaan jäi vain ohimeneväksi vaiheeksi.⁵ Sitä osoittanee mm., että kirkko Norjassa 1940-luvun alussa toisin kuin Saksassa taisteli natsivaltaa vastaan määrätietoisesti luterilaisin eikä Barmenin-julistuksen mallin mukaisesti barthilaisperäisin argumentein.⁶

Edelleen oli voimakkaasti vaikuttamassa Ole Hallesbyn edustama ja pietistisissä maallikkoliikkeissä, erityisesti Sisälähetyksessä (Det Norske Lutherske Indremisjonsselskap) vaikuttava erlangenilaispohjainen kokemusteologia.⁷ Hallesbyn suuri vaikutus on kiistaton,

¹ Nome 1958; Wislöff 1971, 115-134, 148-172.

² Wislöff 1971, 245-266, 304-325.

³ Wislöff 1971, 368-372, 410-411; Wislöff 1979, 47; Hafstad 1981, 1-3; Hegstad 1988, 243.

⁴ Wislöff 1971, 376-384, 390, 399-411; Austad 1974, 49-51; Wislöff 1979, 48-49; Ousland 1982, 88-106.

⁵ Östnor 1969; Wislöff 1971, 384-390; Hafstad 1981, 5-6; Hegstad 1988, 242-247.

⁶ Ks. Austad 1974.

⁷ Wislöff 1971, 304-309. Moe 1988, 11, n. 44, huomauttaa, että Hallesbytä varsinkin myöhemmällä kaudellaan voi pitää kokemusteologina vain varauksin. Erlangenin koulukunnasta häneen näyttävät vaikuttaneen eniten Chr. Ernst Luthardt, Carl Stange ja Ludwig Ihmels, mutta hänellä oli myös muita vaikutteita, jotka tosin sopivat yhteen kokemusteologian kanssa. Moe 1988, 261-269, 304-306, 707-711. Wislöff 1971, 389, käyttää nimitystä opplevelsesteologi, joka

vaikka sitä on arvioitu eri tavoin.⁸ Kokemusteologia tosin alkoi menettää otettaan 1930-luvun loppupuolella, jolloin Hermann Sassen niin ikään Erlangenissa syntynyt tiukka luterilainen konfessionalismi Leiv Aalenin edustamana reaktionaarisena liikkeenä - tunnussanoinaan "Raamattu ja tunnustus", rajoittavana lisämääreenä "ei traditionalismi eikä biblisismi", sekä "Sana ja sakramentit"⁹ - saavutti yhä enemmän suosiota erityisesti Seurakuntatiedekunnan opiskelijoiden ja sitten myös papiston keskuudessa.¹⁰

Tähän asetelmaan Olav Valen-Sendstad 1934-1935 siis astui kirjoituksellaan Karl Barthista. Hän sanoutui tästä irti, koska tämä hänen mielestään edusti universalismia, monismia, panteismia, tietoteoreettista idealismia, voluntarismia, intellektualistista dialektisismia, mystiikkaa ja nominalismia. Barth on "Schelling et Schleiermacher redivivus" eikä ole varsinaisesti reformoitu teologi, jonka pohjana olisi finitum non est capax infiniti.¹¹ Myöhemmin - 1949-50 - Valen-Sendstad palasi Barthiin ja yleensä dialektiseen teologiaan ja nimitti sitä uusprotestantismiksi ja nykyaikaiseksi doketismiksi pitäytyen yhä aikaisempaan kantaansa, jonka mukaan Barthin asenne historialliseen ilmoitukseen on täysin nihilistinen.¹² Barthia kritikoidessaan Valen-

vastaa paremmin saksan Erlebnistheologie-sanaa kuin Valen-Sendstadin ja Moen käyttämä sana erfaringsteologi.

⁸ Moe 1988, 1-4, sisältää kokoelman lyhyitä arviointeja Hallesbystä. Aikaa 1920-40 on sanottu "Norjan kirkkohistoriassa Hallesbyn ajaksi". Häntä itseään on luonnehdittu "Norjan korservatiivisen kristillisyyden viimeiseksi suureksi persoonallisuudeksi" ja "pietistiksi, joka loi kirkkohistoriaa"; hän oli sekä teoretikko että praktikko, sekä teologi että "kirkehövding" (hövding 'ylimys, päällikkö, johtomies').

⁹ Yksi Aalenin harvoja painettuja teoksia, sekin artikkelikokoelma, on nimeltäänkin Ord och sakrament, ja yhdellä sen luvuista on otsikkona juuri Ikke tradisjonisme eller biblisme, men bibel og bekjennelse. Aalen 1966. Sakramentti on Aalenille käytännössä kaste, sillä ehtoollisesta hän ei juuri puhu eikä ole siitä paljon kirjoittanutkaan. Aalen pyrkii käymään rajaa erityisesti luterilaisen ja reformoidun kristinuskonsäilytyksen välillä ja sijoittaa luterilaisuuden lähemmäksi Rooman kirkkoa kuin reformoitua kristillisyyttä, vaikka hän tekee selvän eron myös roomalaiskatolisuuden ja luterilaisuuden välillä.

¹⁰ Wislöff 1971, 391-392; Hegstad 1988, 242-247.

¹¹ TK 1934, 167-210; KBP 1935, passim, tiivistelmä 118-121; TK 1935, 101-107; KP 1935, 11-14, 19-22, 40-45, 51-53, 73-75, 83-88, 100-105, 115-119. Lisäksi käytiin pitkä ja monihaarainen sanomalehdistödebatti. Kriittisesti ja torjuvasti Barthiin olivat suhtautuneet myös Ole Hallesby ja J. Kvistad. Wislöff 1971, 384-388. Valen-Sendstadin vastustajia olivat erityisesti Reidar Hauge, joka oli Barthin innokkaimpia kannattajia ja puoltajia, ja Leiv Aalen. Ks. esim. Hauge 1935a, 12-22; Hauge 1935b, 169-174. Suomessa KBP 1935:n esitteli Krook 1936, 199, pitäen liioiteltuna sen kantaa, että Barth kuuluisi kokonaan kristinuskon rajojen ulkopuolelle. Krookiin ilmeisesti yhtyy Ahtola 1937, 83. Nimeä mainitsematta Valen-Sendstad käsittelee Barthin kristologiaa myös ei-poleemisessä hengellisessä kirjassaan FMG 1972(36), 96-97, ja nimittää Barthin ajattelua panteistiseksi filosofisessa väitöskirjassaan VOV 1948, 254.

¹² OSA 1949, 85, 92-96, 236-238, 248-252; SFO 1950, 25-26. - Hegstad 1988, 254, toteaa, että myös Aalen, joka kuumassa Barth-polemiikissaan 1930-luvun puolivälissä arvosteli Valen-Sendstadin Barth-kritiikkiä, sanoi Barthin teologian vähitellen liikkuneen väärään suuntaan ja edustavan "tyypillistä uusprotestantismia". Hafstad 1981, 518, puolestaan toteaa, että myös

Sendstad ei käytä lainkaan lain ja evankeliumin näkökulmaa. Ehkei hän "pääse" niin pitkälle, kun on selvitettävänä ja torjuttavana ensin paljon muuta, Barthin käsitys Raamatusta, kristinuskosta yleensä ja Kristuksesta. Kenties Valen-Sendstadin aktiivinen kiinnostus Barthin myöhempää tuotantoa kohtaan väheni Barthin menetettyä kiinnostavuuttaan Norjassa yleisestikin ja vaihduttua uusiin teologisiin muoteihin. Radikaalin tulkintansa laista evankeliumin muotona Barth oli tosin esittänyt jo 1935.¹³

Yhtä ankarasti kuin Barthin Valen-Sendstad torjuu myös mm. Friedrich Schleiermacherin modernin doketismin tienraivaajana. "Spinozalaisen idealistin" Schleiermacherin ilmoituskäsityksen Valen-Sendstad katsoi johtavan siihen, että ilmoituksesta ja dogmeista, jotka Schleiermacherin mukaan avautuivat vain uskonnolliselle tunteelle eivätkä itsessään olleet tosia tai epätosia, tuli mytologiaa ja ilmoitus kadotti luonteensa historiana ja totuutena. Kristinuskosta tulee panteismia.¹⁴ "Schleiermacherilla on Kantin jälkeisenä aikana kunnia koko evankeliumin uudelleen tulkitsemisesta idealistiseksi näennäisydeksi."¹⁵

Schleiermacherin ja tämän jalanjäljissä kulkevan Barthin kanssa samaan modernien dokeettien kategoriaan Valen-Sendstad sijoittaa "dialektikot" Friedrich Gogartenin, Paul Althausin, Karl Heimin ja Emil Brunnerin. Gogarten edustaa hänestä "korrelatiivista panteismia", Althaus jonkinlaista "luonteetonta" (karakterlös) dialektiikkaa liberaalisen teismin ja kristillisen Sijaiseen uskomisen välimaastossa rohkenematta älyllisesti asettua puolustamaan Raamattua, jolloin usko irtoaa historiasta.¹⁶

Valen-Sendstadin Barth-kritiikkiä kritisoinut Hauge teoksessaan 1941 asennoitui Barthin kriittisemmin kuin 1930-luvulla. Muutenkin Haugen Barth-innostus näyttää Hafstadin mielestä ajan myötä laantuneen, vaikka hän on esittänyt - siis Hafstadin tutkimukseen 1981 mennessä - perusteellisimman Norjassa julkaistun analyysin Barthista. Barthin-tutkimus on Norjassa yhä jatkunut: ks. Hognestad 1986, joka ei tosin paljontaan viittaa aikaisempaan norjalaiseen tutkimukseen eikä keskusteluun.

¹³ Ks. edeltä _____.

¹⁴ "- - den spinozistiske idealisme (kantianisme) hos Schleiermacher. - - Hvordan kunne de tre ting la seg forene, Spinoza, Kant og kristelig dogmatikk? - - Dette åpenbaringsbegrep fører til at 'åpenbaringsens' historisk-språklige uttrykk blir myter. - - Dogmer uttrykker altså noe som bare er tilgjengelig for følelser, og derfor hverken er sant eller falskt. Da rykkes dogmene over i mytologiens verden. - - Enhver åpenbaringshistorie forsvinner som uvesentlig - - og omgjøres til historien om de fromme følelsers uttrykk. - - Her elimineres prinsipielt problemet om Guds selvåpenbarings sannhet." SFO 1950, 12, 15, 18. "Han [= Schleiermacher] havnet - - i panteism. Og blev 'fader' til den moderne, liberal-teologiske panteisme i kristelig sprogdrakt." KP 1935, 20.

¹⁵ OSA 1949, 90, ks. myös 239-243.

¹⁶ "Han [= Gogarten] forfalsker det kristelige skapelsesbegrep og den kristelige kristologi, forkaster det historiske under og ender i klar panteisme. - - at den historiske korrelasjon mellom de enkelte Jeg og Du i sig selv er åpenbaring under forutsetning av at korrelasjonen finner sted i 'troen på skaperen'. Og da denne 'tro på skaperen' er analytisk, så er i realiteten enhver troende sel 'Gud-menneske' og Jesus reduseres til å være den korrelasjons-pol i hvilken den sanne 'åpenbaringskorrelasjon' erkjennes." "Innvendingen mot Althaus er derfor at han savner det

Heimin Valen-Sendstad katsoo edustavan polariteettiajattelussaan Kantin idealistista tietoteoriaa, jonka mukaan olio sinänsä - eli teologiassa Jumala - jää tiedostamattomaksi. Heimille inhimilliset sanat ja historian tapahtumat eivät Valen-Sendstadin mielestä ole tai voi olla Jumalan varsinaista ilmoitusta vaan ainoastaan viitteitä tai todistuksia Jumalan puheesta, joka tapahtuu jossakin muualla kuin historiallisen todellisuuden piirissä. Jumalan sanan Heim Valen-Sendstadin mukaan ymmärtää laiksi, niin että evankeliumi katoaa tai muuttuu laiksi.¹⁷

Brunner liittyy Valen-Sendstadin mielestä Kantiin ja Schleiermacheriin kieltäessään kristilliseen tiedostamiseen sisältyvän mitään teoreettisia elementtejä sekä Hans Vaihingerin ateistiseen fikcionalismiin, jossa tiedostamisella ei ole varsinaisesti vastaavaa kohdetta todellisuudessa.¹⁸

intellektuelle mot til å hevde Skriften. Dermed står han og vakler mellom liberal teisme og kristelig stedfortredertro - uten å være noen av delene. - - Også for A. er tro akt, og dermed prinsipielt løst fra det historiske." KBP 1935, 233-235. Althausista myöhemmin jyrkemmin OSA 1949, 254-255.

¹⁷ OSA 1949, 90-92, 243-248; ks. myös SFO 1950, 15. Valen-Sendstad arvostelee Heimia myös tämän kirkkomystiikasta eli siitä, että tämä mieltää kirkon "Kristus-persoonallisuudeksi" ja Kristuksessa olevat osaksi hänen persoonallisuuttaan. "Heim - - hevder: vi mennesker blir Guds barn ved at vi liksom går inn i Kristus og blir en del av hans personlighet. - en slik kirkemystikk er en fordekt, religionisert - - mennesketilbedelse - - er en slik 'kirketeologi' egentlig ikke noe annet enn panteisme i kristelig språkdrakt." OSA 1949, 200. Samantapaiseen Heimien arvioimiseen idealistiksi, joka ajautuu metafysiikkaan ja lähelle panteismia, päättyy myös Aksel Valen-Sendstad 1973, 261-262, n. 82. Kuitenkin Olav Valen-Sendstadilla ja Heimilla on lähtökohdissaan paljon yhteistä. Heimille nuoruuden kääntymiskokemus oli ratkaiseva koko elämän käänne, ja hänen ajattelunsa on kauttaaltaan selkeästi pietististä kääntymisen teologiaa. Jo 1904 Heim oli esittänyt esikoisteoksessaan *Das Weltbild der Zukunft: eine Auseinandersetzung zwischen Philosophie, Naturwissenschaft und Theologie*, että kaikki hengentieteellinen työskentely perustuu esitieteellisiin uskon edellytyksiin, ja hänen oman teologisen ja julistustoimintansa yksi ratkaiseva vaikutin oli kristinuskon apologia. Ei-kristillisiä virtauksia arvioidessaan Heim pyrki pelkistämällä löytämään tyypilliset perusajattelumuodot samaan tapaan kuin Valen-Sendstad. Myös Heim on Kantin ja yleensä idealismin sekä panteismin ankara vastustaja. Minän ja sinän dialoginen suhde on Heimilla keskeinen kuten Valen-Sendstadillakin. Ilmoitus- ja raamattukäsityksessä heillä on kuitenkin selvä ero, ja se on Valen-Sendstadille ratkaisevaa. Hille 1990, passim, joka tosin käsittelee vain niukasti Heimien ilmoitus- ja raamattukäsitystä mutta toteaa, jo Karl Adaminkin esittämään kritiikkiin viitaten, että Heim itse nojautui tietoteoreettisesti idealismin logisismiin ja rationalismiin ja edellyttää kristinuskon käsityksessään myös "mystisiä" elementtejä (s. 286-309, 444-445). Hillen perusteellinen ja huolellinen tutkimus vahvistaa Valen-Sendstadien ehkä jossain määrin summittaisesti esittämää ja kapeaan aineistoon perustuvaa käsitystä Heimien ajattelun idealistisista ja mystiikanomaisista piirteistä. Karkeasti voi myös sanoa, että Heim oli enemmän pietisti kuin luterilainen: lain ja evankeliumin suhteesta avautuva problematiikka ei häntä erityisesti kiinnostanut.

¹⁸ "- - 1) på linje med Kant og Schleiermacher deri at de innebærer en radikal nektelse av ethvert såkalt teoretisk element i den kristelige erkjennelse, og 2) på linje med den Vaihingerske ateistiske fiksjonalisme at der aldri svarer noen egentlig virkelighet til erkjennelsen." SFO 1950, 27-28.

Siksi Jeesus ei olekaan Jumalan ilmoittaja, vaan Jeesuksessa tapahtuu Jumalan salaaminen (tilhylling, skjuling).¹⁹ Sen sijaan Brunnerin kirkkokäsitykseen Valen-Sendstad yhtyy, koska se "kaiken toden ja aidon pietismin" tavoin korostaa uskovien yhteyttä ja armolahjoja mutta ei kirkon virkaa.²⁰

Uusprotestantismi on Valen-Sendstadin mielestä vanhan ajan doketismin jatkoa erotuksena vain Descartesin & Kantin tieto-oppi. Se ei kuitenkaan vaikuta siihen, että myös moderni doketismi jakaa todellisuuden ja ihmisen jyrkästi kahtia, niin että vain toinen piiri - materiaalinen ja objektinen - on tiedostettavissa ja sellaisena epävarsinainen. Sama koskee kristologiaa, niin että historiallinen Jeesus ja ikuinen Jumala jäävät erilleen toisistaan. Raamattu ei ole Jumalan sana ja on siksi avoin "armottomalle kritiikille" (skånsellös kritikk).²¹

Toinen uusprotestantismin muoto, jossa vanhan kirkon harhat analogisesti ilmenevät, on Valen-Sendstadin mielestä liberaaliteologia. Kantiin pohjautuvassa rationalismissaan ja idealismissaan se on uudelleensyntyntä ebionilaisuutta ja pyrkii syntetisoimaan järjen ja ilmoituksen. Tämän seurauksena pelastushistoria jää symboliseksi ja mytologiseksi: siinä persoonattomat yleiset ideat personoituvat.²² Liberaalisen teologian edustajista Valen-Sendstad ottaa esille Albrecht Ritschlin, Julius Kaftanin, Wilhelm Herrmannin, Adolf Harnackin, Ernst Troeltschin, Johannes Weissin, Wilhelm Bousset'n, Wilhelm Heitmüllerin, Horst Stephanin ja omasta maastaan vanhemman aikalaisensa Johannes Ordingin, joka Carl Fr. Wislöffin mukaan oli "liberaaliteologian"

¹⁹ "Også Brunner er doket, fordi han hevder at det her bare indirekte og uegentlig kan tales om åpenbaring, åpenbaring er det tilsynelatende - tilhylling og skjuling er det egentlige." OSA 1949, 252-254. Valen-Sendstad sanoo tässä myös kirjoittaneensa Brunnerista aivan liian "kauniisti ja hyväntahtoisesti" Barth-kirjassaan KBP 1935 (s.235-236). Ks. myös D 271/21.11.1951.

²⁰ "Det gode i disse avsnitt er nok så nær beslektet med grunntanker som i hundrer av år har levet i all sann og ekte pietisme: betoningen av de troendes åndelige samfunn med hverandre - -. Brunners nedvurdering av 'embetet' til fordel for 'nådegavenes' frie virke og organiske samspill er ingen 'bombe' her i Norge. - - Stort sett ligger jeg for egen del på en linje i spørsmål om kirke, embete og nådegave i følge hvilken Brunners bok kan glede meg." D 271/21.11.1951, joka esittelee Brunnerin Das Missverständnis der Kirche -teoksen tuoreen norjannoksen.

²¹ "Forskjellen mellom de to historiske foretelser er betinget ved den metodiske omstilling av den filosofiske og metafysiske problematikk som ble gjennomført ved Descartes-Kant. - - De nyprotestantiske doketer spalter all virkelighet i to skarpt motsatte sfærer, subjekt og objekt, og - - mennesket selv blir spaltet i to sfærer: en rent subjektiv side som er uerkjennbar for sansene, men identisk med noe guddommelig, og en objektsside som er erkjennbar for sansene. - - Det er skinn å si at Guds evige vesen blir åpenbart historisk-empirisk i Jesu person. Egentlig er og blir Gud skjult, uerkjennbar og henvist til den for sansene uerkjennbare virkelighetssfære. - - nekter at Skriften er Guds ord, og utleverer den til skånsellös kritikk." OSA 1949, 255-257.

²² "Her foretok Kant seg fra filosofisk standpunkt det samme som Schleiermacher foretok seg ca. 30 år senere fra et teologisk standpunkt, nemlig å bringe i stand en prinsipiell syntese mellom idealisme og kristendom, fornuft og åpenbaring. - - frelseshistorien ble redusert til symbolikk og mytologi, dvs. man begynte å se på frelseshistorien som personifikasjoner av upersonlige, alminnelige prinsipper og ideer som finnes overalt i historien og i menneskelivet." OSA 1949, 97.

leimallisin edustaja Norjassa.²³ Valen-Sendstad hylkää liberaaliteologian, koska se mieltää Jumalan tiedostamisen vain ihmisen oman hengen tuotteeksi ja asennoituu kaikkeen historialliseen yksinomaan fenomenalistisesti kykenemättä näkemään yleisen historian ja pelastushistorian erilaaisuutta. Liberaaliteologia on juutalaisuuden ja islamin henkinen sukulainen.²⁴

Kolmas uusprotestantismin "haara" Valen-Sendstadin jaottelussa on "positiivinen teologia" I. "kokemusteologia" (erfaringsteologi, Erlebnistheologie) I. Erlangenin koulukunta, jonka Valen-Sendstad katsoo edustavan vanhan kirkon areiolaisuutta. Tietyissä mielessä liberaaliteologia oli alkanut Norjassa vanhentua jo Valen-Sendstadin opiskeluaikana, ja barthilaisuuskin poistui nopeasti näyttämöltä jättämättä syviä jälkiä. Uusprotestanttisen "docketismin" ja "ebionilaisuuden" arvosteleminen ei sinänsä vielä herättänyt suuria intohimoja. Sen sijaan kokemusteologian edustajaksi luettu Hallesby oli Valen-Sendstadin kritiikin uskalletuin kohde. Erityisesti herätti huomiota se areiolaisen leima, jonka Hallesby nyt sai.

Hallesby oli kiistelty henkilö mutta suurelle osalle kirkkokansaa ja papistoa hengellinen johtaja. Norjan kirkon ja natsivaltion välisessä kamppailussa (kirkekampen) Hallesby oli keskeisessä asemassa alusta saakka ja vuoden verran - huhtikuusta 1942 toukokuussa 1943 tapahtuneeseen vangitsemiseensa saakka - kirkon henkinen ja muodollinenkin johtaja kirkon väliaikaisen johtoelimen (Den Midlertidige Kirkeledelse = DMK) puheenjohtajana.²⁵ Tämä korotti hänen profiiliaan jopa kansallisessa mielessä.

Hallesbyn ja Valen-Sendstadin jännitteiset välit tiedettiin. Hallesbyn lisäksi Valen-Sendstad ottaa esille "positiivisen teologian" edustajia menneisyydestä ja vieraista maista: saksalaiset Gottfried Thomasiuksen, Karl Fr. Aug. Kahnksen, Chr. Ernst Luthardt, Franz H.R. von Frankin ja tanskalaisen P. Madsenin.²⁶ Valen-Sendstadin mielestä kokemusteologian tiedonkäsitys on idealistinen.²⁷ Perusteellisen kritiikin hän suuntaa kuitenkin kaikille "positiivisille teologeille

²³ OSA 1949, 99, 259-267. "Johannes Ording (1869-1929) er den mest utpregede representant vi har hatt for den teologiske skole som kalles 'den liberale teologi'." Wislöff 1971, 155. Ks. myös Nome 1958, 143-151. Lyder Brunia Valen-Sendstad sen sijaan ei käsittele liberaaliteologeista kirjoittaessaan. Ks. edeltä s. . Valen-Sendstad arvosti Ole Hallesbyn taistelua liberaaliteologiaa vastaan. Hänellä on kuitenkin epämääräiseksi jäävä lausuma siitä, että hän oli mielestään joutunut muuttamaan käsitystään siitä, oliko kirkkotaistelussa valittu (ja siis myös ja nimenomaan Hallesbyn edustama) kirkkopoliittinen linja sittenkään ollut oikea. OSA 1949, 104.

²⁴ "- - det grunnsyn at all religiös erkjennelse av Gud egentlig er gitt med hva der fungerer i menneskets egen ånd, vilje, fornuft eller følelse. - - en gjennomført fenomenalistisk innstilling til alt historisk og en total mangel på evne til å - - erkjenne den kvalitative forskjell mellom alminnelig historie og frelseshistorie. - - betegne den [= den liberale teologi] som en åndelig slektning til den humaniserte jödedom og Muhammedanisme." OSA 1949, 101-102.

²⁵ Austad 1974, 19-20.

²⁶ OSA 1949, 103, 281-313. Erlangenilaisista Valen-Sendstad ei mainitse Hallesbylle tärkeää Ludwig Ihmelsiä lainkaan, ja Johann Chr. von Hofmanniin, joka oli koulukunnan perustaja ja erityisen nimekäs, hän viittaa vain ohimennen. TK 1950, 59.

²⁷ TK 1950, 59.

yhteiseen kenoottiseen kristologiaan": inkarnaatiossa Jumalan ainosyntyinen, ikuinen, pre-eksistenttinen Poika - tämä ei vielä ole areiolainen käsitys - luopuu jumalallisista ominaisuuksistaan, kaikkivaltiuudestaan, kaikkiallisuudestaan ja kaikkitietävyydestään, niin ettei hän ihmisenä olekaan täysi Jumala vaan rajallinen ihminen.²⁸ Hallesby menee kuitenkin muita kenootikkoja pitemmälle väittämällä, että Logos on inhimillisen Jeesuksen tajunnan sisältö ja hänen jumaluutensa on näin hänen subjektiivinen salaisuutensa, jota ei ilmoiteta ihmisille. Maallisen elämänsä aikana Jeesus ei ollut kaikkitietävä eikä kaikkivaltias, ja hän jopa rajoitti omaa asemaansa triniteetissä.²⁹ Valen-Sendstadin mielestä näille käsityksille ei ole Raamatussa perusteita.³⁰

Kristologia ja käsitys Raamatusta liittyvät läheisesti yhteen. Positiivinen teologia pyrkii pitkälle omaksumaan Raamatulla perusteltavissa olevan kannan mutta poikkeaa joissakin kohdin Raamattu-periaatteestaan, niin että myös Raamattu "depotensoituu" jumalallisuudestaan kuten Kristus jumaluudestaan.³¹ Tämä koskee erityisesti asennoitumista Vanhaan testamenttiin ja

²⁸ "- - hevder den positive teologi med kirkens ökumeniske bekjennelser at Sønneren er en evig, uskapt person i den treenige Gud. - - den inkarnerte, - - historiske Jesus - - ikke er fullt og helt uforandret Gud. - - samtlige positive teologer hevder at denne Guds Sønns selvbegrensning og depotensering innebærer at han avlegger - - seg - - sin allmakt, allesstedsnærvær og allvitenhet." OSA 1949, 106. Jo vuosikymmentä aikaisemmin Valen-Sendstad oli kirjoittanut samalla tavalla joskin vielä vailla konkreettisia henkilökohteita: "Men dette prinsipp kan også forklare noe av den motstand M. [= Wilhelm Möller] har møtt fra den 'positive' teologi. Det er jo en kjent sak at så å si all 'positiv' teologi i kristologien inntar det såkalte 'kenotiske' standpunkt, som på forskjellig vis limiterer Jesu allmakt, allvitende og allestedsnærvær under hans jordliv. For den 'kenotiske' teologi kan derfor uten nevneverdig vanskelighet den guddommelige dignitet og pregnans i Jesu uttalelser om historiske og litterære spørsmål skyves til side; og teologien får på denne måte rum for å hevde historiske og litterære opfatninger som sogar står i åpenbar strid med Jesu uttalelser. Efter 'kenoselærens' konsekvenser er det virkelig ikke greit å skjønne hvor det kvalitative skille mellem 'liberal' og 'positiv' teologi går i de historisk-eksegetiske spørsmål." LK 1938, 241-242. Todennäköisesti kritiikki jo tällöinkin kohdistui ulkomaisten teologien ohella nimenomaan Hallesbyhyn vaikkakin vielä nimettömästi.

²⁹ "Hallesby går - - så langt at han reduserer Logos til et bevissthetsinnhold i mennesket Jesus - hvorved jo faktisk hans guddom blir hans egen, subjektive hemmelighet som ikke åpenbares. - - at Sønneren under sitt jordeliv har begrenset sin egen stilling innen treenigheten. - - Meg bekjent har ingen kenotiker för H. gått så vidt. - - men samtidig lar H. dog Jesus være uten allmakt og allvitenhet under jordelivet." OSA 1949, 298-299, ks. myös 109-110. Valen-Sendstad toteaa, että Hallesby on kylläkin dogmatiikkansa 2.laitoksesta v:lta 1938 - 1.p. 1921 - poistanut ajatuksen siitä, että Pojan asema triniteetissä olisi kaventunut, mutta tämä ei Valen-Sendstadin mielestä ole Hallesbyn nimenomaista sanoutumista irti aikaisemmasta katsomuksestaan.

³⁰ OSA 1949, 302. - Andersen haastattelussa .8.1974 lausui, että Hallesby oli hänelle vuodenvaihteessa 1958-59 - siis jo eläkkeellä ollessaan ja pari vuotta ennen kuolemaansa - sanonut, että Valen-Sendstad oli ollut oikeassa ja hänen oma kantansa oli muuttunut Valen-Sendstadin näkemyksen mukaiseksi. Hallesbyn viimeisinä professorivuosina 1950-luvun alussa hänen luentoja teologian todettiin muuttuneen.

³¹ "Den positive teologis skriftsyn er som dens kristologi: den søker så langt som mulig å innta en posisjon som kan begrunnes i Skriften, men hvor man av en eller annen grunn ikke kan gå med

Raamatun inhimillisyyteen, joka tarkoittaa sen virheitä, ristiriitoja ja historiallisia epätarkkuuksia. Raamattu ei ole kenootikoille Jumalan sana vaan sisältää Jumalan sanaa, ja siksi he hyväksyvät raamatunkritiikin. Tähän käsitykseen Valen-Sendstad ei voi yhtyä, koska hänen mielestään Raamatun jumalallista ja inhimillistä puolta ei voi irrottaa toisistaan.³² Kenoosis-opin perusteella positiivinen teologia ei Valen-Sendstadin mielestä kvalitatiivisesti merkittävästi eroa liberaalisesta teologiasta.³³ Erityisesti Hallesbytä Valen-Sendstad arvostelee lisäksi siitä, että tämän verbaali-inspiraatiokäsitys rajoittuu vain Kristus-ilmoituksen uskonnollis-eettiseen sisältöön.³⁴

"Positiivista teologiaa" toisin kuin eräitä muita suuntauksia Valen-Sendstad tarkastelee myös lain ja evankeliumin näkökulmasta ja päätyy siinä yhtä valitettavaan tulokseen kuin kristologiassa ja skriptologiassa: "Tämä uskonpuhdistuksen ydinkohta - - on kadonnut positiivisen teologian dogmatiikasta."³⁵ Myös synergismi on Valen-Sendstadin mielestä luonteenomaista positiiviselle teologialle.³⁶ Hallesby joutuu kritiikin kohteeksi myös siksi, että hän kieltää Kristuksen

på Skriftens ord, der bryter man med Skriftprinsippet. - - Er Kristus i depotensert forstand Gud, så må også Skriften kun i depotensert forstand være Guds ord." OSA 1949, 304, 112.

³² "- - stiller de positive teologer seg gjennomgående temmelig kjølig til Gamle Testamentet. - - Likesom disse teologer - - innsikter sin lære om Jesus på hans 'ekte menneskelighet', således innsikter de også læren om Skriften etter 'dens ekte menneskelighet'. Og med Skriftens ekte menneskelighet forstås alle dens feil, motsigelser og historiske unøyaktigheter. De positive teologer avviser derfor bestemt at Skriften er Guds ord, og sier isteden et den inneholder Guds ord. - - Denne oppfatning om at det guddommelige og det menneskelige i Skriften kan skilles, er fullstendig uholdbar." OSA 1949, 112-113.

³³ "Efter 'kenose-lærens' konsekvenser er det virkelig ikke greit å skjønne hvor det kvalitative skille mellom 'liberal' og 'positiv' teologi går i de historisk-eksegetiske spørsmål." LK 1938, 242.

³⁴ "Nå hevder H. at inspirasjonen visstnok var verbal, og ikke bare personal, men denne verbale inspirasjon er begrenset til å være 'en potensering av det religiøs-etiske erkjennelsesliv til en normativ erfaringsforståelse av åpenbaringen i Kristus'." OSA 1949, 312.

³⁵ "Kirkelæretradisjonens substans - - tilintetgjøres fordi den - - rives løs fra sin egentlige kilde - - : Skriften. Dette ser man best nettopp i læren om Kristi person - og - - ikke mindre klart i det lærestykke som for reformasjonen - - var hele hjertepunktet, læren om lov og evangelium. Dette lærestykket er praktisk talt - - - forsvunnet fra den positive teologis dogmatikk." OSA 1949, 114. Forde 1969, 11, 15, 35, sanoo, että Hofmannin kokemusteologinen lähtökohta oli suunnattu ortodoksian lainkäsitystä, legalismia ja koko systeemiä vastaan ja johti hänet hyökkäämään myös sijaissovitusoppia vastaan. Tästä Forden mielestä alkaa koko myöhempi keskustelu laista ja evankeliumista.

³⁶ "Synergisme preger både det 19- årh.s største tyske lutherske teologer, Luthardt og Frank, og den preger den norske, konservative teologi." Lsp 1937, 94. Epäsuorasti Hallesbytä syytti synergismistä myös Leiv Aalen jo 1938 ja suoraan kolmekymmentä vuotta myöhemmin. Moe 1988, 569-571.

laintäyttämiseen perustuvan imputaation: Kristus ei ole täyttänyt lakia syntisten sijasta. Tästä seuraa, että usko mielletään legalistisesti jonkinlaiseksi ihmisen suoritukseksi.³⁷

Myös kasteopissa Valen-Sendstad sanoutui irti positiivisen teologian edustajista, koska näiden mielestä kaste vaikuttaa sakramentaalisesti ihmisen olemuksen tiedostamattomaan naturaliseen puoleen (natureside) uskosta riippumatta. Tämä kritiikki kohdistui myös Hallesbyhyn.³⁸

³⁷ "Blant mere kjente positive teologer polemiserer - - Ole Hallesby sterkt mot den sannhet at vi tilregnes Kristi rettferdighet og lovoppfyllelse, idet han bestrider at Kristus har oppfylt loven på en stedfortredende måte. - - de teologer som bestrider at Jesus har oppfylt loven på stedfortredende måte, putter loven inn i frelsesveien igjen - - ved å danne et lovisk begrepp for troen. Det ser vi også hos Hallesby: han betegner ikke troen som det sønderknuste hjertes tillit og tilflukt til Guds løfter i Kristus, men som 'lydig tillit og ydmyg underkastelse', og betoner det etiske i troens vesen så sterkt at vi faktisk kommer over i lovens begreper ved bestemmelsen av troens vesen." OSA 1949, 129-130, 132.

³⁸ "- - arbeider alle disse teologer med den forståelse at dåpens sakramentale virkning består i virkninger på menneskets ubevisste eller underbevisste natureside, enten mennesket tror eller ei." OSA 1949, 169. "Hallesby lærte at dåpen oppretter en skjult livsforbindelse mellom Kristus og den døptes underbevisste sjelsliv. - - Til alle disse forsök - - må vi - - fremheve: de savner ethvert grunnlag i både Skriften og i de lutherske bekjennelses-skrifter." OOD 1954, 46. Hallesbyn kastekäsityksestä ks. Evensen 1974, joka tosin tarkastelee Hallesbytä pitkälti Aalenin näkökulmasta (Moe 1988, 32-33). Leiv Aalen 1974, 242-243, n. 62, tulkitsee Hallesbyn elämänsä lopulla (1958) päätyneen samanlaiseen t. -tapaiseen kastekäsitykseen kuin Valen-Sendstad tai ainakin merkittävästi erilaiseen kuin Leiv Aalenin käsitys eli asettuneen kastekiistassa Valen-Sendstadin puolelle häntä vastaan: "Når Hallesby i sin tale ved MF's 50-årsjubileum i 1958 - - konkluderte med å advare mot en aktuell 'krypto-liberalisme' som lærer at 'kirken er forsamlingen av de dømte' att derfor 'alle frafalne og dermed også alle ugudelige er lemmer på Kristi legeme' - - da hadde jeg grunn til å anta at han i og med dette avsluttet sin tidligere befatning med dåpsstriden fra 1946 - - med å votere til fordel for min motpart fra den gang [= O. Valen-Sendstad], som med adresse til meg hadde påstått noe tilsvarende om 'det dypeste siktepunkt i dette kryptoromanistiske dåpssyn'. - - Noen annen mulig aktualitet her hjemme hadde saken ikke meg bekjent da Hallesby berørte den. - - For Hallesbys vedkommende betydde dette i realiteten at han til slutt vendte tilbake dit hvor han som ung hadde sitt åndelige utgangspunkt, nemlig i den 'radikale' indremisjon, som nettopp i sakramentlæren var påvirket av reformert syn." - Hallesbystä Valen-Sendstad kirjoitti pian hyökkäyksensä (1949) jälkeen myös myönteisesti: "Bortsett fra de utvilsomme idealistiske innslag i Hallesbys kristologi, tør H. være den nyere erfaringsteolog som mest har fjernet seg fra idealismen, og på ganske vesentlige punkter i den teologiske prinsiplære har overvunnet den. - - H.s forståelse av 'gjenfödt teologi' er preget av en ganske annen teoretisk realisme enn de eldre erfaringsteologer." TK 1950, 59. - Valen-Sendstadin arvostus v. Frankia kohtaan oli ajan myötä muuttunut. KP 1935, 21-22, asettaa v. Frankin Ritschlin vastakohtaksi ja kiittää v. Frankia parhaaksi opin ja elämän harmonian esittäjäksi "uudemmallalla ajalla" (= ilmeisesti 1800-luvulta alkaen), koska tämä osoitti, missä määrin totuus on ja ei ole koettavissa. "Ifølge Frank er det gjenfödt Jeg p.d.e.s. identisk med sannheten, forsåvidt sannheten er liv; p.d.a.s. er det gjenfödt Jeg forskjellig fra sannheten, forsåvidt sannheten, som 'lære' har en objektiv væren i og for sig. Frank vilde derfor påvise i hvilket omfang sannheten er erfarbar - og hvilke punkter av sannheten erfaringen ikke kan nå. - Efter

Valen-Sendstadin jyrkän torjunnan kohteeksi joutuu myös ns. Lundin teologia.³⁹ Sitäkin hän arvioi periaatteesta käsin eikä esim. lain ja evankeliumin näkökulmasta. Gustaf Aulénin ongelma on Valen-Sendstadin mielestä siinä tietoteoreettisessa lähtökohdassa, että teologia kohdistuu käsityksiin Jumalasta mutta ei Jumalaan itseensä. Näin uskonlausumat eivät ole luonteeltaan teoreettisia eli tosia tai epätosia vaan arvolausumia, eettisiä, esteettisiä, poeettisia, symbolisia ja siten fiktionaalisia. Uuden testamentin Jumala-kuva leimautuu dramaattisesti ja mytologisesti. Jeesus on samassa kategoriassa muiden ihmisten kanssa, eivätkä Jeesus ja Kristus ole identtiset. Taustalta löytyy Descartesin ja Kantin tietoteoria, joka jättää uskonnon alueella oven selko selälleen subjektivismille.⁴⁰

Anders Nygrenin takaa Valen-Sendstad löytää Kantin lisäksi Schleiermacherin ja tämän subjektivismin. Uskonnolliset ja kristilliset lausumat eivät ole tosia eivätkä epätosia eivätkä siten ole erotettavissa muista ateoreettisista lausumista. Nygrenin kysymyksenasettelu ja metodi ovat samat kuin Aulénin, mutta kristinuskon luonnehdinta hiukan toisenlainen: se on epämääräinen, mystinen ja abstraktinen rakkauden idea. Nygrenin on moderni dokeetti dialektisen teologian edustajien tapaan.⁴¹

mitt skjønn foreligger der ikke i nyere tid noe teologisk arbeide der på en så plastisk - - måte - - har evnet å fremstille det harmoniske forhold mellem sannhets-liv og sannhetslære." Samoin positiivisesti v. Frankista KBP 1935, 211. Tästä ihastuksesta ja tunnustuksesta ei osoita jälkeäkään OSA 1949, joka ei esitä v. Frankista mitään myönteistä vaan ainoastaan ankaraa arvostelua, ks. s. 289-292, 306-308. Torjuvan maininnan sisältää jo Lsp 1937, 94.

³⁹ Valen-Sendstad viittaa Lundin teologiaan teoksessaan OSA 1949, 199-206, vain ohimennen kirkko-opin osalta Anders Nygrenin ja Nils Johanssonin edustamassa muodossa mutta haluaa artikkelinsa LK 1949, 418-427, 442-451, 466-475, mielletävän sen täydennykseksi. Ks. LK 1949, 475. Varsinaisesti Valen-Sendstad käsittelee Lundin teologiaa kirjassa SFO 1950, 28-37.

⁴⁰ "1) Vi har overalt utelukkende med Gudforestillinger, ikke med Gud å gjøre. 2) Aulen anfører ikke et eneste kriterium til avgjørelse av om en 'Gudstanke' er sann eller falsk. 3) De kristne 'Gudstankers' opprinnelse og oppkomst ligger helt i den dunkle ved at Jesus Kristus rykkes på linje med andre mennesker, som en der har et 'Gudsbilde'. 4) Vesentlige sider av NT's 'Gudsbilde' sies å være 'dramatiske', d.e. poetiske, og mytologisk preget. - - at trosutsagnene hverken er sanne eller falske. - - Aulen - - lar denne 'Kristus' virkeliggjøres i et område som både tilhører og ikke tilhører det historiske område. - - at troen på Kristus her ingenlunde er identisk med troen på Jesus. - - at dette nettopp er karakteristisk for Kants erkjennelsesteori: teoretisk sett vises Gud ut av all vitenskap - - i praksis blir religion eller ateisme uttrykk for hva den enkelte har subjektivt behov for." SFO 1950, 30-32.

⁴¹ "Hos Nygren møter vi en langt mer bevisst orientering ut fra Schleiermacher enn hos f. eks. Aulen. - - at kristendom for Nygren vesentlig er et helt igjennom subjektivt fenomen - en bestemt måte (nemlig Jesu måte) å 'erfare', 'oppleve', betrakte og anskue tilværelsen ut 'fra evighetens synspunkt'. - - så er religiøse utsagn enten rene emosjonal-utsagn eller rent subjektiv-estetiske utsagn uten sannhetsverdi av objektiv art. - - så flyter den hele kristendom ut i en fjern, ubestemmelig og høyst mystisk-abstrakt ide om 'kjærlighet'." - - Det er doketisme fra første ansats til siste konsekvens. SFO 1950, 32-35.

Kolmas lundilainen, Ragnar Bring, tekee Valen-Sendstadin mielestä oppi-isiensä Aulénin ja Nygrenin tietoteoreettisista näkemyksistä johtopäätökset loppuun saakka: uskonlausumilta poistuu kaikki totuusarvo ja suhde eksistenttiseen, faktiseen todellisuuteen. Ne ilmentävät vain subjektiivisia kokemisen tapoja. Teologian tehtäväksi jää hypoteettisen aksiomaaattisen teorian rakentaminen uskonlausumien analyysin perusteella siitä, mikä on kristinuskolle olennaista.⁴²

Lundin teologia on heikkoa ja hylättävää Valen-Sendstadin mielestä siitä syystä, että se tosiasiaa perustuu kartesiolais-kantilaiseen tietoteoreettiseen idealismiin, vaikka se sanoo sitä vastustavansa, ja näin joutuu luopumaan Raamatun totuusarvosta. Samalla häviää koko kristinuskolta pohja, mikä näkyy ennen kaikkea evankeliumin ytimen eli sijaisuuden katoamisessa.⁴³

Ei ole selvitetty, missä määrin Lundin teologia sai jalansijaa Norjassa. Eräillä ruotsalaisilla teologeilla (Gösta Hök, Benkt-Erik Benktson), jotka Valen-Sendstad oli arvioinut lundilaisiksi ja joita hän oli myös käsitellyt ankarasti⁴⁴, oli myös puolustajansa⁴⁵ ja Lundin teologialla (positiivinen) esittelijänsä (Per Lönning)⁴⁶, joiden kanssa Valen-Sendstadilla oli kiihvasta sananvaihtoa.⁴⁷

Lundilaisten kanssa samaan kategoriaan Valen-Sendstad lukee maanmiehensä Tord Godalin, jonka hän katsoo edustavan spinozalaista objektiivista idealismia: singulaarisen Jeesuksen

⁴² "- - å utforme Aulens og Nygrens teologiske, erkjennelsesteoretiske og metodologiske hovedsynsmåter i en meget markant teologisk erkjennelsesteori. - - Det finnes i forhold til Aulen og Nygren knapt en eneste original tanke. - - Begge slags utsagn har - - ingen teoretisk sannhetsverdi, og uttrykker vesentlig en 'måte å se på'. - - Disse utsagns referanse til eksistent, faktisk virkelighet er opphevet. - - Så blir - - den teologiske oppgave å utforme en hypotetisk-aksiomatisk teori om det for kristendommen vesentlige på basis av en analyse av trosutsagn." SFO 1950, 35-37.

⁴³ "Men hvordan er det egentlig med evangeliet i den nyprotestantiske, modern-svenske og barthianske mytologisme? Svar: 'spurlos verschwunden'. Og det ligger i sakens natur at det må forsvinne. Evangeliets kjerne og stjerne er nemlig stedfortredelsen (imputatio commutativa). For den kan det ikke skaffes plass innen rammen av en idealistisk - - virkelighetsmetafysikk. - - Den er prinsipielt amytisk." LK 1949, 474, ks. myös 466-475. - Valen-Sendstadin lundilaiskritiikki kulkeutui Ruotsin kautta Suomeenkin, tosin puoli vuosikymmentä myöhässä, kun Tiililä 1956, 28-29, lainaa katkelman kirjoituksesta D /15.3.1950 ja lisää oman kommenttinsa sanottuaan ensin suomalaista Lundin teologian kritiikkiä nallipyssyn paukkeeksi Valen-Sendstadin raskaalla tykistöllä ampumisen rinnalla: "Emme me sentään tämmöistä ole puhuneet. Olemmehan antaneet monessa suhteessa positiivisenkin tunnustuksen erityisesti Nygrenin ja Bringin pyrkimyksestä heidän persoonallisesta kristillisyydestään puhumattakaan, vaikka pidämmekin heitä valitettavan teologian alkuunpanijoina. Mutta norjalainen tekee lopulliset johtopäätökset. Varmaan niitäkin on ajateltava."

⁴⁴ LK 1949, 418-427, 442-451; ks. myös LK 1951, 104-105.

⁴⁵ Ottersen 1949, 521-523; Ottersen 1950, 154-157; Ottersen 1951, 235-239.

⁴⁶ Lönning 1950.

⁴⁷ LK 1950, 17-18; D /23.2.1950; D/4.3.1950; D/15.3.1950.

historiasta kertova Uuden testamentin aines muuntuu myyteiksi kirkosta eli kollektiivista. Näin kristinusko siirtyy Schleiermacherin ja Lundin teologian tapaan omaan ei-rationaaliseen ja ei-empiriiseen kategoriaansa, johon kaikki uskonto kuuluu. Silloin se on turvassa tieteeltä mutta samalla myös jotain muuta kuin ylikuonnollista historiallista ilmoitusta.⁴⁸

Tuntuu yllättävältä, ettei Valen-Sendstad ole ottanut Rudolf Bultmannia yhtä perusteelliseen käsittelyyn kuin monia muita. Bultmannin nimi välähtelee kyllä hänen teksteissään v:n 1950 tienoilla mutta vain luettelomaisesti sen joukon jatkona, joka hyväksyy myyttisyyden kristinuskon luonteeksi, vaikka ratkaisuyritykset sitten poikkeavat toisistaan.⁴⁹

Ajastaan havaitsemansa doketismin, ebionilaisuuden ja areiolaisuuden jälleensyntymisen lisäksi Valen-Sendstad kirjoitti sodan jälkeen siitä, että protestanttinen kristillisuus oli liukumassa takaisin reformaation voittamaan roomalais-katolisuuteen vaikkakin ilmeisen "kryptoromanistisessa" muodossa ainakin aluksi. Erityisen ajankohtaisina ja hälyttävänä Valen-Sendstad piti Raamattua, virkaa, ordinaatiota ja kastetta koskevissa käsityksissä tapahtuvaa salaista katolisoitumista. Raamattu "kryptoromanisoituu" siten, että Raamatun sijaan auktoriteetiksi tulee Raamatun selittäjä/kirkon opetusvirka/kirkko/tunnustus.⁵⁰ Ordinaatio puolestaan "piilokatolisoituu", kun se mielletään sakramentaaliseksi ja mysteerinomaiseksi (sakramentalt-mysteriös), niin että siihen itseensä sisältyy hengellinen arvovalta riippumatta siitä, onko ordinandi sopuoinnussa Jumalan sanan kanssa vai ei.⁵¹ Tämän käsityksen taustalla on

⁴⁸ "Er det - - en hovedintensjon for T[ord] G[odal] å redde teologien som vitenskap, så har han gjort det på omtrent samme måte som Schleiermacher og Lundateologien - -, nemlig ved å innta en religions- og erkjennelses-teoretisk monismes posisjon, ifølge hvilken all religion redde unna vitenskapen ved å overføres i mystisismens arasjonale og for all rasjonal empiri utilgjengelig høyborg. Dermed er i prinsippet en overnaturlig historisk åpenbaring oppgitt. - - TG er gått over til en objektiv, 'spinozistisk' form for idealisme." TK 1950, 79. "- - at G[odal] egentlig gjør hele NT's beretningsstoff om Jesu historie om til myter om kirken. Den personlige Guds-åpenbaring ved individet Jesus omgjøres til myter som innebærer at all åpenbaring egentlig er åpenbaring av kollektivet kirken." SFO 1950, 39. Godal 1951 torjuu Valen-Sendstadin kritiikin perusteitaan myöten vääränä ja arvostelee puolestaan ankarasti Valen-Sendstadin filosofista teosta VOV 1948. Valen-Sendstad jatkoi keskustelua TK 1951. Godalista, joka kuului "korkeakirkollisuuteen" kallistuvaan Ordo Crucis -ryhmään (Austad 1974, 49-50), tuli Nidarosin (= Trondheimin) piispa 1960.

⁴⁹ TK 1950, 85. SFO 1950, 72, mainitsee ilman nimiä "uusimman raamattukritiikin", joka säilyttää UT:n historiallisesti epätoden aineksen myytteinä. Tämä on ymmärrettävä viittaukseksi erityisesti Bultmanniin. Wislöff 1971, 485, toteaa, että Bultmannin ajatukset alkoivat kiinnostaa norjalaisia teologeja vasta 1950-luvulla. Ks. Aukrust 1956. Perusteellisimmin ja kriittisimmin Bultmannista on Norjassa kirjoittanut Aksel Valen-Sendstad 1969.

⁵⁰ "Så begynner man altså å si 'kirke' der hvor før har sagt 'Bibel'. - - Det er biskoper, professorer, dosenter og andre teologer som skal avgjøre hva der er sann kristendom. Ikke Skriften, Ikke 'alle kristne i felleskap' som Luther uttrykker det. - - Det er kryptoromanisme av reneste vann. - - Så absolutteres bekjennelsen og læreembetet - mens Skriften relativiseres." D 7/9.1.1946.

⁵¹ "Det høres røster i vår kirke som hevder ordinasjonens 'mysteriöse' karakter, og i den ser meddelt en karakter og en fullmakt direkte fra Kristus. - - Dersom den ordinerte enten ikke er

"kryptoromanistinen" ja "uusluterilainen" (nyluthersk) käsitys kirkosta: kaikki kastetut kuuluvat Kristuksen ruumiiseen, niin että kirkko on yhtä kuin kaikki kastetut uskosta riippumatta. Tämä näkemys pyrkii jonkinlaiseen kompromissiin kansanuskonnollisuuden kanssa ja on luonteeltaan mystinen, sakramentaalinen ja juridinen.⁵²

"Kryptoromanismin" pohjalla on tietty kastekäsitys, josta syntyi 1946 kiivas keskustelu lähinnä Leiv Aalenin ja Valen-Sendstadin välille.⁵³ Valen-Sendstad puolestaan jatkoi sitä oman käsityksensä kehittämisessä kymmenkunta vuotta.⁵⁴ Valen-Sendstadin mielestä "salakatolinen" kastekäsitys väittää, että uudestisyntyminen voi tapahtua vain kerran, nimittäin kasteessa, joka leimaa kastetun lähtemättömästi (et uutslettelig stempel, character indelebilis), niin että epäuskoisessakin ihmisessä pysyy tämä leima. Näin kaste vaikuttaa ex opere operato (ved seg selv, automatisk), ja jokainen kastettu on ainakin jollakin tavoin uskova, onpa hän epäuskoinen tai uskosta langennut. Tällaisen ihmisen on kääntävä mutta ei (enää) uudestisyntyttävä. Näin kääntyminen/mielenmuutos (omvendelse, sinnsforandring, conversio) ja uudestisyntyminen/usko (gjenfødelse, reformatio, tro, fides) irtoavat toisistaan eri asioiksi, vaikka ne ovat sama asia vain eri näkökulmista katsottuna.⁵⁵ Valen-Sendstad toteaa Aalenin liittävän eri armonvälineisiin eri vaikutuksen, niin että (vain) kaste uudestisyntyttää, Sana herättää ja pyhittää ja ehtoollinen pyhittää, ja väittävän sitä legitiimiksi luterilaiseksi katsomukseksi. Sitä Valen-Sendstad ei voi hyväksyä, koska siten uskon vanhurskauttava merkitys turhentuu. Näin Aalen ajautuu hänen mielestään täyteen "kryptoromanismiin" ja yrittäessään välttää naturalistista käsitystä

eller ikke kan vite seg i pakt med Guds ord, da er hans frimodighet falskt. - - Den oppfatning at ordinasjonen er sakramentalt-mysteriøs er så uluthersk som vel mulig." D 7/9.1.1946.

⁵² "- - den nyere svenske kirkelighet og sakramentalisme - - målbevisst søker å redusere den personlige bot, (omvendelse) og tro - og dermed med indre konsekvens drives over i tankebaner som fører til kryptoromanistisk sakramentsmagi. Kirkemystikk, naturalistisk sakramentsmagi og likegyldighet mot kravet om personlig omvendelse og tro hører uløselig sammen. - - Dette grunnsyn, at alle døpte hører til Kristi legeme, og at kirken altså er identisk med alle døpte, synes etterhvert å ha bemektiget seg mesteparten av de nordiske teologer. - - På den ene side vokser dette syn alltid ubevisst frem av et kirkesyn som i sin innerste rot er juridisk-sakramentalisk, istedenfor bibelsk-åndelig; på den annen side synes det alltid å vokse frem av et ønske på kirkelig hold om å komme til et slags kompromiss med folkereligiøsiteten." OSA 1949, 201-202, 203, 206.

⁵³ Wislöff 1971, 484-485; Evensen 1974; Vuojuus 1977.

⁵⁴ Teokset OSA 1949, VIK 1953, OOD 1954 ja DFL 1957 hahmottelevat Valen-Sendstadin kasteopin. Se ei lopulta poikennut vain Aalenista vaan myös hänen ympäristönsä ja hengenheimolaistensakin valtaenemmistöstä, joka ei suinkaan puolestaan kokonaisuudessaan hyväksynyt Aaleninkaan näkemystä sellaisenaan vaan osittain arvosteli sitä samalla tavalla kuin Valen-Sendstad.

⁵⁵ "Etter Skriften er gjenfødelse og sinnsforandring - - akkurat det samme - bare betraktet fra hvert sitt synspunkt. - - Kryptoromanismen i dåpsynet søker krampaktig å påvise at gjenfødselen bare kan finne sted en gang i et menneskes liv. - - denne tydelig kryptoromanistiske oppfatning at dåpen gir et 'uutslettelig stempel' - - - - at dåpen virker gjenfødelse endog på en hykler, en vantro, det er den stiveste sakramentsmagi - -. Det er det katolske 'ex opere operato'." D 8/10.1.1946.

sakramentin vaikutuksesta myös juridiseen käsitykseen, jossa Jumala-suhteen persoonallinen luonne turhentuu.⁵⁶

Hoitaessaan lukuvuoden 1948-49 filosofian professuuria Osloon yliopistossa Valen-Sendstad kuunteli radion jumalanpalvelukset ja julkaisi niiden saarnoista tekemänsä analyysit ensin Fast Grunn -aikakauskirjassa ja sitten kirjana.⁵⁷ Hän esittää saarnojen arviointinsa perusteeksi Raamatun ja siinä ja Jumalihmisessä Jeesuksessa Kristuksessa olevan Jumalan ilmoituksen⁵⁸ ja selvittää mm. saarnojen dogmaattista sisältöä, saarnan ja tekstin suhdetta sekä saarnaajien henkilöön, koulutukseen ja kristilliseen tietämykseen liittyviä asioita. Hän ei tee yleistäviä tiivistelmiä tuloksistaan, vaan yksityiskohdat jäävät pitkälti puhumaan sellaisinaan, mutta kokonaiskuva saarnoista ja saarnaajista ei muodostu myönteiseksi. Ymmärrettävästi analyysin julkaiseminen herätti närkästystä ja suuttumusta papistossa.

Ns. Oxfordin (ryhmä-)liike edusti Valen-Sendstadin mielestä "evankeliumia ilman ristiä" (et "korsløst evangelium"): Jumalan lapsena oleminen ei perustunut Jeesuksen sijaisuuteen vaan lähinnä jonkinlaiseen "itselunastukseen" (selvforløsning). Oxfordin liikkeestä puuttuivat myös ulkoiset armonvälineet.⁵⁹

⁵⁶ "Utgangspunktet er nemlig i denne teologi at nådemidlene ikke har samme virkekraft og virkning. - - Hermed blir dåpen det eneste gjenfødelsesmiddel, Ordet middel til vekkelse og helliggjørelse, men ikke til gjenfødelse, og nattverden middel til helliggjørelse. - - dette syn må utgis for å være det legitimt lutherske nådemiddelsyn, - -. Hans [= Leiv Aalens) problematikk han ingen hjemmel i den lutherske bejkennelse. - - Aalens problem er fullt legitimt ut fra kryptoromanistiske posisjoner. - - grunnstrukturen i hans tanker her er helt analoge strukturer i den katolske sakramentsmagis 'ex opere operato' - -. - - at Aalen i sine senere skrifter søker bevisst å trenge tilbake de naturalistisk forståtte sakramentsvirkninger til fordel for mere juridisk forståtte virkninger. - - Denne kristenstands-jus innebærer faktisk at det personlige i Gudsforholdet opheves." OSA 1949, 173, 174, 177, 179. Ks. edeltä n. 36.

⁵⁷ FG 1949, 1950; NRE 1950.

⁵⁸ "Min grunnlags-forutsetning er: Den treenige Gud har personlig åpenbart seg på jorden i historisk tid ved at Sønnen påtok seg kjød og blod og ble et menneske (gudmenneske), og Gud har gjennom sine profeter i det gamle testamente og sine apostler i det nye testamente gitt oss den Hellige Skrift, som er innblest av den Hellige Ånd og er en ufeilbar, fullkommen tilstrekkelig og klar kilde til sann og nødvendig kunnskap om Gud, hans vesen, åpenbaring, forløser-gjerning og fullendergjerning for oss mennesker. Min vurderings-målestokk er den Hellige Skrift." FG 1949, 315-316.

⁵⁹ "'Oxford-changed' predikanter gir sig mine av omvendelse, men tier bom, bom, stille om nåden over all nåde: at vår skyld ble betalt, ikke med sølv eller gull, men med Jesu blod'. Og de tier dermed under på beropelse av at forsoningen er en 'teori', en 'teologi'." MB 8/1934; samoin St 5.7.1935. Nimeä mainitse matta mutta selvin osoittein Valen-Sendstad kritikoi Oxfordin liikettä myös 1930-luvun jälkipuoliskon kirjoissaan. "Man skal derfor ikke i kristendommens navn la seg imponere av alskens moralprek, absolutthetsfordringer, imperativer, lydighets-, villighets-, hellighets- og ærlighetssnakk. For hvor alt slikt er uten Jesu person og ord og verk, der er det av djevelen til en mettelse for kjødet - - , til å bli opplåst i egenrettferdighet, i hovmod over 'seier', 'åndsfylde' og hva man nå enn vil kalle alt slikt fordervet snakk, som er uten Jesu person og

Valen-Sendstadin viimeinen julkinen kirkollinen kannanotto kohdistui naispappeuteen, josta Norjassa oli keskusteltu vuosikymmenien ajan ja jo 1938 tehty suurkäräjillä periaatteessa myönteinen mutta käytännössä epäselvä päätös. Viimeinen laillinen este naispappeuden tieltä poistui 1956.⁶⁰ Ensimmäinen naispappi vihittiin alkuvuodesta 1961 intensiivisen keskustelun edeltämänä ja saattelemana.⁶¹

Valen-Sendstad oli välittömästi sodan jälkeen valittanut sitä, että valtiovalta oli aikanaan päättänyt naispappeudesta vastoin kirkon selkeää kantaa.⁶² Lausumasta ei kenties ole luettavissa niinkään Valen-Sendstadin periaatteellista asennetta nimenomaan naispappeuteen vaan ensisijaisesti hänen kritiikkinsä valtion vallankäyttöä kohtaan. Osallistuessaan 1960 naispappeuskeskusteluun piispa Berggravin entisen Kirke og Kultur -lehden uuden päätoimittajan pyynnöstä Valen-Sendstad tuo julki myönteisen kantansa ja sanoo edustaneensa sitä "aina" (i alle år) ja omaksuneensa jo "kauan aikaisemmin" (forlengst) tässä kysymyksessä eri linjan kuin ne ortodoksiset teologit ja maallikot, joihin hän itsensä luki.

Valen-Sendstad perustelee naispappeuskantaansa lain ja evankeliumin suhteesta käsin. Koska nainenkin on osallinen evankeliumista ja lunastuksesta, ei laki voi estää häneltä osallisuutta lunastuksen armolahjoihin, joihin myös pappina toimiminen perustuu. Naista koskeva Jumalan laki - eli puhekielto 1 Kor 14:34:ssä - on mielletävä joko Kristuksessa kumoutuneeksi tai vanhaan liittoon kuuluvaksi tai vain uskossa täytettäväksi. Nainen on vapaa armolahjansa mukaisesti palvelemaan Jumalaa. Puhekielto edustaa partikulaarisuutta eli lakia, eikä sitä saa yleistää.⁶³ Valen-Sendstadin argumentointi on hyvin samanlainen kuin yliopistokeksegeetti Jacob

gjerning." FMG 1972, 107-108. "Nå snakker man om bedelse, Gudsførelse, Åndens tilskynnelser og lydighet mot Åndens vink o.s.v., men Ordet, Skriften, loven, visdommens Ånd - hvor er de? Det er ikke Guds Ånd som 'leder' slike folk som kan være uten Skriften og som vil få rett fra himmelen, uten midler og uten Skriften, hva de skal gjøre og leve." DOD 1939, 105. Valen-Sendstad kirjoitti kuitenkin hyvin myönteisen ja arvostavan muistokirjoituksen lento-onnettomuudessa kuolleesta kirjailija Ronald Fangenista, joka oli Oxfordin liikkeessä aktiivisesti mukana. KK 1946, 473-475. Oxfordin liikkeestä Norjassa ks. Wisløff 1971, 399-411; Ousland 1982, 88-106; Aadnanes 1988, 97-98.

⁶⁰ Wisløff 1971, 289.

⁶¹ Michelsen 1961.

⁶² "Det er nok å minne om hvordan Stortinget i sin tid tvang igjennom loven om kvinnelige prester - tvert imot kirkens bestemte stilling i den sak. Dette en-regiments-forhold må det bli slutt på." D 125/5.10.1945.

⁶³ "- - at jeg emosjonalt i alle år har vært sympatisk innstillet til 'kvinnelige prester' - - - jeg forlengst har brutt med de linjer i saken som store grupper av kirkelig-ortodokse teologer, prester og legmenn har fulgt, til disse grupper. - - [Sverre] Aalen behandler utelukkende spørsmålet ut fra lovens synspunkt. - - Lovens (skaperordningens) 'syn' på mann og kvinne er og blir uomtvistelig et annet enn evangeliets (forløserordningens) 'syn'. - - Da også kvinner har del i forløsningens goder, så kan loven og skaperhusholdningen ikke ansees som hindringer der opphever den 'jus divinum' som evangeliet tilsikrer kvinnen og bekrefter med å gi henne del i forløsningens nådegaver. - - en kvinne som har nådegave - - er suverent fri til å tjene Gud med sin nådegave ifølge evangeliets 'jus divinum'. Og overfor denne 'jus divinum' blir Paulus' taleforbud å forstå

Jervellin, jonka teologisia lähtökohtia hän tuskin yleensä olisi voinut hyväksyä.⁶⁴ Hän jäi kantoineen yksin niissä piireissä, joihin hän lukeutui. Siitä hän varmaankin oli jo ennakolta tietoinen kantansa julkistaessaan. Hän halusi myös suunnata kritiikkiään sille taholle yleisemminkin naisen asemaa koskevissa asioissa.⁶⁵ Tässä ilmenee myös Valen-Sendstadin tietty liberaalinen, demokraattinen sekä tasa-arvoa ja yksilöllisyyttä korostava ajatusjuonne.

Valen-Sendstadin teologinen rajankäynti tapahtui lähinnä luterilaisen teologian ja kirkon piirissä. Oxfordin-ryhmäliikkeen lisäksi merkittäviä poikkeuksia oli kaksi. Toinen oli roomalais-katolisuus. Valen-Sendstad ei kritikoinut sitä Norjan katolisen kirkon johdosta - tähän oli suhteellisen vähäinen vähemmistökirko - vaan yleisesti ja periaatteellisesti. Tämä tulee esille jäljempänä Valen-Sendstadin tunnustuskäsitystä koskevassa luvussa 1.3.3. Sen sijaan Norjaan konkreettisesti liittyvä katolisen kirkon kritiikki oli luonteeltaan yhteiskunnallista, ja sitä käsitellään seuraavassa luvussa 1.1.3.3.

Valen-Sendstadin muuta luterilaisen kirkon ulkopuolelle suuntautuvaa rajankäyntiä oli lähinnä vain arviointi Frank Mangsin julistuksen eräistä olennaisista piirteistä. Mangsin toiminta kosketti laajuutensa tähden merkittävästi myös monia luterilaisia tunnustavia kristittyjä. Godvin Ouslandin mukaan⁶⁶ toinen tämän vuosisadan Norjan kahdesta suuresta hengellisestä herätyksestä syntyi 1930-luvulla alunperin Suomesta lähtöisin olevan ruotsalaisen Frank Mangsin ympärille. Mangsin taustana oli Svenska Missionsförbundet, jossa P. P. Waldenströmin opilliset näkemykset olivat vaikuttaneet, mm. hänen subjektiivinen sovitussoppinsa. Vastaava yhteisö Norjassa oli Det norske Misjonsforbund.⁶⁷ Valen-Sendstad kritikoi Mangsia siitä, ettei tämä

som noe partikulært gyldig. - - Denne partikularitet kan ikke uten videre gjøres almen (generell), selv om Paulus kaller det 'Herrens bud'." KK 1960, 454, 455, 466, 467, 470, 471. Näin Valen-Sendstad otti kantaa Sverre Aalenin artikkeliin. Tämä puolestaan vastasi, ja Valen-Sendstad taas kommentoi sitä, KK 1961, ja kirjoitti jopa kronikan Aftenposteniin, A 16.5.1961.

⁶⁴ Michelsen 1961, 190-191. Naispappeudesta yleisenä katsomuksellisenä kysymyksenä Norjassa ks. Aadnanes 1988, 143-144.

⁶⁵ Norjan Luterilaisen Lähetysliiton yleiskokoukseen ei naisia ole tähän mennessä voitu valita edustajiksi. Valen-Sendstad valittaa järjestön uppiskaisuutta (stivnakkethet) ja toivoo vaalijärjestyksen muuttuvan. KK 1960, 457-458. Valen-Sendstad ilmeisesti ajattelee, että järjestö toimisi johdonmukaisesti omaksuessaan hänen kantansa, koska molemmilla on hyvin "matalakirkollinen" virkakäsitys. Ks. tästä esim. OSA 1949, 207-219. Valen-Sendstadin naispappeuskantaa selittänevätkin erityisesti juuri hänen yleinen virkakäsityksensä, hänen empiiriset huomionsa naisten (myös ja varsinkin äitinsä) merkittävästä panoksesta hengelliseen työhön sekä henkilökohtainen ja perusteita koskeva kontroverssisuhde naispappeuden innokkaimpiin teologiisiin vastustajiin, veljeksiin Leiv ja Sverre Aalen.

⁶⁶ Ousland 1982, 12, 66-87.

⁶⁷ Mangsin toiminnasta Norjassa ks. Wislöff 1971, 398-399, Det Norske Misjonsforbundista idem, 52-53. Mangsista ja hänen opillisista käsityksistään ks. Mäkelä 1963. Ousland 1982, 80, esittää Mangsin sovitussopin virheellisesti, sillä Mangs ei tunnusta Kristuksen rangaistuskärsimystä. Uskosta vanhurskauttamisella ei ole sijaa hänen pelastusopissaan, vaan se korvautuu uudestisyntyemisellä.

opettanut (imputatiivista) uskosta vanhurskauttamista vaan sekoitti toisiinsa armon ja armon vaikutukset eli vanhurskauttamisen ja pyhityksen.⁶⁸

Edellä esitetty kuva Valen-Sendstadin rajuista rajankäynneistä vaatii kuitenkin täydennyksen. Sodalla oli nimittäin vaikutuksensa myös teologiseen keskusteluun ja kirkon sisäisiin rintamiin, niin että eri leireihin kuuluneet syksyllä 1940 etsiytyivät yhteen perustamalla Kristillisen yhteisneuvoston ja solmimalla teologisen "rauhan", jossa sen paremmin konservatiivit kuin liberaalit eivät katsoneet tehneensä kompromissia.⁶⁹ Huhtikuussa 1942 annettiin Kirkon perusta - julistus, joka kokosi joukot kansallisesti ja kirkollisesti. Julistusta työstettäessä Hallesby ja Valen-Sendstad toimivat yhdessä. Sodan loppupuolella paljon pappeja oli karkotettuna yhdessä Lillehammerin "leirillä" tai "siirtolassa" (prestekoloni). Siellä he tutustuivat toisiinsa ja ystäväystyivät.⁷⁰ Tämä kaikki vaikutti erityisen voimakkaasti myös Valen-Sendstadiin. Hän kirjoittikin heti sodan päätyttyä, että sotaa edeltäneet teologiset taisteluasemat tuli ja voitiin hylätä ja korvata uudella yhteydellä. Kirkkostaistelu (kirkestrid) oli sodan alettua vaihtunut kirkkorauhaksi (kirkefred), josta käsin oli yhdessä heittädyttävä kamppailuun kirkosta (kirkekamp). Tämän "rauhan", joka perustui Raamattuun ja tunnustukseen, oli jatkettava sodan päätyttyä. Ettei niin kuitenkaan käynyt, oli Valen-Sendstadille suuri pettymys, joka vain kasvoi, mitä kauemmaksi menneisyyteen sota-aika jäi ja mitä enemmän elämä asettui entisille urilleen. Valen-Sendstadin ja muidenkin toiveista huolimatta "pysyvää Lillehammeria" (et permanent Lillehammer) teologiensa ja erilaisten teologisten katsomusten kohtaamispaikaksi ei syntynyt.⁷¹

⁶⁸ Jo RAT 1938 (1968, 124) esittelee asiaa mutta ei vielä henkilöä nimeltä, ja OSA 1949, 119-121, sisältää perusteellisemmän kannanoton: "I disse ord av Mangs møter vi den vidt utbredte, skjebnesvangre foreteelse som heter sammenblanding av rettferdiggjørelse og helliggjørelse. - - Her blir ikke nåden og nådevirkningene holdt fra hverandre, men Guds nåde går opp og under i nådevirkninger i vårt hjerte."

⁶⁹ Wisløff 1971, 422-429.

⁷⁰ Wisløff 1971, 482-483.

⁷¹ Niitä kokemuksiaan ja ajatuksiaan Lillehammerin ajoilta, joita Valen-Sendstad perusteellisesti esitti myöhemmin, hän kertoi jo ensimmäisessä lehtihaastattelussa vain pari päivää vapautumisensa jälkeen. SA 4/28.5.1945. - "Vi hadde kirkestrid - vårt land kom i krig og vi fikk kirkefred - med en nyvunnen kirkefred kastedes vi inn i kirkekamp. - - Skriften og bekjennelsen var kirkestridens emne - ble kirkefredens grunnlag og kirkekampens motiv og kraftkilde. - - I denne situasjonen viste det seg tydeligere at også de 'liberale' hadde båret på og stille næret seg av den åndelige arv vi har hatt." D 126/6.10.1945. Sanaa kirkekampen alettiin Norjan kirkon ja natsivaltion konfliktista käyttää kevään 1942 aikana. Austad 1974, 19, n. 18. Käsitteiden kirkestrid ja kirkekamp toisistaan eroava merkitys on vakiintunut. Ks. Wisløff 1971, 223, 419; Austad 1974, 19-20, 48-49. "- - at begge parter [= teologiske fakulteter] i sin praktiske holdning til Skriften helst omgæes den som om der er verbalinspirert." D 127/8.10.1945. "Fem måneders fred etter fem års krig har vært nok til å oppleve den store skuffelse. - - Gamle motsetningsforhold rippedes opp. - - Således truer krigstiden med å bli en parentes i den norske kirkes historiebok, og ikke et nytt avsnitt. - - For oss som kunne snakke sammen på basis av det Gud hadde gjort i vår kirke under krigstiden, - - ble Lillehammer-tiden den vidunderligste opplevelse vi kanskje har gjort som prester. Vi snakket på Lillehammer ofte - - om den norske kirke skulle ha et 'permanent Lillehammer'." D 128/9.10.1945. Ks. myös D 28/2.2.1946.

Itselleen tärkeimmän ongelman liberaalien kanssa koetussa yhteydessä - kysymyksen raamattunäkemyksestä - Valen-Sendstad ratkaisi pragmaattisesti. Vaikkei "liberaalien" ja ortodoksien" kesken tapahtunut mitään lähentymistä (tilnærming) eikä kompromissia, oli kuitenkin tiettyjä teologisia liittymiskohtia (tilknytningspunkter): teoreettisen raamattukäsityksen (betraktning) ja käytännöllisen Raamattuun asennoitumisen (holdning) välillä on jännitettä kummallakin puolella, ja käytännössä molemmat asennoituvat Raamattuun kuin se olisi syntynyt sanainspiraatiosta.⁷²

Lillehammerissa koetut yhteys ja ystävyys ovat saattaneet vaikuttaa siihen, ettei Valen-Sendstad sodan jälkeen julkisesti arvostellut siellä olleita teologeja, jotka esittivät - jälleen ja edelleen - hänen näkemyksestään jyrkästi poikkeavia ajatuksia.⁷³ Erityisen arvostavasti Valen-Sendstad kirjoitti sodan jälkeen piispa Berggravista (1884-1959), joka oli ollut kirkon kamppailun johtaja sodan aikana. Berggrav ei (ollut) aikaisemmin kuulunut teologisesti eikä kirkollisesti sen paremmin liberaaleihin kuin konservatiiveihinkaan, eikä Valen-Sendstad koskaan yhtynyt hänen kaikkiin teologisiin (eikä esim. kirkon järjestysmuotoa koskeviin) käsityksiinsä. Silti hän piti Berggravia "Jumalan suurimpana lahjana Norjan kirkolle näinä [= sodan] vuosina".⁷⁴ Ole Hallesby ei ollut ollut Lillehammerissa vaan Grinin vankilassa ja oli Valen-Sendstadin mielestä siten jäänyt tärkeää yhteyden kokemusta vaille.⁷⁵ Muutamaa vuotta myöhemmin Hallesby joutuikin sitten Valen-Sendstadin murskaavan kritiikin kohteeksi. "Voimme taistella, kun on taistelun aika ja aihe. Tänään ei ole kumpaakaan", Valen-Sendstad sanoi syksyllä 1945.⁷⁶ Hallesbyn kanssa sodan aikana tehty yhteistyö ei johtanut mihinkään uuteen heidän suhteissaan, jotka päinvastoin vain kärjistyivät.

Valen-Sendstad rajasi siis teologisen alueensa ja - niin kuin hän ajatteli - yleensä raamatullisen teologian alueen periaatteessa tarkoin. Hän torjui kaiken sellaisen ajattelun, jonka lähtökohtana oli (Kantin ja yleensä) tietoteoreettinen idealismi. Se johti hänen mielestään Raamatun periaatteelliseen kritiikkiin ja sen ilmoitusluonteen ja opin lähteenä olemisen relativoinniseen ja

⁷² "La oss ikke tale om kompromiss eller tilnærming. - - Men la oss - - medgi at det kan tales om teologisk tilknytningspunkter. - - begge parter i sin praktiske holdning til Skriften helst omgås den som om den er verbalinspirert. Der er på begge sider - - en spenning mellom teoretisk betraktning og praktisk holdning overfor Skriften." D 127/8.10.1945.

⁷³ Sodan päätyttyä Valen-Sendstad kirjoitti myönteisesti joistakuista papeista ja teologeista, jotka tunnettiin liberaaleiksi mutta joilta hän oli Lillehammerissa kuullut positiivisia esityksiä ja jotka sodan jälkeen eivät sittenkään osoittaneet merkittävästi teologisesti muuttuneensa. Näitä olivat mm. Hans Ording, Sigmund Mowinckel ja Kristian Schjelderup. D 127/8.10.1945. Ks. heidän teologisista ja kirkollisista positioistaan Wisløff 1971: Ordingtonista (1884-1952) s. 234, 296-298, 320, Mowinckelistä (1884-1965) s. 316-318, 401 ja Schjelderupista (1894-1980) s. 254-258, 374, 498-499 sekä Aadnanes 1988, 74-76, 141, ja Repstad 1989.

⁷⁴ D 1/2.1.1946. Berggravin teologiasta ks. Wisløff 1971, 318-319, 373-374.

⁷⁵ "Hallesby satt de siste krigsår på Grini. Jeg for min del var blant de forviste til Lillehammer. Det var veldig forskjell på Grini og Lillehammer. - - Jeg tror ærlig talt ikke Hallesby ville ha talt slik [i september 1945] om han hadde opplevet ikke bare Grini, men også Lillehammer." D 127/8.10.1945.

⁷⁶ D 127/8.10.1945.

torjumiseen. Tällä puolestaan oli vaikutuksensa sekä kristologiaan, niin että Jeesusta ei mielletty tosi Jumalaksi ja tosi ihmiseksi yhdessä ja samassa persoonassa, että soteriologiaan, niin että laki ja evankeliumi, vanhurskauttaminen ja pyhitys sekoittuivat toisiinsa. Näin saattoi kyllä tapahtua sellaisessakin kristillisyydessä, joka periaatteessa täysin tunnusti Raamatun auktoriteetin.

Tämä rajausta oli kuitenkin periaatteellinen, eikä Valen-Sendstad noudattanut sitä johdonmukaisesti käytännössä, vaan subjektiivisia tekijöitä tuli mukaan määräämään, keiden katsomuksiin hän julkisesti tarttui. Sodan aikana Lillehammerin "pappissiirtolassa" koettu yhteys esti kritikoimasta siellä ystäviksi tulleita, vaikka objektiivisesti aihetta ilmeisesti olisi ollut, ja sen sijaan motivoi tuomaan esiin heidän katsomustensa opillisesti hyväksyttäviä piirteitä. Vastaavasti Ole Hallesby ja Leiv Aalen, jotka merkittävistä keskinäisistä eroavuuksistaan huolimatta kumpikin omalla tavallaan monissa asioissa olivat Valen-Sendstadia lähellä, joutuivat kovan julkisen kritiikin kohteeksi.⁷⁷

Valen-Sendstad otti kantaa moniin muihinkin kuin edellä käsiteltyihin oman aikansa teologisiin esityksiin, usein resension muodossa. Niiden merkitys ei kuitenkaan ole hänelle eikä yleisestikään yhtä suuri kuin tässä esille otettujen. Ne teologit, joiden katsomuksia Valen-Sendstad arvosti, esitellään myöhemmin kirkon tunnustusta käsiteltäessä luvussa 1.3.3.

1.1.3.3. "Miekka vyöllä": taistelu kansan sielusta

Saksalaisten tunkeutuminen Norjaan 9.4.1940 oli norjalaisille sokki: 126 rauhan vuoden jälkeen alkoi tässä "Euroopan rauhallisessa nurkassa" (Europas rolige hjørne)⁷⁸ täysin yllättäen sota, jota tuli sitten kestäämään yli viisi vuotta, toukokuun 7. päivään 1945 saakka, ja jonka aikana ja jälkeen paljon oli muuttuva ja suuresti.

Valen-Sendstadille sota oli edellä kerrotun henkilökohtaisen teologisen muutoksen lisäksi suuri järkytys myös kansallisesti, koska hän mielsi sen Jumalan tuomioksi Norjan kansalle. Norjalaisten kristillisuus oli kansankirkosta huolimatta ollut pinnallista, niin että sota oli kuin kylvöksen kypsymistä korjattavaksi. Sellaisena se pakotti ottamaan yhteiskunnan asioihin määrätietoisesti kantaa sekä periaatteellisesti että yksittäistapauksissa. Tästä tulikin Valen-Sendstadin toimintaan uusi tunnusomainen piirre jo sodan aikana ja varsinkin rauhan tultua, jolloin myös mielipiteen ilmaisemisen vapaus palautui ja joukkoviestintä normalisoitui.

⁷⁷ Valen-Sendstad ei esim. millään tavoin puuttunut Hallesbyn radiopuheen 1953 aiheuttamaan helvettikeskusteluun, jossa silloinen piispa Schjelderup torjui "käsityksen jumalattomien ihmisten rangaistuksen paikasta" "rakkauden uskontoon sopimattomana". Sen sijaan mm. Leiv ja Sverre Aalen osallistuivat keskusteluun aktiivisesti. Wisløff 1971, 499; Aadnes 1988, 141-142; Repstad 1989, 349-389.

⁷⁸ Wisløff 1971, 412-418.

Ensimmäinen kirjallisesti dokumentoitu Valen-Sendstadin yhteiskunnallinen kannanotto uudessa tilanteessa oli kesäkuussa 1941 stavangerilaisessa sanomalehdessä julkaistu arvostelu kirkollisministeriön kirkollisasiain osaston kansliapäälliköksi hiljattain tulleen Nasjonal Samling -puolueen jäsenen, rovasti Sigmund Feylingin, kansankoulun uskonnon oppikirjasta. Siinä tämä tulkitsi 4. käskyn tarkoittavan ensisijaisesti kuuliaisuutta isänmaalle eikä vanhemmille: "Ennen muuta olemme velvolliset osoittamaan kuuliaisuutta Johtajalle ja valtionhallinnolle." Tätä vastaan Valen-Sendstad asettaa Lutherin tutut sanat: "Meidän tulee yli kaiken pelätä ja rakastaa Jumalaa" ja Pietarin apostoliset sanat: "Jumalaa tulee totella enemmän kuin ihmisiä." Neljännessä käskyssä on pääpaino vanhempien kunnioittamisessa.⁷⁹

Syksyllä 1941 Valen-Sendstad piti uuden seurakuntansa kirkossa Stavangerissa raamattutuntien sarjan, josta osa ladottiin välittömästi mutta painettiin vasta sodan jälkeen 1946 nimellä Jumalan kaikkivaltius ja saatanallisuus. Valen-Sendstadin kannanoton taustalla on havaittavissa kansalle yhteinen huoli saksalaisten miehittäjien ja Nasjonal Samling -puolueen selvistä pyrkimyksistä: kansa oli natsilaistettava kaikin mahdollisin keinoin. Tämä oli käynyt selväksi syksyllä 1940 ja sen jälkeisenä talvena.⁸⁰

Valen-Sendstadin julistuksen perusajatus on, että maailmantapahtumisen taustalla ja ytimessä vallitsee Jumalan ja saatanan välillä taistelu molempien vaikuttaessa historiaan ihmisen välityksellä. Demonisuus ruumiillistuu Raamatun antikristuksiksi kuvaamissa ihmisissä, joista muodostuu viimeiseen ja lopulliseen Antikristukseen päättyvä sarja. Jokainen antikristus pyrkii absoluuttiseen maailmanhallintaan ideologisella ja uskonnollisella tai/ja poliittisella alueella. Historiallisina esimerkkeinä demonisesta valtapyrkimyksestä Valen-Sendstad mainitsee uskonnollisella alueella paavin, ideologisella alueella monia filosofeja, erityisesti Nietzschen, sekä poliittisella alueella Egyptin faraot, Nebukadnessarin, Aleksanteri Suuren, Caesarin, Augustuksen, Neron, Trajanuksen, osmannit, Napoleonin, Leninin ja Trotskin viitaten nimeä mainitsematta näitäkin uudempiin. Valtaan pyrkivien voimien vastapuolena Valen-Sendstadin mielestä on kristillisestä uskosta nouseva kulttuuri, jonka "aseena" ovat Sana ja henki, eivätkä fyysiset valta- ja pakkokeinot, ja joka on synnyttänyt kristillisen oikeustajun, koulun, köyhäinhoidon, sairaanhoidon, kasvatuksen jne. Tämän kaiken välttämättömänä edellytyksenä ovat kuitenkin kristillinen usko ja "kristityt sydämet". Kristillisen kulttuurin säilyminen ilman Jumalaa on mahdotonta. Jumalan syrjään sysäämisestä alkaa maallistuminen, joka johtaa vähitellen mutta väistämättä kulttuurin kaikinpuoliseen rappioon. Sota kuuluu tähän prosessiin.⁸¹

⁷⁹ "Av Feyling lærer barnet: 'Fremforalt skylder vi Föreren og statsstyret lydighet.' Av Luther lærer barnet: 'Vi skall over alle ting frykte og elske Gud.'" St 21.6.1941. Feylingin teologinen kanta oli aikaisemmin ollut sisällöltään varsin vaihteleva. Hän ei kuitenkaan ollut liberaali eikä myöskään pyrkinyt istuttamaan Norjaan ns. saksalaisten kristittyjen (Deutsche Christen) ajattelua. Hän halusi yhdistää konservatiivisen luterilaisen ortodoksian hyvin autoritaariseen ja nationaaliseen valtiokäsitykseen. Wislöff 1971, 266, 434-435; Austad 1974, 82-84 et passim.

⁸⁰ "- - 1940 - dette året da en mange ganger spurte seg selv: Skal det lykkes tyskerne å splitte vårt folk til roten av dets sjel? Dette året da tyskerne kjøpe seg store deler av det norske folks goodwill med høgt betalt arbeid, og med fine gester." D 1/2.1.1946. Ks. Wislöff 1971, 422.

⁸¹ GAO 1946, passim.

Vuodenvaihteessa 1941-42 Valen-Sendstad julkaisi kotikaupunkinsa sanomalehdessä uudenvuodentutkistelun, jossa hän julisti, että Jumalan käsi oli Norjan kansan yllä ja pyrki taivuttamaan sitä mielenmuutokseen ja uskoon. Vieraan vallan alaisuuteen joutuminen oli täten Jumalan oikeudenmukainen tuomio syntiselle kansalle.⁸²

Muutama kuukausi myöhemmin - huhtikuussa 1942 - annettiin sitten julistus Kirkon perusta, jonka laatimisessa Valen-Sendstad oli aktiivisesti mukana. Hänen pohjaluonnoksensa keskeisen osan II (Horjumaton tunnustuksemme) kohta 1 lausuu, että Raamattu on kristillisen opin ja elämän ainoa ohje ja luterilainen tunnustus on Raamatun tulkitsemisen paras opastaja. Kohta 2 korostaa kirkon itsenäistä oikeutta kutsua piispansa ja pappinsa ja pitää Jumalan vihollisena ja tyrannina valtiovaltaa, joka kumoo tämän oikeuden. Kohta 3 esittää Norjan perustuslakiin vedoten vanhempien oikeudeksi ja velvollisuudeksi kasvattaa lapsensa kristilliseen elämään ja näkemykseen luterilaisen tunnustuksen mukaisesti ja pitää Jumalan pilkkaamisena sen kieltämistä, että kirkolla on jotakin tekemistä lasten kasvatuksen kanssa. Laajin kohta 4 luonnoksen huipentumana esittää regimenttiopin mukaisesti kirkon ja valtion tehtävälueen ja keskinäisen koskemattomuuden sekä kansalaisten velvollisuuden totella esivaltaansa, mutta myös velvollisuuden asettua esivaltaa vastaan, mikäli tämä loukkaa Jumalan kymmentä käskyä ja rakkauden lakia. Esivalta, joka tyrannisoi ihmisiä uskon ja omantunnon kysymyksissä, on peräisin saatanasta eikä Jumalasta.⁸³

⁸² "Derfor går også Guds veldige hånd gjennom Norges land og folk, har innhentet oss der vi ville løpe fra ham, og tvunget oss i kne under makter og krefter som er oss knusende overlegne. - Vi har fortjent det. - - Bak dette smertens knefall for den levende Gud åpnes evangeliets dør og lys, men også kun bak det." St 31.12.1941.

⁸³ Dokumentet. Austad 1974, 124-126, sanoo, että Valen-Sendstadin luonnos käsitteli juuri niitä neljää aihepiiriä, jotka olivat olleet keskeisiä kirkkotaistelussa alusta saakka, jo kiteytyneen perusnäkömyksen mukaisesti. Siksi Valen-Sendstadin työ ei olisi ollut kovin itsenäinen. Näin varmaan pitkälle onkin. Valen-Sendstadin luonnoksen huipentumana on kuitenkin sen loppu. Sen taustaksi taas on nähtävä syksyn 1941 raamatuntutkistelujen perusteema, josta johtaa suora linja muutamaa kuukautta myöhemmin syntyneeseen julistusluonnokseen. Valen-Sendstadin näkemys oli selkiintynyt ja artikuloitu jo viimeistään kesällä 1941. Kun varsinainen julistus sitten luettiin kirkossa pääsiäisenä 1942, reaktiona oli Valen-Sendstadin oman kertoman mukaan seurakuntalaisten toteamus: "Tämähän on juuri sitä, mistä Te olette puhunut raamattutunneissanne!" St 20.12.1947. Austad ei tutki Valen-Sendstadin julistusluonnosta hänen tässä kuvattujen aikaisempien julkisten kannanottojensa valossa. Stavangerin vastarinnasta kertova Stahl 1962, 85, sanoo: "Stavangerissa pastori Valen-Sendstad puhui jo varhain (korostus: RM) samoin [= kuin myöhemmin piispojen protesti valtion nuorisopalvelua vastaan]. Valtion oikeudella puuttua lasten kasvatukseen, niin kuin näemme tapahtuneen vanhassa Spartassa, ei ole Raamatussa mitään oikeut(us)ta. Päinvastoin se kuuluu pakanallisiin yhteiskuntiin. Sellainen puuttuminen riistää lapset kodista ja johtaa moraaliseen rappeutumiseen. Jos hajotamme kodin ja perhe-elämän, koko kulttuurielämän perusta hajoaa." - Valen-Sendstadin alkuperäisessä luonnoksessa oli myös juutalaisia koskeva kohta, mutta taktisista syistä se jätettiin lopullisesta julistuksesta pois. Austad 1974, 124, 128; Wisloff 1971, 450.

Näin sota konkretisoi Valen-Sendstadille ajatuksen siitä, että kansan sielusta käytiin suorastaan kosmista taistelua, joka oli ydinluonteeltaan henkinen ja hengellinen eikä fyysinen.⁸⁴ Sodan "alla" ja "takana" on kulttuuritaistelu sekä Jumalan ja saatanan välinen taistelu. Tämä on mielletävä taustaksi Valen-Sendstadin myöhemmille yhteiskunnallisille kannanotoille.

Yksi yhteiskunnallisen asennoitumisen linja oli siis siirtyminen kuuliaisuudesta vastarintaan, minkä perusteluna oli luterilainen regimenttiajattelu. Toinen, sille osittain vastakkainen linja on edellä luvussa 1.1.2.3. yhtenä eksistentiaalisena peruskokemuksena kuvattu Valen-Sendstadin henkilökohtainen irtautuminen pasifismista. Aseista kieltäytyminen hän oli ollut tiettyä "kansalaistottelemattomuutta". Regimenttiajattelun pohjalta hän syksyllä 1951 sanomalehtikirjoituksessaan kristinuskon ja yhteiskunnan järjestyksen suhteesta torjui pasifismin ja aseista kieltäytymisen Jumalan luomisjärjestyksen vastaisena itsekkyytenä ja lähimmäisenrakkauden käskyn rikkomisena.⁸⁵ Pasifismi on sodan ongelman epärealistinen ratkaisuyritys.⁸⁶

Tältä teologiselta taustalta Valen-Sendstad julkaisi Norges Forsvarsforeningin pyynnöstä ja sen kustannuksella 1952 kirjasen Voiko kristitty olla sotilas? Edellisinä vuosina aseista kieltäytyminen oli Norjan liittyttyä 1949 NATOon merkittävästi lisääntynyt erityisesti tunnustavien kristittyjen keskuudessa ja saavutti huippunsa 1952. Kirjasesta otettiin samana vuonna kaksi painosta (yhteensä 20 000 kpl), ja kolmas vielä 1963, ja sitä levitettiin asevelvollisten kutsunnoissa.⁸⁷ Kirjasen perusajatus on yksilön moraalien ja yhteiskunnan etiikan eli rakkauden ja vanhurskauden välillä vallitseva ero sekä tästä johtuva oikeaa, laillista esivaltaa kohtaan osoitettavan kuuliaisuuden velvoitus perinteiseen luterilaiseen tapaan. Kirja, jonka sisältönä on lyhyesti siirtyminen pasifismista realismiin, herätti myös vastustusta kuten Valen-Sendstadin kirjat ja kirjoitukset tavallisesti.

Myönteinen periaatteellinen asenne esivaltaan yleensä ja maanpuolustukseen osallistumiseen erityisesti sekä natsivallan väistyminen Norjasta eivät Valen-Sendstadin mielestä kuitenkaan antaneet aihetta kritiikittömään kuuliaisuuteen sodanjälkeistä norjalaista yhteiskuntaa kohtaan. Kristilliseltä kannalta valtiomuodolla ei ole merkitystä, joskin demokratia vastaa parhaiten kristillisen kirkon yhteisöllisen rakenteen ihannetta, joka on uskovien yleinen pappeus (det alminnelige prestedømme, sacerdotium commune fidelium). Ratkaisevaa on valtion henkinen

⁸⁴ "Det [= evangeliet] alene kan reise oss opp av vår elendighet. Ikke soldater og ikke fyrster kan det. For den som holder kjød for sin arm og sin styrke, er forbannet bort fra Gud." St 31.12.1941.

⁸⁵ "- - en form for egoisme som vil overlate til andre å forsvare dem, uten at de selv er villige til å ofre noe for å forsvare andre. - - pasifisme kan bli åpenbar synd nettopp mot individual-moralens første bud om å elske - nemlig elske andre inntil villigheten til å gi sitt liv for dem." St 14.11.1951.

⁸⁶ "Såkalte pasifister søker å gjøre ende på rytteren på den røde hest: krig og blodutgydelse. - - Men - - det er forgjeves." GAO 1946, 60.

⁸⁷ KEK 1952.

sisältö (åndsinhold) eli sen vallankäyttäjät ja yleinen mentaliteetti. Vaikka esivalta periaatteessa eli olemassaololtaan on Jumalasta, konkreettinen esivalta voi kuitenkin toimia joko Jumalan ilmoitetun tahdon mukaisesti eli kansalle siunaukseksi tai Jumalan tahdon vastaisesti eli kansalle tuomioksi. Norjalainen yhteiskunta oli Valen-Sendstadin mielestä sodan jälkeisinä vuosina kulkemassa yhä enemmän jälkimmäiseen suuntaan, mikä sai kristityt asennoitumaan moderniin valtioon varauksellisesti eli myös kielteisesti. Kansan kasvatuksen perustana tuli olla Jumalan sana ja kristillinen usko ja etiikka, joiden välittäminen oli (valtio/kansan)kirkon asia, mutta juuri tämä oli murtumassa.⁸⁸

Taistelua kansan sielusta oli toisaalta teoreettisen ateismin levittäminen ja toisaalta sen torjuminen. Ruotsalainen aktiivisesti ateistinen filosofian professori Ingemar Hedenius tuli tunnetuksi Norjassakin kristinuskon kritiikistään erityisesti teoksellaan *Tro och vetande* (1949). Oli myös kotimaisia teoreettisia hyökkäyksiä kristinuskoa vastaan, vaikkei syvällekäyvää ja kiihkeää konfrontaatiota enää tapahtunutkaan kuten vielä ennen sotaa.⁸⁹ Valen-Sendstad kuitenkin puuttui keskusteluun kaksiosaisella perusteellisella artikkelilla Hedeniuksen kirjasta *Verdens Gang* -lehdessä 1949 herättäen runsaasti reaktioita⁹⁰ ja seuraavana vuonna 1950 laajalla

⁸⁸ "Alt som heter forfatningsformer er et kristelig adioforon - - en kristen så vel som kirken kan tilpasse seg en hvilken som helst styreform (- - monarkisk, aristokratisk eller demokratisk) - så er den demokratiske form den som svarer best til det kristelige alminnelige prestedømme. - - Men vårt alternativ er et radikalt nei til det åndsinnhold, den moralske normløshet og den materialisme som i dag preger lovgivning og forvaltning av statsapparatet. Dette nei gjelder personer, retninger og mentalitet som preger statslivet med agnostisisme, ateisme, moralsk normløshet og materialisme. - - Man kan nok si at all øvrighet er av Gud, men man kan ikke uten videre si at all øvrighet er av Guds nåde til velsignelse for folket. - - det gis øvrighet av Guds dom og vrede til forførelse og forstokkelse for et folk. - - Vi har et tvetydig, eller bedre: et i hög grad reservert forhold til den moderne stat. - - Som kristne borgere kan vi bare akseptere en folkeoppdragelse på klar kristen grunn. D 8-11/10.-13.1.1951. Ks. myös VL 224, 226, 228, 231/30.9.-3.10.1947. Välittömästi sodan jälkeen Valen-Sendstad ilmaisi torjuvan periaatteellisen kantansa kristillistä puoluetta kohtaan. D 111/19.9.1945. Kristillinen kansanpuolue (Kristelig Folkeparti), joka oli perustettu jo 1933 ja jonka edustus suurkäräjillä ennen sotaa oli varsin vaatimaton, menestyi hyvin ensimmäisissä sodan jälkeisissä vaaleissa, jotka pidettiin pian Valen-Sendstadin kirjoituksen jälkeen. Wislöff 1971, 339-340, 479; Aadnanes 1988, 81-82. Valen-Sendstad tahtoi kirjoituksellaan selvästi vaikuttaa tunnustavien kristittyjen äänestyskäyttäytymiseen. - Jo ennen sotaa Valen-Sendstad oli torjunut ajatuksen kristillisistä ammattikouluista samoin perustein kuin nyt kristillisen puolueen. Koska kansankirkon välityksellä kristinuskoo saa ja sen tulee vaikuttaa kaikissa yhteiskunnan instituutioissa, sitä ei tule eristää niistä mihinkään ahtaasti ja erityisesti kristillisiin laitoksiin. Siitä kärsisi lopulta eniten kristinuskoo itse. SA 61/12.3.1938.

⁸⁹ Wislöff 1971, 298; Aadnanes 1988, 163, joka toteaa, että Norjan johtava filosofi Næss on ollut vaiti kristinuskoo ja Jumala-uskoo koskevista kysymyksistä.

⁹⁰ VG 13.-14.10.1949.

apologeettisella teoksellaan. Sen nimenä oli Uskon taistelutanterelta: kristinusko ja ateismi, ja sitä oli

tarkoitus seurata apologeettisten teosten sarja kristinuskon ja ja muiden Jumala-kysymykseen annettujen vastausten suhteesta.⁹¹ Hän käsittelee siinä uskon ja järjen suhdetta, ateistisia uskontoteorioita ja niiden osittaista oikeutusta mutta myös niiden kristinuskonkritiikin perusteiden mahdottomuutta sekä kristinuskon ainutlatuisuutta ja ainutkertaisuutta sen totuuden yhtenä osoittajana. Hän rakensi apologiaansa suuressa määrin filosofiseen tutkimukseensa eli "metafysiikan kritiikkiinsä" t. "kriittiseen ontologiaansa" pyrkien osoittamaan, että kaikki tiede, kulttuuri yleensä ja yhtä hyvin Jumalan kieltäminen kuin tunnustaminen perustuvat ennalta omaksuttuun uskoon.⁹² Hän havaitsi mielestään myös yhtäläisyyttä modernissa ateismissa ja modernien diktatuurien asenteissa.⁹³ Näihin aikoihin Valen-Sendstad nautti ainakin jossain määrin kirkon piirissä arvostusta kristinuskon älyllisenä puolustajana.⁹⁴ Vaikka kirkon ja kristinuskon kritiikki oli ollut norjalaisen elämäkatsomuskeskustelun olennainen osa aina 1870-80-luvuilta saakka, vain ani harvat teologit harjoittivat kirkollista ja teologista apologiaa 1920-luvulta 1970-luvulle. Tämä johtui toisaalta siitä, että kirkon apologeettinen toiminta suuntautui suuressa määrin sen sisäpuolelle liberaalista teologiaa vastaan, ja toisaalta laajojen pietistipiirien anti-intellektualismista. Per M. Aadnanes mainitseekin tältä ajanjaksolta vain kolme apologeettia, jotka kaikki edustavat konservatiivista teologiaa: Olav Valen-Sendstadin, Aksel Valen-Sendstadin ja John Nomen (1904-1980).⁹⁵

⁹¹ FTS 1950. Kirjan johdanto ei puhu mitään senhetkisestä apologeettisesta taistelutilanteesta, vaan liikkeelle lähdetään yleisemmin ja ajattomammin. Teosta lieneekin pidettävä erityisesti Valen-Sendstadin filosofisen väitöskirjan tiettyjen perusasioiden teologisena sovellutuksena. Itse tekstissä käsitellään sitten Hedeniusta ja joitakin vähemmän tunnettuja norjalaisia ateisteja. Suunnitellusta kirjasarjasta s. 22. Apologeettista otetta ja ainesta on hänen muissakin erityisesti tämän ajan kirjoissaan ja kirjoituksissaan, esim. TK 1949; FG 1949; KM 2/1949; MUR 1950; SFO 1950, jossa myös otetaan kantaa Hedeniukseen, s. 23-24, 58. Aadnanes 1988, 160, pitää Valen-Sendstadin apologeettisena pääteoksena FTS 1950.

⁹² Ks. jäljempää luku 1.2.2.

⁹³ Vi som tror på Bibelen, ser i den moderne ateisme - også i dens teoretiske former - ikke noe annet enn en manifestasjon av den samme ånd som den vi finner i alle moderne diktaturer. Man befaler oss hva vi skal tenke og tro for å være 'vitenskaplige', og över et lignende intellektuelt terrorvelde som det vi kjenner altfor godt fra det politiske liv. Måtte det snart forstås at det finnes ingenting i sann, kritisk vetenskap som kan hindre eller forby et menneske å være en kristen." FTS 1950, 240.

⁹⁴ Tämän toteaa mm. Godal 1951, 28, joka tosin asettaa asian arvon ja oikeutuksen suuresti kyseenalaiseksi.

⁹⁵ Aadnanes 1988, 158-162.

Yhdeksi konkreettiseksi ilmentymäksi taistelussa kansan sielusta Valen-Sendstad mielsi kansakouluun määrätyn sukupuolikasvatuksen.⁹⁶ Erään koulun johtokunnan kieltäytyttyä sitä hyväksymästä asiaa koskenut keskustelu laajeni, ja myös Valen-Sendstad otti siihen osaa syksyllä 1950 pitämällä esitelmiä sekä laatimalla lehtikirjoituksia ja niistä muokatun kirjan. Sen jälkeen keskustelu kävi yhä kiihkeämmäksi nimenomaan hänen esitystensä johdosta, ja syntyi ristiriitaa myös monien kirkollisten kannanottajien ja Valen-Sendstadin välille. Hänen mielestään tuli niukkaa alkeisopetusta lukuun ottamatta varsinaista sukupuolikasvatusta antaa vasta 16-17-vuotiaille eikä siis vielä kansakoulussa, koska se oli omiaan tarvelemään lasten häveliäisyyden/kainouden (bluferdighet). Varhaisemmille ikäluokille suunnatun opetuksen taustalta hän mielestään havaitsi freudilais-marxilaisen materialistisen ihmiskäsityksen, joka oli ristiriidassa kristillisen ihmiskäsityksen kanssa ja joka sukupuolikasvatuksen välityksellä oli vaarassa valloittaa kansan sielun.⁹⁷

Valen-Sendstadin huolen alue on perimmältään sama kuin Kirkon perusta -julistuksessa. Hän ei kiinnitä päähuomiota sukupuolikasvatuksen etiikkaan vaan sen ihmis- ja todellisuudenkäsitykseen, josta sitten etiikkakin määräytyy.

Norjan kirkon vuosikirja totesi sukupuolikasvatuskeskustelun olleen kirkon piirissä huomiota herättänein tapahtuma 1951 ja jatkuneen vielä myöhemminkin.⁹⁸

⁹⁶ Toimenpiteen henkinen taustahahmo, "medisinaldirektör" (vastannee Suomessa lääkintöhallituksen pääjohtajaa) Karl Evang (1902-1981), oli tunnettu marxilaisista ja freudilaisista katsomuksistaan ja toiminnastaan "seksuaalisen vapautumisen" hyväksi jo 1930-luvulta saakka, jolloin hänen toimittamansa aikakausjulkaisu *Populært tidsskrift for seksuell opplysning* oli vaikuttanut yleiseen mielipiteeseen voimakkaasti. Evang oli ollut 1930-luvulla ns. Mot Dag -ryhmän henkisiä johtajia. Mot Dag (= "motdagistit") oli marxilaisälykköjen radikaali eliittiliike, jolla oli myös määrätietoinen kristinuskonvastainen ohjelma ja jonka jäsenistä monet - kuten mm. juuri Evang - pääsivät vaikutusvaltaisiin asemiin politiikassa ja yhteiskunnassa. Wisloff 1971, 283-284, 293-294; Aadnanes 1988, 80-81, 93. Valen-Sendstad ei 1930-luvulla ottanut merkittävästi kantaa (marxilaiseen) materialismiin.

⁹⁷ "Våre moderne seksualister stormskjeller mot kristendommen fordi den sin seksuelle 'tvangsmoral' skaper 'komplekser' og 'nevroser' i menneskenes sinn. - - undervisningen og dens stoff må kaste både lærer og barn inn i den fundamentale konflikt mellom et materialistisk og et kristelig syn på mennesket. Den materialistiske lærer får her den første store anledning til å bibringe barna en materialistisk tankegang om vår 'likhet med dyrene'. - - Det kan godt hende at forfatterinnen [av læreboken i forplantningslæren] er alt annet enn materialist. Men hennes bok er materialistisk, og må endog sees som et opplegg til seksualundervisning som neppe den mest ytterliggående seksualist av Freuds eller [medisinaldirektør Karl] Evangs type behøver å ha noe å innvende mot. Derfor må reaksjonen her bli skarp: det gjelder folkesjelen. Det gjelder en ytterst viktig fase i den moderne kulturkamp mellom materialisme (ateisme) og kristendom. Denne kulturkamp er for lengst i gang i akademiske kretser. Nå føres den inn i barnas verden. FIF 1950, 20, 26, 39 et passim.

⁹⁸ Et år av kirkens liv 1952, 35-37. Kirja ottaa asiaan myös kantaa (s. 37): "En kan fra kristelig synspunkt ikke prinsipielt motsette seg forplantningslæren i skolen. Men den må være varsom.

Hakiessaan entisen oslolaisen kotiseurakuntansa kappalaisenvirkaa 1951 Valen-Sendstad ilmoitti hakemusasiakirjoissaan, ettei hän toimittaisi polttohautauksia. Kun häntä ei nimitetty virkaan, hän julkisti periaatteellisen kremaatioista kieltäytymisensä ja sen perustelut. Asiasta syntyi suuri keskustelu.⁹⁹ Valen-Sendstadin pääperuste oli, että Raamattu selvän sanoin piti polttohautausta syntinä. Tämän väitteen perustelu ei kuitenkaan vakuuttanut hänen teologisia hengenheimolaisiaankaan.¹⁰⁰ Toinen keskeinen kremaation torjumisen perustelu oli, että polttohautaus oli pakanallinen tapa ja kristillisen kirkon ja valtion käyttämänä ilmensi ateismia, materialismia ja naturalismia.¹⁰¹ Tällaisen katsomuksen hyväksymistä ja leviämistä hän piti ilmeisen tuhoisana maallistumisena.¹⁰² Yhteiskunnan ja valtiokirkon suhteen kannalta merkittävää hänestä oli myös, ettei valtiolta voinut suoda kremaation toimittamisesta omantunnon tähden kieltäytyvälle papille tällaista vapautta täysiarvoisena pappina.¹⁰³

Norja allekirjoitti marraskuussa 1950 Euroopan-neuvoston ministerikokouksessa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojelemista koskevan sopimuksen. Sen johdosta ulkoministeriö pian esitti, että Norjan perustuslaista poistettaisiin kohta: "Jesuiittoja ei saa suvaita" (Jesuitter må ikke tåles). Esitys herätti kristillisissä piireissä kritiikkiä ja torjuntaa, sillä asiasta oli käyty 30 vuotta aikaisemmin laaja keskustelu. Se oli päätynyt suurkäräjien päätökseen, ettei perustuslakia

Og den må ikke gis som 'nøytral' biologiundervisning, men gis på kristelig-etisk grunnlag og med moralsk sikte." Keskustelun jatkumisesta suurkäräjiä myöten ks. Et år av kirkens liv 1953, 27, joka myös toteaa sukupuolikasvatuksen siihen mennessä alkaneen vajaassa puolessa kaikista kunnista.

⁹⁹ Asiasta mainitsee myös Et år av kirkens liv 1952, 37.

¹⁰⁰ Se ilmeni selvästi kiihkeästä sanomalehdistödebatista. Aksel Valen-Sendstad haastattelussa 13.4.1977 on kertonut, ettei kustantaja - ilmeisesti Norjan Luterilaisen Lähetysliiton omistama Lunde Forlag, joka näihin aikoihin kustansi Olav Valen-Sendstadin kirjat - suostunut julkaisemaan tämän kirjaa kuolemasta, koska siinä oli luku myös polttohautauksesta.

¹⁰¹ "Likbrenningen stammer ikke fra kirken selv. Den stammer fra en ateistisk og materialistisk livsanskuelses trosområder, i dens opposisjon til kristen tro ved Guds ord. Men likbrenningen er blitt akseptert av en vantro og verdsliggjort kirke ved dens ledere." D 219/21.9.1951. "- - likbrenningens idegrunnlag i materialisme og ateisme - -. Her er naturalistisk og materialistisk kunst tatt i bruk for å illudere 'skjønnheten' omkring den fullstendige tomhet for evighetshåp og Gudsliv som naturalisme og materialisme er kjennetegnet ved." D 221/24.9.1951.

¹⁰² "Men er tiden fullmoden til å besinne seg på sann kristendom, og stå frafall og sekularisering imot - - så er tiden også fullmoden for 'kirken' til å legge kursen helt om." D 221/24.9.1951.

¹⁰³ "- - den [= regjeringen] stempler en prest som kirkelig ubrukelig, - - hvis hans samvittighet forbyr ham å delta i likbrenning." D 219/21.9.1951.

muutettu eikä "jesuiittapykälää" kumottu.¹⁰⁴ Huhtikuussa 1951 Valen-Sendstad otti asiaan kantaa radiopuheenvuorossa ja esitti kiellon säilyttämistä. Hänen mielestään ei ollut kysymys uskonnonvapaudesta, joka roomalais-katolisella kirkolla Norjassa jo ja yhä oli, vaan politiikasta, jolla paavin maallista valtaa pyrittiin vahvistamaan ja levittämään diktatorisesti ja kaikin mahdollisin keinoin.¹⁰⁵

Asiasta virisi vuosiksi kiihkeä poliittis-uskonnollinen keskustelu.¹⁰⁶ Valen-Sendstad jatkoi omalta osaltaan keskustelua keväällä 1952 julkaisemillaan "maailmanpoliittisilla epistoloilla" - pian myös kirjan muodossa - ja 1954 suurkäräjille osoittamallaan avoimella kirjeellä: "Aikooko suurkäräjät moraalisesti hyväksyä jesuiittafascismin?" Hän asetti jesuiittakysymyksen laajoihin maailmanpoliittisiin yhteyksiin ja erityisesti "Moskovan ja Rooman" eli "vallankumouksen ja vastavallankumouksen" väliseen taisteluun. Ulkopoliittisesti vaarallisena Valen-Sendstad piti Norjan liittoutumista NATO:n välityksellä "lännen" eli Yhdysvaltojen kanssa ja siten "itää" eli Neuvostoliittoa vastaan, jonka taholta Norjalla ei hänen mielestään ollut (koskaan ollut) mitään pelättävää. Sen sijaan Norjan olisi tullut (yhdessä Ruotsin kanssa) pysyä puolueettomana. Tässä Valen-Sendstad asennoitui samoin kuin työväenpuolueen äärivasemmistolainen, ns. motdagistinen ryhmä, joka vastusti NATOon liittymistä.¹⁰⁷ Oven avaamisella jesuiitoille Norjaan oli tässä asetelmassa poliittisesti symbolinen merkitys, koska "Rooma" eli paavi vaikutti läntiseen suurpolitiikkaan ja oli "itää" vastaan.¹⁰⁸ Avoimessa kirjeessään, joka ilmestyi painettuna kirjasena, Valen-Sendstad edelleen esitti perustuslaissa olevan jesuiittakiellon säilyttämistä saman uskonnonvapauden ja demokraattisuuden tähden, jonka perusteella sitä haluttiin kumottavaksi, koska jesuiittaveljeskunta hänen mielestään periaatteissaan ja käytännön toiminnassaan oli poliittinen, epädemokraattinen ja fascistinen ja vastusti uskonnonvapautta.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Wislöff 1971, 276-278.

¹⁰⁵ "- - er ikke et spørsmål om ånds- og religionsfrihet, men et egenartet politisk spørsmål. - - den katolske kirke har full frihet til å drive misjon - - og verve konvertitter i Norge - -. Jesuittordenen har ikke vært forbudt fordi den er en religiøs orden, men fordi den er en temmelig ondartet religions-politisk kamporganisjon, som står i tjeneste hos en religionspolitisk makt som gjør overhøghetsfordringer av åndelig og politisk art gjeldende overfor alle folk - nemlig den romerske pavemakt. Her ligger jesuitterspørsmålet virkelige kjerne." D 84/12.4.1951; MOR 1952, 100-101.

¹⁰⁶ Asiaa selostavat Et år 1952, 37, 1953, 28 ja 1954, 27.

¹⁰⁷ Mot Dag -ryhmästä ks. edeltä n. 18.

¹⁰⁸ MOR 1952, passim.

¹⁰⁹ "Vi vet av deres [= jesuittenes] egne skrifter at de teoretisk er motstandere av religionsfrihet for andre enn den katolske kirke, og vi vet fra historien inntil de aller siste dager at de i praksis forfølger annerledes troende. - - Religionsfrihet kan ubetinget bare tilståes slike samfunn og organisasjoner som anerkjenner andres rett til samme frihet og bare gjør bruk av åndelige midler i meningbrytninger. - - Grunnlovens jesuittforbud må oppretholdes - - for å bevare Norge, Norden og Vesten for det liberale demokrati." ÅBT 1954, 13, 16.

Marraskuussa 1956 suurkäräjät kumosi ko. perustuslain kohdan, ja jesuiitoille avautui ovi Norjaankin.¹¹⁰

Valen-Sendstad otti kantaa myös moniin muihin yhteiskunnan ilmiöihin, mutta ne mielipiteenilmaisut eivät olleet yhtä laajoja tai eivät herättäneet yhtä paljon huomiota ja jäivät ehkä toisaalta sporaadisemmiksi, toisaalta periaatteellisemmiksi vailla tiettyä konkreettista kohdetta. Ne kouriintuntuvat asiat, joihin hän erityisen kiihkeästi tai jopa intohimoisesti puuttui, saattavat vaikuttaa erikoisilta. Voi perustellusti kysyä, olivatko ne kaikki painoarvoltaan sellaisia, että Valen-Sendstadin oli omien tavoitteidensa kannalta mielekästä tarttua juuri niihin. Monissa tapauksissa Valen-Sendstad - usein ilmeisesti pyynnöstä - puhui ja kirjoitti asioista, joista kristityt olivat jo sanoneet jotakin, mutta varsinainen huomio niihin kiinnitettiin vasta Valen-Sendstadin esiintymisen jälkeen. Valen-Sendstadin esitystapa on ollut ilmeisen ärsyttävä. Ainakin joidenkin debatin aiheiden kohdalla on myös täytynyt olla jo ennakolta selvää, ettei torjuva kritiikki tullut muuttamaan tapahtumien kulkua (esim. koulun sukupuolikasvatus, jesuiittakysymys) vaan ainoastaan vahvistamaan kannanottajan äärireaktionaarista imagoa. Juuri näin Valen-Sendstadille alkoi käydäkin nimenomaan vuoden 1950 sekä kirkkoa ja teologiaa että yhteiskuntaa koskeneiden kannanottojen jälkeen. Hän alkoi ajautua eräänlaiseen paitsioon.

Valen-Sendstadin ajattelussa persoona ja erityisesti yksilönä on keskeinen. Hän itse piti itseään ja hänen ympäristönsä piti häntä pietistinä, ja käsitteen epämääräisyyden huomioon ottaen luonnehdinta on oikea.¹¹¹ Pietismiä on usein pidetty yksinomaan yksilökeskeisenä suuntauksena, toisinaan perustellusti, toisinaan perusteettomasti. Valen-Sendstadilla kuitenkin yksilön keskeisyys ja kiinnostus yhteisöä - kirkko ja yhteiskuntaa - kohtaan yhtyvät. Hänen ydinhuolenaan oli kristillisen kulttuurin säilyminen norjalaisessa yhteiskunnassa, ja sen taas mahdollistivat "kristityt sydämet". Ne ovat perimmältään jopa demokratian varsinainen edellytys, ja perimmältään se henkisenä aseena luo maailmaan tosi kulttuuria. Jos se väistyy, yhteiskunta joutuu kokemaan syntiensä seuraukset ja Jumalan tuomion.¹¹² Kristillisen kulttuurin säilymisen merkittävä edellytys on regimenttiopin mukainen toiminta. Valen-Sendstadille sota oli vitalisoitunut ja konkretisoitunut regimenttiopin, ja hänen murskaava kritiikkinsä roomalais-katolisuutta kohtaan nousee juuri regimenttiopista. Sota oli hirvittävin seurauksin paljastanut, että

¹¹⁰ Wislöff 1971, 278.

¹¹¹ Ks. jäljempää s. -----.

¹¹² "Det som skaper og styrer historien og menneskelivet er ikke den fysiske makt, men åndens makt og midler. Ingen fysiske maktmidler kan beseire og undertvinge ånd, men ånd kan tilintetgjøre all fysisk makt. - - at det skapende ord som skaper hver enkelt av oss nye i gjenfødelse, det, og det alene skaper også folkene nye. - - Ordet om korset er det som skaper sann kultur i verden. - - Kristen kultur - - båret av kristne hjerter. - - Guds dommerhandling i slektens og historiens løp er disse framfor andre: Krig og blodsutgydelse - -, dyrtid, varemangel og hungersnød - - samt ond og bra død - -." GAO 1946, 64, 66-68, 71. "Demokrati er ikke noe politisk samfunnssystem men et moralsk sinnelag og i siste omgang en religiøs grunn-innstilling. - - det faller sammen med det kristelige sinnelag og den kristne Gudstros grunn-innstilling." VL 228/4.10.1947.

Norjan poliittisessa ja kirkollisessa elämässä oli vallinnut käytännössä yksi regimentti. Samoin oli asian laita roomalais-katolisuudessa jo periaatteessa. Siksi sitä voi vain kavahtaa.

Taistelu Raamatusta ja Jeesuksesta toisaalta ja taistelu kansan sielusta toisaalta kietoutuvat sillä tavoin vastavuoroisesti yhteen, että Raamattu ja Jeesus kansan sielussa luovat kristillistä kulttuuria, joka puolestaan raivaa tilaa Raamatulle ja Jeesukselle. Siksi kirkon toiminnanvapaus ja vanhempien kasvatusoikeus ovat tärkeitä sekä evankeliumille että yhteiskunnalle, joka rakentuu parhaiten evankeliumin välillisestä vaikutuksesta.